

kendilerinin avdetine müsaade etmemek lüzumu bence tabî idi. İşte, bu mülâ-hazata binaen, İzzet Paşa heyetile Bilecikte mülâkat kararlaştırıldı. mülâkat, 2 Kânunuevvelde değil, fakat 5 Kânunuevvelde vukubuldu.

Efendiler, bu mülâkata intizar ederken, o güne kadar cephede ve Ankara-da cereyan eden hadisatı hulâsatan arzedeğim:

Efendiler, hatırlarsınız ki, İzzet Paşanın memuru mahsusunun İnebolu üzerinden İstanbula hareket ettirildiği 8 Teşrinisani 1336 günü, Fuat Paşanın Moskova Sefareti, İsmet ve Refet Paşaların da Garp Cephesine memuriyetleri tekrâr ettirilmişti. İsmet Paşa, ertesigün cepheye hareket etti. 10 Teşrinisanide vazifeye başladı.

O zamanlar Etem beyin yakın arkadaşı bulunan bir zatın, 13 Teşrinisani 1336 tarihli, Eskişehirden bir şifre telgrafını aldım. Bu telgrafta deniliyordu ki:

Etem Beyin, Fuat Paşa Hazretleri refakatinde Rusyaya gideceği şayiati cephe muhitinde ve geride bulunan ahali tarafından bir sui fikre hamledilmektedir. Bu gibi zevatın muhitinizden uzaklaştırılması, Zati Devletlerinin diktatörlük ilân edeceğiniz zehabını tevlit etmiştir...

Efendiler, filhakika Etem ve biraderlerinin Türkiyeden uzaklaşmaları, Türkiyenin ve kendilerinin menfaat ve selâmeti noktai nazarından muvafık idi. Bu sebeple, Fuat Paşaya, arzu ederlerse, bunları da beraber alıp münasip surette tavzif edebileceğini söylemişim. Etem Beyin arkadaşı tarafından yazılan bu telgrafname müfadinın, yalnız arkadaşının mütaleası ve hakikate mutabık olduğu elbette kabul edilemezdi. Çünkü, ne cephenin ve ne de ahalinin, Etem Beyin Rusyaya gönderilip gönderilmeyeceği meselesile alâkası yok idi. Bahusus ben, diktatör olmak istiyorum; fakat Etem ve emsali mânidir, onun için bu gibileri uzaklaştırıyorum, zehabından bahsolunması büsbütün calibi nazarı dikkatim oldu.

İsmet Paşanın cephede faaliyete başlamasını müteakıp, Etem Bey, rahatsızlığını dermeyan ederek Ankaraya geldi ve burada uzun müddet oturdu. Gaybubetinde kardeşi Yüzbaşı Teyfik Bey, Etem Beye vekâleten Kuvvei Seyyarenin başında kumandan bulunuyordu.

Vaziyeti lüzumu gibi tenvir edebilmek için, bir silsileyi vakayii bazı esas noktalarını işaret etmek münasip olur. Kuvvei Seyyare Kumandanlığı, Karacaşehirde, kendine merbut olmak üzere gizlice Karakeçili namında bir müfreze teşkil etmişti. Bundan, Garp Cephesi Kumandanlığının malûmatı yoktu. Bu müfrezenin mevcudiyeti 17 Teşrinisani 1336 da tesadüfen öğrenildi. Cephe Kumandanlığının, bu müfrezenin mevcudiyeti hakkında malûmat talebi ve kit'anın teftişe arzedilmesi emri, Etem Bey tarafından is'af olunmadı. Cephe Kumandanlığının, umuru mülkiyeye, geri hidemata müdahale etmemeleri hakkında verilen emri umumiyeye mugayir olarak, Kuvvei Seyyare Kumandanlığı, bilâkis Kütahya havalisinde, her şeyde gösterdiği müdahale ve örfi harekâtını tezyit eyledi.

Cephe Kumandanı, Etem Bey Kuvvei Seyyaresinin, diğer kuvvei seyyarelerden tefriki için "Birinci Kuvvei Seyyare" namile yadedilmesini emrettiği halde, Etem Bey ve kardeşi buna nazarı dikkate almak şöyle dursun, bu emre rağmen kendi kendine "Umum Kuvayi Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı" suretinde bir kumanda vaziyeti ihdas eyledi.

Görülüyor ki, Etem Bey ve kardeşi, tahtı emirlerindeki kıtaati teftiş ettirmiyorlar ve haiz olmadıkları salâhiyet ve unvanları kendi kendilerine takınıyorlardı.

rinin İstanbula dönmelerine izin vermemenin gerekli olduğu bence doğaldı. İşte, bu düşüncelerle, İzzet Paşa hey'etile Bilecikte buluşmamız kararlaştırıldı. Buluşma, 2 Aralıkta değil, ama 5 Aralıkta oldu.

Efendiler, bu buluşmayı beklerken, o güne kadar cephede ve Ankarada geçen olayları özet halinde bilginize sunayım:

Efendiler, hatırlarsınız ki, İzzet Paşanın özel görevlisinin İnebolu üzerinden İstanbula gönderildiği 8 Kasım 1920 günü, Fuat Paşanın Moskova Elçiliği, İsmet ve Refet Paşaların da Batı Cephesine görevlendirilmeleri kararlaştırılmıştı. İsmet Paşa, ertesi gün cepheye gitti. 10 Kasımda göreve başladı.

O zamanlar Etem Beyin yakın arkadaşı bulunan bir kişinin, 13 Kasım 1920 tarihli, Eskişehirden bir şifre telgrafını aldım. Bu telgrafta deniliyordu ki:

Etem Beyin, Fuat Paşa Hazretleriyle birlikte Rusyaya gideceği söylentisi cephe çevresinde ve geride bulunan halk tarafından bir kötü düşünceye yorulmaktadır. Bu gibilerin çevrenizden uzaklaştırılması, sizin diktatörlük ilân edeceğiniz sanısını uyandırmıştır...

Efendiler, gerçekten Etem ve kardeşlerinin Türkiyeden uzaklaşmaları, Türkiyenin ve kendilerinin çıkarı ve esenliği açısından uygundu. Bu nedenle, Fuat Paşaya, isterlerse, bunları da birlikte alıp uygun şekilde görevlendirebileceğini söylemişim. Etem Beyin arkadaşı tarafından yazılan bu telgrafta bildirilenlerin, sadece arkadaşının düşüncesi olduğu ve gerçeğe uygun bulunduğu elbette kabul edilemezdi. Çünkü, ne cephenin ve ne de halkın, Etem Beyin Rusyaya gönderilip gönderilmeyeceği konusyla ilgisi yoktu. Hele ben, diktatör olmak istiyorum; ama Etem ve benzerleri bunu önüyor, onun için bu gibileri uzaklaştırıyorum, sanısından sözedilmesi büsbütün dikkatimi çekti.

İsmet Paşanın cephede çalışmaya başlaması üzerine, Etem Bey, rahatsızlığını ileri sürerek Ankaraya geldi ve burada uzun süre oturdu. Yokluğunda kardeşi Yüzbaşı Teyfik Bey, Etem Beye vekil olarak Gezginci Güçlerin başında komutan olarak bulunuyordu.

Durumu gereği gibi aydınlatabilmek için, bir olaylar dizisinin bazı önemli noktalarını belirtmek uygun olur. Gezginci Güçler Komutanlığı, Karacaşehirde, kendine bağlı olmak üzere gizlice Karakeçili adında bir birlik oluşturmuştu. Bundan, Batı Cephesi Komutanlığının bilgisi yoktu. Bu birliğin varolduğu, 17 Kasım 1920 de rastlantı sonucu öğrenildi. Cephe Komutanlığının, bu birlik hakkında bilgi istemesi ve kıtanın teftişe sunulması emri, Etem Bey tarafından yerine getirilmedi. Cephe Komutanlığının, sivil yönetime ilişkin işlere, geri hizmetlere karışmamaları için verilen genel emre aykırı olarak, Gezginci Güçler Komutanlığı, tersine Kütahya dolaylarında, her şeye karışmayı ve zorbalığı arttırdı.

Cephe Komutanı, Etem Bey Gezginci Gücünün, öbür gezginci güçlerden ayırt edilmesi için "Birinci Gezginci Güç" adıyla anılmasını emrettiği halde, Etem Bey ve kardeşi bunu dikkate almak şöyle dursun, bu emre karşın kendi kendine "Bütün Gezginci Güçler ve Kütahya Dolayları Komutanı" biçiminde bir komutanlık ortaya çıkardı.

Görülüyor ki, Etem Bey ve kardeşi, emirleri altındaki birlikleri teftiş ettirmiyorlar ve kendilerine verilmemiş olan yetki ve sanları kendi kendilerine takınıyorlardı.

Etem ve Teyfik kardeşlerin muhalefete geçmesi

Etem ve Teyfik kardeşlerin karşı durum almaları

"Umum Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Teyfik imzasile 21 Teşrinisani 1336 da, Cephe Kumandanlığına gelen bir raporda, "on üçüncü düşman fırkasının Emîrfakıhlı, İlyasbey, Çardak, Umurbey üzerinden gelmekte olduğu" ve "kendi muntakasında bulunan Gördeslilerin düşman askerini davet ettikleri"ne dair malûmat vardı. Halbuki, hakikatte, ne düşman fırkası ilerliyordu ve ne de Türk ahalinin düşmanı daveti vakidi. Bu malûmatın, makasıdı mahsusa ile verildiği anlaşılacaktır. İslâm ahalinin, düşmanı daveti, yalnız bir sebeple izah olunabilirdi ki, o da tarafımızdan zulmü taaddiye uğrayacaklarına zahip olmalarıdır. İşte Cephe Kumandanı, vaziyeti bu noktadan mütalea ederek verdiği emri umumide demişti ki:

Muharebenin buhranı esnasındaki tehevürlerin tesirlerle, tedabiri örfiye ittihaz etmeye kat'iyen mâni olmak lâzımdır. Hıyaneti, ne derece muhakkak olursa olsun, hiçbir köy kat'iyen yakılmıyacak, ahaliden hiçbir kimse, hiçbir müfrezeye tarafından, hiçbir cürüm ile idam olunmıyacaktır. Casuslukları ve sair ihanetleri tebeyyün etmiş adamların, tahtelhuş İstiklâl Mehakimine izamları icap eder.

Umum Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Teyfik Bey bu emre de itiraz etti.

Efendiler, düşman, kuvvetlerini toplu bulundurmak maksadile aldığı tertibat yüzünden, Kuvvei Seyyare Kumandanlığı muntakasında bazı yerleri tahliye etmişti. Buralarda, hükümeti mülkiye teessüs edinciye kadar ahalinin emniyetle idaresi için, teşkilâtü âcile ittihazına lüzum vardı. Bu sebeple, jandarma hizmetinde bulunmuş efrattan ve hüsnü hal erbabından seçilerek yüz elli mevcudunda bir sahra jandarma bölüğü teşkil ve Simav ve Havalisi Kumandanlığı namı altında bir makam ihdas edildi. Bu makam, tahdit olunan muntaka dahilinde, inzıbatı dahilî işlerine bakacaktı. Kaymakam İbrahim Bey namında bir zatın memur edildiği bu makama, idare ve inzıbat itibarile, bu havalideki ahzi asker şubatu da merbut olacaktı. Kitaati nizamiye veya seyyare kumandanları yalnız harekâtü askeriyeden mes'ul olacaklardı. Bu havalı kumandanlığı teşkilî münasebetile o civar ahalisine, Cephe Kumandanlığı tarafından yazılan beyanname: "Sizin her türlü dertlerinizi dinlemek, adilâne bir idare tesis etmek vazifesiyle Simavda bir Havalı Kumandanlığı teşkil ediyorum." cümlesi vardı. Bu cümleyi; Kuvayi Seyyare Kumandanlığı tarafından suitefsire uğrayacağını göreceğiniz için, bilhassa kaydediyorum.

Düşmandan tahlis edilen bu kazalar halkı, tarihi tahlisten itibaren, iki mah müddetle hizmeti askeriyeden muaf tutulmuşlardı. Umum Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Teyfik Bey, birtakım esbap ve mütalea ile bu Havalı Kumandanlığına da itiraz etti.

Teyfik Bey, 23 Teşrinisani 1336 tarihli bir raporunda: "Bir düşman fırkasının taarruzu üzerine, kuvvetlerini Günan köyü şimalindeki sırtlara çektiğini" bildiriyor ve "sol cenahında bulunan Cümbürdü istikametini temin ediniz." diyor.

Düşmanın ciddî bir taarruzu olmamıştır. Kuvayi Seyyare Kumandanlığının maksadının, kitaati nizamiyeyi cepheye sürdürüp, kendi kuvvetlerini geride toplamak olduğu anlaşılıyordu. Cephe kumandanı İsmet Paşa, Teyfik Beyin verdiği malûmatı ciddî telâkki ederek, icap edenlere icabı gibi emirler vermiş olmakla beraber kendisinden de, "taarruz eden düşmanın tahminen kaç top kullanmakta olduğunu" ve "Kuruköyden cadde boyunca Çamköye doğru bir düşman hareke-

"Bütün Gezginci Güçler Komutan Vekili Teyfik" imzasile 21 Kasım 1920 de, Cephe Komutanlığına gelen bir raporda, "Onüçüncü düşman tümeninin Emîrfakıhlı, İlyasbey, Çardak, Umurbey üzerinden gelmekte olduğu" ve "kendi bölgesinde bulunan Gördeslilerin düşman askerini çağırdıklarına ilişkin bilgi vardı. Oysa ki, gerçekte, ne düşman tümeni ilerliyordu ve ne de Türk halkı düşmanı çağırmış idi. Bu bilginin, özel amaçlarla verildiği anlaşılacaktır. Müslüman halkın, düşmanı çağırması, bir tek nedene bağlanabilirdi ki, o da tarafımızdan baskı ve işkenceye uğrayacakları sanısına kapılmış olmalarıdır. İşte Cephe Komutanı, durumu bu yönden inceleyerek verdiği genel emirde demişti ki:

Savaş bunalımı sırasında kırgınlıkların etkisiyle, zorbaca önlemler alınmasını kesinlikle önlemek gerekir. Hainliği, ne denli gerçek olursa olsun, kesinlikle hiçbir köy yakılmıyacak, halktan hiçbir kimse, hiçbir birlik tarafından, hiçbir suçtan idam olunmıyacaktır. Casuslukları ve benzer hainlikleri anlaşılımış adamların gözaltında İstiklâl Mahkemelerine gönderilmesi gerekir.

Bütün Gezginci Güçler Komutan Vekili Teyfik Bey bu emre de karşı çıktı.

Efendiler, düşman, kuvvetlerini toplu bulundurmak amacıyla yaptığı düzenleme yüzünden, Gezginci Güçler Komutanlığı bölgesinde bazı yerleri boşaltmıştı. Buralarda, sivil yönetim kuruluncaya kadar halkın güvenlik içinde yönetilmesine yarayacak bir örgütün ivedilikle kurulması gerekiyordu. Bu nedenle, jandarmada bulunmuş erlerden ve iyi tanınmış kişilerden seçilerek yüz elli erlik bir sahra jandarma bölüğü kuruldu ve Simav ve Dolayları Komutanlığı adında bir komutanlık oluşturuldu. Bu komutan, sınırlanan bölge içinde, iç düzen işlerine bakacaktı. Yarbay İbrahim Bey adında birisine verilen bu komutanlığa, yönetim ve düzen açısından, bu yöredeki askerlik şubeleri de bağlı olacaktı. Ordu birlikleri veya gezginci güçler komutanları sadece savaş işlerinden sorumlu olacaklardı. Bu bölge komutanlığının kurulması üzerine o civarın halkına, Cephe Komutanlığı tarafından yazılan bildiri: "Sizin her türden dertlerinizi dinlemek, adaletli yönetim oluşturmak görevile Simavda bir Bölge Komutanlığı kuruyorum." cümlesi vardı. Bu cümleyi; Gezginci Güçler Komutanlığı tarafından kötüye yorumlanacağını göreceğiniz için, özellikle bildiriyorum.

Düşmandan kurtarılan bu ilçeler halkı, kurtuluş tarihinden başlayarak, iki ay süreyle askerlik ödevinden bağışlanmışlardı. Bütün Gezginci Güçler Komutan Vekili Teyfik Bey, birtakım neden ve düşüncelerle bu Bölge Komutanlığına da karşı çıktı.

Teyfik Bey, 23 Kasım 1920 tarihli bir raporunda: "Bir düşman tümeninin saldırısı üzerine, kuvvetlerini Günan köyü kuzeyindeki sırtlara çektiğini" bildiriyor ve "sol yanında bulunan Cümbürdü yönünü güven altına alınız." diyor.

Düşmanın önemli bir saldırısı olmamıştır. Gezginci Güçler Komutanlığının amacının, ordu birliklerini cepheye sürdürüp, kendi kuvvetlerini geride toplamak olduğu anlaşılıyordu. Cephe Komutanı İsmet Paşa, Teyfik Beyin verdiği bilgiyi doğru kabul ederek, gerekenlere gereği gibi emirler vermiş olmakla birlikte kendisinden de, "saldıran düşmanın aşağı yukarı kaç top kullanmakta olduğunu" ve "Kuruköyden anayol boyunca Çamköye doğru bir düşman ilerlemesi olmuş mu-

ti vukubulmuş mudur" diye sordu ve Cümbürdü vadisinin İslâm köyüne doğru teminin, Cenup Cephesine ait olduğunu da bildirdi.

Tevfik Bey, 24 Teşrinisani 1336 tarihinde Cephe Kumandanlığına yazdığı telgrafta, birtakım tarzıkâr sözlerden sonra, "bendeniz, şimal ve cenup cephesinin her ikisi de aynı hükûmetin emrinde olduğunu zannediyorum. Mademki değildir, idaresizlik yüzünden, beyhude, burada evlâdı vatani kırdıramıyacağım. Yirmi dört saate kadar sol cenahımız, kuvvetli bir surette temin edilmediği halde Kuvayi Seyyareyi... Efendi köprüsü civarına çekeceğim. Bu hususta mes'uliyetin kime ait olduğunu hükûmet bulsun Efendim." diyordu. Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, Kuvayi Seyyare Kumandanına cevap verdi ve dedi ki: "On İkinci Kolordu, sol cenahınızdan kırk kilometre uzaktadır. Bundan maada, gerek çekilmiş olan düşmanı kat'î taarruzla ve zorla yerinden atmak vazifesi kutaatımıza verilmemiştir. Binaenaleyh Kuvayi Seyyare, düşmanı takip eden müstakil bir süvari fırkası vaziyetindedir. Düşmanın, faik kuvvetle taarruzlarına karşı yalnız başına ittihazi tedabir eder ve düşman, mevzii ve ciddî bir hareket yaptıkça buna karşı kat'î muharebeden içtinap eyler. Bu vazifeler, süvari fırkalarına verilir. Cenup Cephesinde, kuvvetli süvari olmadığından sizin cephenizi süvari hattile temdide imkân yoktur. Kuvvei Seyyare ile Cenup Cephesinin cenahı hariciden, müteakibilen yalnız temas ve irtibatı muhafaza etmesi mümkün ve lâzımdır. Hulâsa, cephemiz iyi idare edilmektedir ilâ..."

Efendiler, Garp Cephesi Kumandanlığı, bittabi ordusunun bütçesini tanımak istiyordu. Bu maksatla, 22/23 Teşrinisani 1336 da umum cephe kutaatından muntazam bir kuvvei umumiye talep edildi. Cephe kutaatından kâmilan cevap geldi. Kuvayi Seyyare, talep olunan kuvvei umumiye göndermedi. Bu hususta cepheden vukubulan istizaha gelen cevapta, Teyfik Bey diyordu ki: "Kuvayi Seyyare ne bir fırka, ne de bir kuvvei muntazama haline ifrağ edilemez... Bu serserilerin başına ne bir zabıt, ne de hesap memuru koymak mümkün olmamakla beraber kabul ettirilmesi imkânı da yoktur. Çünkü zabıt gördüler mi, Azrail görmüşçesine isyan ediyorlar. Bizim müfrezelerimiz; Pehlivan Ağa, Ahmet Onbaşı, Sarı Mehmet, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar tarafından idare edilmektedir. Ve bölük emirleri de yazdığını okuyamaz ve okuduğunu yazamaz adamlardan müteşekkildir ve sen yapamıyorsun diye bunların tebdili imkânı da yoktur. Kuvayi Seyyarenin şimdiye kadar olduğu gibi gelişigüzel idare edilmesi zarurîdir... Esasen Kuvvei Seyyareyi zaptî rapt ve intizama koymak değil, bu fikrin meydan almakta olduğunu hissettiği anda inhilâl eder. Rica ederim, bu yazdığım şeyleri bir şeye hamletmeyiniz..."

Efendiler, tam bu günlerde, düşmanın, Bursa cephesi ilerisinde, İznik civarlarında bir faaliyeti hissolundu. Cephe Kumandanı, bizzat oraya giderek yakından ittihazi tedabire mecbur idi. Onun için 28 Teşrinisani 1336 tarihinde, Kuvayi Seyyare Kumandanı Vekili Teyfik Beye cevap verirken: "bugün Bileciğe gidiyorum. Avdette zatı âlilerile nereden şifahen görüşmek kabul olur." sulâlini sormuştu. Cephe Kumandanına cevap verilmemişti. Cephe Kumandanı, İznik vaziyetine karşı tedabir ve tertibat ile meşgul bulunduğu sırada, Kuvvei Seyyare Kumandanlığından muharebe raporları vürut etmemeye başlamış.. sebebi sorulmuş:

"Raporlar vakti lâzımında Ankarada Büyük Millet Meclisi Riyasetine yazılmıştır. İmza: Yüzbaşı Tahsin" telgraftı alınmış.

dur" diye sordu ve Cümbürdü vadisinin İslâm köyü doğrultusunda korunmasının, Güney Cephesinin işi olduğunu da bildirdi.

Tevfik Bey, 24 Kasım 1920 tarihinde Cephe Komutanlığına yazdığı telgrafta, birtakım sataşıcı sözlerden sonra, "ben, kuzey ve güney cephesinin her ikisi de aynı hükûmetin emrinde olduğunu sanıyorum. Mademki değildir, beceriksizlik yüzünden, boşuboşuna, burada, vatan evlâtlarını kırdıramıyacağım. Yirmi dört saate kadar sol yanımız, kuvvetli bir şekilde korumaya alınmazsa Gezginci Güçleri... Efendi köprüsü yakınlarına çekeceğim. Bu işte sorumluluğun kime ait olduğunu hükûmet bulsun Efendim." diyordu. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Gezginci Güçler Komutanına karşılık verdi ve dedi ki: "Onikinci Kolordu, sol yanınızdan kırk kilometre uzaktadır. Bundan başka çekilmiş olan düşmanı kesin saldırıyla ve zorla yerinden atmak görevi birliklerimize verilmemiştir. Bu duruma göre Gezginci Güçler, düşmanı kovalayan bağımsız bir atlı tümeni durumundadır. Düşmanın, üstün kuvvetle saldırısına karşı yalnız başına önlem alır ve düşman, yerel ve önemli bir saldırıda buldukça buna karşı kesin savaştan çekinir. Bu görevler, atlı tümenlerine verilir. Güney Cephesinde, güçlü atlı birliği olmadığından sizin cephenize atlı birlikleri verilerek genişletilemez. Gezginci Güçler ile Güney Cephesinin dış alandan, sadece karşılıklı ilişki ve bağlantıyı koruması olabilir ve gereklidir. Kısası, cephemiz iyi yönetilmektedir vb..."

Efendiler, Batı Cephesi Komutanlığı, elbette ordusunun bütçesini düzenlemek istiyordu. Bu amaçla, 22/23 Kasım 1920 de bütün cephe birliklerinden düzenli bir sayım çizelgesi istendi. Cephe birliklerinin hepsinden karşılık geldi. Gezginci Güçler, istenilen sayım çizelgesini göndermedi. Bu konunun cepheden sorulması üzerine verilen karşılıklı, Teyfik Bey diyordu ki: "Gezginci Güçler ne bir tümen, ne de bir düzenli güç durumuna getirilemez... Bu serserilerin başına ne bir subay, ne de hesap memuru konulamıyacağı gibi kabul de ettirilemez. Çünkü subay gördüler mi, Azrail görmüşçesine ayaklanıyorlar. Bizim birliklerimiz; Pehlivan Ağa, Ahmet Onbaşı, Sarı Mehmet, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar tarafından yönetilmektedir. Ve bölük emirleri de yazdığını okuyamaz ve okuduğunu yazamaz adamlardır ve sen yapamıyorsun diye bunlar değiştirilemez. Gezginci Güçlerin şimdiye kadar olduğu gibi gelişigüzel yönetilmesi zorunludur... Doğrusu Gezginci Güçlerin sıkı bir düzene sokulmak değil, bunun düşünülmeyle başladığı sezildiği anda dağılır. Rica ederim, bu yazdığım şeyleri kötüye yorumlamayınız..."

Efendiler, tam bu günlerde, düşmanın, Bursa cephesi ilerisinde, İznik yakınlarında bir kıpırdanışı sezildi. Cephe Komutanı, kendisi oraya giderek yakından önlem almak zorundaydı. Onun için 28 Kasım 1920 tarihinde, Gezginci Güçler Komutanı Vekili Teyfik Beye karşılık verirken: "Bugün Bileciğe gidiyorum. Dönüşte sizinle nerede yüzyüze görüşebiliriz." sorusunu yöneltmişti. Cephe Komutanına yanıt verilmemişti. Cephe Komutanı, İznikteki duruma karşı önlem almak ve düzenlemeler yapmakla uğraştığı sırada, Gezginci Güçler Komutanlığından savaş raporları gelmemeye başlamış.. nedeni sorulmuş:

"Raporlar gerektiği zaman Ankarada Büyük Millet Meclisi Başkanlığına yazılmıştır. İmza: Yüzbaşı Tahsin" telgraftı alınmış.

Tevfik cephe Kumandanını tanıtmıyor

Tevfik cephe komutanını tanıtmıyor

Efendiler, bir cephe kumandanı için, cephesinin bir kısmında cereyan eden hadisattan malûmat alamamak nekadardır müşkül bir haldir. Böyle müphemiyet içinde kalmak bütün cephenin idaresini yanlış yola sevk edebilir. Gayri-kabili tabir mehalike sebep olabilir. Cephe Kumandanı İsmet Paşa, keyfiyeti Ankarada bulunan Kuvayi Seyyare Kumandanı Etem Beye 29 Teşrinisani 1336 tarihinde yazarak raporlar için vekilinin ikaz edilmesini bildiriyor.

İsmet Paşa, 29 Teşrinisani 1336 da, bize de şu telgrafi gönderdi:

**Ankarada Büyük Millet Meclisi Riyasetine
Ankarada Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine**

1 - Kuvayi Seyyare Kumandanlığı, 27/11/1336 akşamındanberi Cephe Kumandanlığına rapor vermemektedir.

2 - Bugün Etem Beyden, vekilini ikaz etmesini rica ettim. İstirdat olunan arazide idareî mülkiye için ihdas olunan Simav ve Havalisi Kumandanlığı sebebiyle Teyfik Beyin müteessir olduğundan bâhis Etem Beyden bugün bir telgraf almış ve cevap vermiş idim. Vaziyette şayanı dikkat bir fevkalâdelik var ise de fazla malûmatım yoktur. Oraca mevcut malûmatın iş'arını istirham ederim.

Efendiler, Garp Cephesi Kumandanlığı ile Kuvayi Seyyare Kumandanlığı arasında cari muhaberata ve hâdis olan vaziyete nasıl temas ve uttila hâsıl ettiğimi müsaade buyursanız izah edeyim:

Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Teyfik Bey tarafından İsmet Paşaya yazılan, firari ve casusların İstiklâl Mahkemesine verilmesine itirazı mutazammun ve Kuvvei Seyyarenin sol cenahı yirmi dört saate kadar On İkinci Kolorduca temin edilmeyecek olursa kuvvetini Efendi köprüsüne çekeceği hakkındaki telgrafnameleri, bana Ankarada bulunan Etem Bey verdi. Ben, bittabi bu telgrafları manidar buldum. Kuvvei Seyyarenin vaziyetinde ittihazı tedabiri müstelzim şayanı dikkat bir hal gördüm. Onun için, İsmet Paşaya, bu telgraflara Etem Bey vasıtasıyla muttali olduğumu bildirdiğim 25 Teşrinisani 1336 tarihli telgrafnamemde, "Teyfik Beyin ehemmiyet verdiğim bu müracaatine karşı ne tarzda cevap verildiğinin ve ne gibi tedabir ittihaz buyurulduğunun bu gece iş'arını rica ederim" demiştim.

İsmet Paşa, cereyan eden muhabereyi aynen bildirdi.

Efendiler, bir taraftan da, 28 Teşrinisani 1336 tarihinden itibaren, Kuvayi Seyyarenin sabah ve akşam raporları, Umum Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Mehmet Teyfik imzasıyla doğrudan doğruya bana bildirilmeye başlandı. Teyfik Beye şu şifre telgrafi yazdım:

Ankara, 29/30 Teşrinisani 1336

Birinci Kuvvei Seyyare Kumandan Vekili Teyfik Beyefendiye

İki üç gündenberi doğrudan doğruya tarafı âcizaneme göndermekte olduğunuz raporların son maddesinde, Garp Cephesi Ordu Kumandanlığına verilmiş olduğunun mukayyet bulunmadığı nazarı dikkatimi celbetti. Bir sehiv midir, yoksa bir sebebe mi müstenittir? Bu bapta itayi malûmat buyurulmasını rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Bu telgrafıma Teyfik Beyden cevap almadım. Fakat, Ankarada bulunan Etem Beyden merhum Hayati Beye şöyle bir tezkere gönderildi:

Hayati Bey Kardeşime

30/11/1336

Teyfik Beyle İsmet Beyefendi arasındaki suitefahhümün esbabilere bu hususta her ikisile vaki muhaberatımızı aynen takdim ediyorum. Lütfen Paşa Hazretlerine kiraat ve iraesile yanlış telâkkiye meydan verilmemesini rica ederim Efendim.

Kuvayi Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı Etem

Efendiler, bir cephe komutanı için, cephesinin bir kısmında olup bitenlerden bilgi alamamak nekadardır zor bir durumdur. Böyle belirsizlik içinde kalmak bütün cephenin yönetimini yanlış yöne sürükleyebilir. Giderilemez tehlikelere neden olabilir. Cephe Komutanı İsmet Paşa, durumu Ankarada bulunan Gezginci Güçler Komutanı Etem Beye 29 Kasım 1920 tarihinde yazarak raporlar için vekilinin uyarılmasını istiyor.

İsmet Paşa, 29 Kasım 1920 de, bize de şu telgrafi gönderdi:

**Ankarada Büyük Millet Meclisi Başkanlığına
Ankarada Genelkurmay Başkanlığına**

1- Gezginci Güçler Komutanlığı, 27/11/1920 akşamındanberi Cephe Komutanlığına rapor vermemektir.

2- Bugün Etem Beyden, vekilini uyarmasını rica ettim. Düşmandan geri alınan yerlerin sivil yönetimi için kurulmuş olan Simav ve Yöresi Komutanlığından Teyfik Beyin üzül-müş olduğundan sözeden Etem Beyden bugün bir telgraf almış ve karşılık vermiş idim. Durumda dikkate değer bir olağanüstülük varsa da daha geniş bilgim yoktur. Orada olan bilgilerin bana iletilmesini dilerim.

Efendiler, Batı Cephesi Komutanlığıyla Gezginci Güçler Komutanlığı arasında geçen yazışmaları ve olup bitenleri nasıl öğrenip anladığımı izin verirseniz açıklayayım:

Gezginci Güçler Komutan Vekili Teyfik Bey tarafından İsmet Paşaya yazılan, asker kaçaklarının ve casusların İstiklâl Mahkemesine verilmesine karşı olduğu ve Gezginci Güçlerin sol yanı yirmidört saate kadar Onikinci Kolorduca korunmaya alınmayacak olursa kuvvetini Efendi köprüsüne çekeceği hakkındaki telgrafları, bana Ankarada bulunan Etem Bey verdi. Ben elbette bu telgrafları anlamlı buldum. Gezginci Güçlerin davranışlarında önlem almayı gerektiren önemli bir durum gördüm. Onun için, İsmet Paşaya, bu telgrafları Etem Beyden öğrendiğimi bildirdiğim 25 Kasım 1920 tarihli telgrafımda, "Teyfik Beyin önem verdiğim bu başvurusuna ne şekilde karşılık verildiğinin ve ne gibi önlemler alınmış olduğunun bu gece bildirilmesini rica ederim" demiştim.

İsmet Paşa, yapılan yazışmaları olduğu gibi bildirdi.

Efendiler, bir yandan da, 28 Kasım 1920 tarihinden başlamak üzere, Gezginci Güçlerin sabah ve akşam raporları, bütün Gezginci Güçler Komutan Vekili Mehmet Teyfik imzasıyla doğrudan doğruya bana bildirilmeye başlandı. Teyfik Beye bu şifre telgrafi yazdım:

Ankara 29/30 Kasım 1920

Birinci Gezginci Güçler Komutan Vekili Teyfik Beyefendiye

İki üç gündenberi doğrudan doğruya bana göndermekte olduğunuz raporların son maddesinde, Batı Cephesi Ordu Komutanlığına verilmiş olduğunun yazılmadığı dikkatimi çekti. Bir yanlışlık mıdır, yoksa bir nedene mi dayanmaktadır? Bu konuda bilgi vermenizi rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Bu telgrafıma Teyfik Beyden karşılık alamadım. Ama, Ankarada bulunan Etem Beyden merhum Hayati Beye şöyle bir yazı gönderildi:

Hayati Bey Kardeşime

30/11/1920

Teyfik Beyle İsmet Beyefendi arasındaki anlaşmazlığın nedenleriyle bu konuda her ikisile yapılan yazışmalarımızı olduğu gibi gönderiyorum. Lütfen Paşa Hazretlerine okunup verilerek yanlış anlayışa meydan bırakılmamasını rica ederim Efendim.

Gezginci Güçler ve Kütahya Dolayları Komutanı Etem

Efendiler, bu tezkerece melfuf muhaberatı şayanı dikkat olan noktalar şunlardı; Teyfik Bey kardeşine diyor ki: "Simav ve Havalisi Kumandanlığına kat'iyen ihtiyaç yoktur. Bu havalı kumandanının Eskişehir avdeti için şimdi emir verdim." Teyfik Bey, İsmet Paşanın halka hitaben beyannamesini de, şu suretle tefsir ediyordu.

Bu bevaname, mevakide bizim adaletsiz, emniyetsiz, namussuzcasına hareket ettiğimizi ilân edivor... Kuvayi Seyyare, bunu kat'iyen kabul etmez. Bu nikat halledilinceye kadar, Kuvayi Seyyare Garp Cephesi Kumandanlığını tanımayacaktır.

Bunun üzerine, Etem Beyin; İsmet Paşaya yazdığı telgrafta, biraderinin teessüründen bahsettikten sonra bu icraatın avdetine tehirini rica ediyor. Biraderine de, Garp Cephesi Kumandanlığına yazdığından ve itidal ve nezaketle hareket ve mukabele etmenin lüzumundan bahsediyor. Teyfik Bey 28 Teşrinisani 1336 da Etem Beye yazdığı cevabî telgrafında:

Namusumuzla oynayan Garp Cephesi Kumandanını bundan böyle âmir tanımayacağımu ve Simava gönderdiği kumandanına bugün maiyetile Eskişehir avdet etmesi için emir verdiğimiyazmıştım. Dedikten sonra "bu hususta başka şey düşünemem ve düşünemem ve düşünülemez de Efendim" diyordu.

Teyfik Beyin, biraderine olan aynı tarihli diğer bir telgrafnamesinde de: "..... Cüz'î bir şey hissedersen bu yeni ihdas edilen kumandanlığın heyeti mecmuasını mahfuzen Garp Ordusuna iade edeceğim. Garp Ordusu Kumandanı İsmet Beyin bu cephe kumandanlığını idare edemeyeceğini anlıyorum" denilmekte idi.

Efendiler, bundan sonra, Kuvayi Seyyarenin muhabere raporları Ankara da Etem Beye geliyor ve Etem Bey tarafından Garp Cephesine gönderiliyormuş.

Bundan başka, Kuvvei Seyyare Kumandanlığı, Garp Cephesi muhaberatına sansör koymuş. Telgraf ve telefon hututunun Kuvvei Seyyare Kumandanlığının muhaberatı ile meşgul olduğundan bahsile cephe ile muhaberat sureti ale niye ve resmîyede menedilmiş. Aynı zamanda, Kuvvei Seyyarenin, Eskişehir civarına tecavüzatta bulunacağı işaa edilmişti.

Muhterem Efendiler, bu vaziyeti hep beraber mütealea etmeye medar olacak kadar malûmat arzettiğimi ümit ederim. Sühuletle anlaşılmakta idi ki, Etem, Teyfik kardeşler ve kendilerinin hemfikri olan bazı arkadaşları, hükûmeti milliyeye karşı isyana karar vermişlerdi. Bu kararlarının tatbikine, cephede, Teyfik Bey vesile ararken ve kuvvetlerini cepheyi terkederek toplarken, Ankara da Etem Bey ve meb'us olan kardeşi Reşit Bey ve daha birtakımları siyaseten çalışıyorlardı. İsyân plânında muvaffak olabilmek için, her şeyden evvel buna mâni tasavvur olunan Garp Cephesindeki ordunun başındaki kumandanı, itibar ve makamından düşürerek, orduya hâkim olmak elzem idi. Ondan sonra da, Meclis efkârı umumîyesini tamamen kendi lehlerine çevirerek kumandan veya vekil veya hükûmet ıskatında mazharı sühulet olmak mühim idi. İşte bu maksatlarla çalışmakta olduklarına bizde şüphe kalmamıştı. Etem Beyin, İsmet Paşaya ve kardeşi Teyfik Beye yazdığı telgraflarda kullandığı mülâyim ve nazikâne bazı kelimelerin, henüz zaman kazanmak maksadına matuf olduğunu ve meseleyi İsmet Paşa ile Teyfik Bey arasında sitefehühümünden mütevellit bir teessürden, en nihayet Teyfik Beyin asabiyetine mağlûp olarak fazla hareketinden ibaret gösterip, kendilerinin gayet mutî ve mütevazî olduklarını bir zaman için daha göstermeye çalıştıklarına hükmetmemek mümkün değildi. Biz de, vizayeti olduğu gibi ciddî telâkki ettik. Siyasî ve askerî tedbirlerimizi ona göre tatbik başladık.

Efendiler, bu yazıya ilişik yazışma belgelerinde dikkati çeken noktalar şunlardı: Teyfik Bey kardeşine diyor ki: "Simav ve Dolayları Komutanlığına kesinlikle hiç gerek yoktur. Bu dolayların komutanının Eskişehir dönmeye için şimdi emir verdim." Teyfik Bey, İsmet Paşanın halka yayımladığı bildirgeyi de, şöyle yorumluyordu:

Bu bildirge, bulunduğumuz yerlerde bizim adaletsiz, güvenilmez, namussuzcasına davrandığımızı ilân ediyor..... Gezginci Güçler, bunu hiç kabul etmez. Bu nokta çözüm leninceye kadar, Gezginci Güçler Batı Cephesi Komutanlığını tanımayacaktır.

Bunun üzerine, Etem Beyin; İsmet Paşaya yazdığı telgrafta, kardeşinin üzüntüsünden sözettikten sonra bu işlerin geri dönmeye değin ertelenmesini rica ediyor. Kardeşine de, Batı Cephesi Komutanlığına yazdığından ve ılımlı ve saygılı davranılması ve öyle karşılık vermesi gereğinden söz ediyor. Teyfik Bey 28 Kasım 1920 de Etem Beye yazdığı yanıt telgrafında:

Namusumuzla oynayan Batı Cephesi Komutanını bundan böyle üst olarak tanımayacağımı ve Simava gönderdiği komutanına bugün yanındakilerle birlikte Eskişehir dönmeye için emir verdiğimi yazmıştım. Dedikten sonra "bu konuda başka şey düşünemem ve düşünülemez de Efendim" diyordu.

Teyfik Beyin, kardeşine o gün yazdığı başka bir telgrafta da: "..... en ufak bir şey sezersen bu yeni kurulan komutanlıkta bulunanların tümünü gözetim altında, Batı Ordusuna geri göndereceğim. Batı Ordusu Komutanı İsmet Beyin bu cephe komutanlığını yönetemeyeceğini anlıyorum" denilmekte idi.

Efendiler, bundan sonra, Gezginci Güçlerin savaş raporları Ankara da Etem Beye geliyor ve Etem Bey tarafından Batı Cephesine gönderiliyormuş.

Bundan başka, Gezginci Güçler Komutanlığı, Batı Cephesi haberleşmelerine sansür koymuş. Telgraf ve telefon hatlarının Gezginci Güçler Komutanlığının haberleşmelerine ancak yettiğinden söz ederek cephe ile haberleşme açıkça ve resmî olarak yasaklanmış. Aynı zamanda, Gezginci Güçlerin, Eskişehir yakınlarına saldırılarda bulunacağı söylentileri yayılmıştı.

Muhterem Efendiler, bu durumu hep birlikte incelemeye yarayacak kadar bilgi sunduğumu umarım. Kolaylıkla anlaşılmakta idi ki, Etem, Teyfik kardeşler ve kendileri gibi düşünen kimi arkadaşları, millî hükûmete karşı ayaklanmaya karar vermişlerdi. Bu kararlarını uygulamak için, cephede, Teyfik Bey uydurma nedenler arar ve cepheden ayrılarak kuvvetlerini toplarken, Ankara da Etem Bey ve meb'us olan kardeşi Reşit Bey ve daha birtakımları siyaset yönünde çalışıyorlardı. Ayaklanma plânında başarılı olabilmek için, her şeyden evvel buna engel sayılan Batı Cephesindeki ordunun başındaki komutanına, saygınlık kaybettirerek ve görevinden düşürerek, orduya egemen olmak çok gerekli idi. Ondan sonra da, Meclis çoğunluğunun görüşlerini tümüyle kendilerinden yana çevirerek komutan veya bakan veya hükûmet düşürmede kolaylık sağlamak önemli idi. İşte bu amaçlarla çalışmakta olduklarından kuşkumuz kalmamıştı. Etem Beyin, İsmet Paşaya ve kardeşi Teyfik Beye yazdığı telgraflarda kullandığı bazı ılımlı ve nazik kelimelerin, biraz daha zaman kazanmak amacıyla yönelik olduğuna ve sorunu İsmet Paşa ile Teyfik Bey arasında yanlış anlaşmadan doğan bir üzüntüden, en sonunda Teyfik beyin kızgınlığını yenemiyerek taşkınlık yapmış olmasından ibaret gösterip, kendilerinin çok yumuşak başlı ve alçak gönüllü olduklarını bir zaman için daha göstermeye çalıştıkları yardısına varmamak elden gelemezdi. Biz de, olan durumu önemli ve tehlikeli saydık. Siyaset ve askerlik açısından önlemlerimizi ona göre uygulamaya başladık.

Etem, Teyfik kardeşler ve kendileri gibi düşünen kimi arkadaşlarının ulusal hükûmete karşı ayaklanması

Etem, Teyfik kardeşler ve kendilerinin hemfikri olan bazı arkadaşlarının ulusal hükûmeti milliyeye isyanı

Efendiler, arzetmeliyim ki, her noktai nazardan gerek cephede ve gerek Ankarada icap eden tedbirleri aldırmaştım. Elem ve kardeşlerinin isyanından asla çekinmiyordum. İsyancıları halinde, tedip ve tecziye olunabileceklerine şüphem yoktu. Onun için gayet serin ve geniş hareket ediyordum. Mümkün olduğu kadar kendilerini nasihatle dairei edep ve itaate getirmeye çalışmayı, bunda muvaffak olamadığım takdirde, efkârı umumiyede daha ziyade vuzuh peyda edecek olan ef'al ve harekâtı mütecevizanelerinin icabını yapmayı tercih ediyordum. Bu mütaleaya binaen Ankarada bulunan Etem ve Reşit Beyleri ve bazı zevatı beraber alarak bizzat Eskişehirde gitmeye ve orada İsmet Paşa ile de birleşerek vicahen konuşmaya ve anlaşmaya, 2/3 Kânunuevvel 1336 tarihinde karar verdim. Etem Beyin bu seyahatte bana refakatten içtinap edeceğini tahmin ediyordum. Halbuki, behemehal Etem Beyi beraber alıp götürmek bence lüzumlu idi. Bunun için arzusu olsun olmasın, Etem Beyi beraber götürmek veyahut ısrarı halinde ona göre muamelede bulunmak üzere icap eden tedabiri de emretmiştim.

Filhakika, ertesi günü, Etem Bey hastalığından bahsederek beraber seyahat edemeyeceğini bildirdi. Doktor Adnan Bey de Etem Beyin rahatsızlığının seyahate mâni olduğunu söyledi, ısrar ettim. Nihayet, 3 Kânunuevvel 1336 akşamı bir treni mahsusla Eskişehirde hareket ettik. Etem ve biraderi Reşit Beylerden maada beraber bulunan arkadaşlardan başlıcaları şunlardı:

Kâzım Paşa, Celâl Bey, Kılıç Ali Bey, Eyüp Sabri Bey, Hakkı Behiç Bey, Hacı Şükrü Bey.

4 Kânunuevvel 1336 sabahı erkenden henüz ben uykuda iken tren Eskişehirde vâsıl oldu. Daha evvel İsmet Paşanın henüz Bilecikte bulunduğu anlaşılmuş olduğundan Eskişehirde durmayıp Bilecik istasyonuna gitmeye karar vermiştik. Eskişehirde uyandığım zaman, trenin niçin durup hareketine devam etmediğini sordum. Yaverlerim, arkadaşların sabah kahvaltısı yapmak üzere istasyonun karşısında lokantaya gittiklerini ve şimdi gelmek üzere bulduklarını söyledi. Çabuk gelmeleri için haber gönderilmesini ihtar ettim. Birkaç dakika sonra hazırız denildi. Bütün arkadaşlar geldi mi? dedim. Bunun üzerine yapılan tahkikten anlaşıldı ki, herkes hazırdır ama Etem Bey bir arkadaşile beraber ortada yoktur. Derhal Etem Beyin firar ettirildiğine hükmettim. Fakat bu hükmü kimseye söylemedim. Yalnız o halde, dedim, Elem Bey olmaksızın bizim Bileciğe gitmemizde bir fayda yoktur. İsmet Paşayı da buraya davet ederiz.

İsmet Paşa da, telgraf başında, hususî muhavere den sonra Eskişehirde hareket etti. Daha evvel yalnız ve hususî görüşmemiz lüzumlu olduğundan ben de, bir iki istasyon ileri giderek, buluştuk. Beraber 4 Kânunuevvel 1336 akşamı Eskişehirde geldik. Orada bekliyen arkadaşlarla hep beraber bir lokantada yemek yedik. Etem Bey hazır değildi. Nerede olduğunu biraderinden sordum. Rahatsızdır, yatıyor dedi. O gece İsmet Paşa karargâhında Kâzım Paşa, Celal Bey, Hakkı Behiç Bey hazır olduğu halde Reşit ve Etem Beylerle konuşacaktık. Onun için Reşit Bey, Etem Beyin hasta olduğunu söylerken görüşmek üzere karargâha gelebileceğini ilâve etmişti. Yemekten sonra gittik, fakat, Etem Bey gelmemişti. Reşit Beye ne vakit geleceğini sordum. Verdiği cevap şu idi: Etem Bey bu dakikada kuvvetlerinin başındadır!

Bu habere rağmen, sakın bulunmayı ve görüşmeyi tercih ettik.

Şu noktayı da izah etmeliyim ki, ben, Eskişehirde bir sıfatı resmîye ile gitme-

Efendiler, şunu bilginize sunmalıyım ki, her açıdan gerek cephede ve gerek Ankarada gereken önlemleri aldırmaştım. Etem ve kardeşlerinin ayaklanmalarından hiç çekinmiyordum. Ayaklanırlarsa, bastırılıp cezalandırılacaklarına kuşku yoktu. Onun için gayet serin kanlı ve geniş davranıyordum. Elden geldiğince kendilerini öğütle yola getirmeye çalışmayı, bunda başarılı olamazsam, kamu oyununda daha iyi anlaşılır hale gelecek olan saldırganca davranışlarının gereğini yapmayı yeğliyordum. Bu düşünceyle Ankarada bulunan Etem ve Reşit Beyleri ve bazı kişileri yanıma alarak kendim Eskişehirde gitmeye ve orada İsmet Paşa ile de birleşerek yüzyüze konuşmaya ve anlaşmaya, 2/3 Aralık 1920 tarihinde karar verdim. Etem Beyin bu yolculukla bana katılmaktan kaçınacağını kestiriyordum. Oysaki, ne olursa olsun Etem Beyi yanıma alıp götürmek bence gerekli idi. Bunun için istese de istemese de, Etem Beyi birlikte götürmek ya da bizimle gitmemekte direnirse ona göre davranılmak için gerekli önlemlerin alınmasını da emretmiştim.

Gerçekten, ertesi günü, Etem Bey hastalığından söz ederek birlikte yolculuk yapamayacağını bildirdi. Doktor Adnan Bey de Etem Beyin rahatsızlığının yolculuğu önleyici nitelikte olduğunu söyledi, direttim. Sonunda, 3 Aralık 1920 akşamı özel bir trenle Eskişehirde doğru yola çıktık. Etem ve kardeşi Reşit Beylerden başka yanımızda bulunan arkadaşlardan başlıcaları şunlardı:

Kâzım Paşa, Celâl Bey, Kılıç Ali Bey, Eyüp Sabri Bey, Hakkı Behiç Bey, Hacı Şükrü Bey.

4 Aralık 1920 sabahı erkenden daha ben uykuda iken tren Eskişehirde vardı. Önceden İsmet Paşanın o sırada Bilecikte bulunduğu anlaşılmuş olduğundan Eskişehirde durmayıp Bilecik istasyonuna gitmeye karar vermiştik. Eskişehirde uyandığım zaman, trenin niçin durup yoluna devam etmediğini sordum. Yaverlerim, arkadaşların sabah kahvaltısı yapmak üzere istasyonun karşısındaki lokantaya gittiklerini ve şimdi gelmek üzere bulduklarını söyledi. Çabuk gelmeleri için haber gönderilmesini buyurdum. Birkaç dakika sonra, hazırız denildi. Bütün arkadaşlar geldi mi? dedim. Bunun üzerine yapılan soruşturmada anlaşıldı ki, herkes hazırdır ama Etem Bey bir arkadaşile birlikte ortada yoktur. Hemen Etem Beyin kaçırıldığı yargısına vardım. Ama bu yargıyı kimseye söylemedim. Sadece öyleyse, dedim, Etem Bey olmaksızın bizim Bileciğe gitmemizde bir yarar yoktur. İsmet Paşayı da buraya çağırırız.

İsmet Paşa da, telgraf başında özel görüşmelerden sonra Eskişehirde doğru yola çıktı. Daha önce başbaşa ve özel olarak görüşmemiz gerekli olduğundan ben de, bir iki istasyon ileri giderek, buluştuk. Birlikte 4 Aralık 1920 akşamı Eskişehirde geldik. Orada bekliyen arkadaşlarla hep birlikte bir lokantada yemek yedik. Etem Bey yoktu. Nerede olduğunu kardeşinden sordum. Rahatsızdır, yatıyor dedi. O gece İsmet Paşa karargâhında Kâzım Paşa, Celâl Bey, Hakkı Behiç Beyin yanında Reşit ve Etem Beylerle konuşacaktık. Onun için Reşit Bey, Etem Beyin hasta olduğunu söylerken görüşmek üzere karargâha gelebileceğini de eklemiştir. Yemekten sonra karargâha gittik ama, Etem Bey gelmemişti. Reşit Beye ne vakit geleceğini sordum. Verdiği karşılık şu idi: Etem Bey bu dakikada kuvvetlerinin başındadır!

Bu habere karşın, soğukkanlı davranmayı ve görüşmeyi yeğledik.

Şu noktayı da açıklamalıyım ki, ben, Eskişehirde resmî bir görevli olarak git-

miştim. Bazı arkadaşların da huzur ile İsmet Paşa ile olan mülâkat ve müzakeratımızı bitaraf bir arkadaş sıfatıyla yaptığımı söylemişim. İsmet Paşa, vaziyeti, cereyan eden muhaberatı, Kuvayı Seyyare Kumandan Vekili sıfatıyla Teyfik Beyin aldığı vaz'ı serkeşaneyi izah etti. Reşit Bey, kardeşleri ve kendi namına cevap veriyordu. Reşit Bey, gayet dürüst ve mütecevizane konuşmaya başladı. Kardeşlerinin birer kahraman olduklarını, hiç kimsenin tahtı emrine girmiyebileceklerini ve bunu böylece kabul etmeye herkesin mecbur olduğunu biperva söylüyor ve ordu, zaptıı rapt, kumanda, hükümet mefhumlarına ve bunların icabatına dair serdedilen mütaaleata kulak dahi vermiyordu. Onun üzerine, ben, dedim ki: "Bu dakikaya kadar sizinle eski bir arkadaşınız sıfatıyla ve sizin lehinizde bir neticeye destres olmak hissi samimanesile görüşüyordum. Bu dakikadan itibaren arkadaşlık ve hususiyete ait vaziyetim hitam bulmuştur. Şimdi karşınızda, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükümetinin Reisi bulunmaktadır. Reisi Devlet sıfatıyla Garp Cephesi Kumandanına halin icabını tatbikte salâhiyetini kullanmasını emrediyorum." Derakap İsmet Paşa da dedi ki: "Mayimimde bulunan kumandanlardan herhangi biri bana itaatsizlik etmiş olabilir. Ben, onu terbiye ve tedibe mukteditim. Bu hususta henüz kimseye karşı aczimi itiraf etmiş ve hiç kimsenin bana ait olan bu vazifenin teshili ifasına delâletini rica etmiş değilim. Ben vaziyetin icabını yaparım."

Tarafından ve İsmet Paşa tarafından alınan bu ciddî vaziyet üzerine avazı çıktığı kadar bağırcasına konuşan Reşit Bey, derhal ilticakârane bir vaziyet aldı ve ileri gitmekte acele edilmemesini ve kendisi kardeşlerinin yanına giderse bir çarei tesviye bulabileceğini beyan etti. Bundan bir netice çıkmayacağı, maksadın kardeşlerini tenvir ve zaman kazanmak olduğu meydanda idi. Buna rağmen, Reşit Beyin bu teklifini kabul ettik. Ertesi günü İsmet Paşanın hazırlatacağı bir treni mahsusla Kütahyada kardeşlerinin yanına gitmesine muvafakat olundu. Kâzım Paşanın da Reşit Beyle beraber gitmesi münasip görüldü. Hareket ettiler.

Muhterem Efendiler; müsaadenizle bu hikâyeyi şimdilik burada bırakacağım. Aynı günde, yani 5 Kânunuevvel 1336 da Bilecik istasyonunda bekliyen Ahmet İzzet Paşa heyetine temas edeceğim.

Hatırınızdadır ki, İzzet Paşanın talep ve teklifi üzerine, kendileriyle Bilecikte mülâkat takarrür etmişti. Heyet, ayın dördündenberi beni Bilecik istasyonunda bekliyordu. Heyet, İzzet, Salih Paşalarla Süferadan Cevat, Ziraat Nâzırı Hüseyin Kâzım, Hukuk Müşaviri Münür Beyler ve Hoca Fatin Efendiden mürekkep idi. Bilecik istasyon binasının bir odasında birleştik. İsmet Paşa da beraberdi. Mülâkat, şu tarzda cereyan etti: Ben ilk söz olarak, "Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Reisi" diyerek kendimi takdim ettikten sonra, "Kimlerle müşerref oluyorum" sualini tevcih ettim. Salih Paşa, benim maksadına intikal edemiyerek kendisinin Bahriye ve İzzet Paşanın Dahiliye Nâzırı olduğunu izaha kalkışırken ben, derakap İstanbulda bir hükümet ve kendilerini o hükümetin ricalı olarak tanımadığımı ve eğer İstanbulda bir hükümetin nâzırları olarak görüşmek istiyorlarsa kendileriyle görüşmekte mazur olduğunu beyan ettim. Ondan sonra, sıfat ve salâhiyet mevzuubahs edilmiyerek müdavele-i efkâr etmek tensip edildi.

Mükâlemenin bazı safhalarına Ankaradan beraber gelen bazı meb'us arka-

memiştim. Bazı arkadaşların da yanında İsmet Paşa ile olan buluşmamızı ve görüşmelerimizi tarafsız bir arkadaş olarak yaptığımı söylemişim. İsmet Paşa, durumu, yapılan yazışmalar, Gezginci Güçler Komutan Vekili olarak Teyfik Beyin kafa tutarcasına davranışını anlattı. Reşit Bey, kardeşleri ve kendi adına karşılık veriyordu. Reşit Bey, çok sert ve saldırganca konuşmaya başladı. Kardeşlerinin birer kahraman olduklarını, hiç kimsenin emri altına girmiyebileceklerini ve herkesin bunu böylece kabul etmek zorunda olduğunu korkmadan söylüyordu. Onun üzerine, ben, dedim ki: "Bu dakikaya kadar sizinle eski bir arkadaşınız olarak ve sizden yana bir sonuç elde etmek yollu bir içtenlikle görüşüyordum. Bu dakikadan başlayarak arkadaşlık ve yakınlığa ilişkin tutumum son bulmuştur. Şimdi karşınızda, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve Hükümetinin Başkanı bulunmaktadır. Devlet Başkanı olarak Batı Cephesi Komutanına durumun gereğini yapmak için yetkisini kullanmasını emrediyorum." Hemen İsmet Paşa da dedi ki: "Emrimde bulunan komutanlardan herhangi biri benim emirlerimi dinlememiş olabilir. Ben, onu yola getirebilir, cezalandırabilirim. Bu konuda şimdiye dek kimseye karşı güçsüzlüğümü kabullenmiş ve hiç kimseden bana ait olan bu görevin yerine getirilmesini kolaylaştırmasını rica etmiş değilim. Ben durumun gereğini yaparım."

Benim ve İsmet Paşanın bu sıkı tutumumuz üzerine avazı çıktığı kadar bağırcasına konuşan Reşit Bey, hemen sığır gibi bir durum aldı ve ileri gitmekte acele edilmemesini ve kendisi kardeşlerinin yanına giderse bir çözüm yolu bulabileceğini söyledi. Bundan bir sonuç alınmayacağı, amacın kardeşlerini aydınlatmak ve zaman kazanmak olduğu besbelli idi. Buna karşın, Reşit Beyin bu önerisini kabul ettik. Ertesi günü İsmet Paşanın hazırlatacağı özel bir trenle Kütahyada kardeşlerinin yanına gitmesine izin verildi. Kâzım Paşanın da Reşit Beyle birlikte gitmesi uygun bulundu. Yola çıktılar.

Muhterem Efendiler; izninizle bu öyküyü şimdilik burada bırakacağım. Aynı günde, yani 5 Aralık 1920 de Bilecik istasyonunda bekliyen Ahmet İzzet Paşa hey'etine değineceğim.

Anımsarsınız ki, İzzet Paşanın isteği ve önerisi üzerine, kendileriyle Bilecikte buluşmamız kararlaştırılmıştı. Hey'et, ayın dördündenberi beni Bilecik istasyonunda bekliyordu. Hey'et, İzzet, Salih Paşalarla elçilerden Cevat, Tarım Bakanı Hüseyin Kâzım, Hukuk Danışmanı Münür Beyler ve Hoca Fatin Efendiden oluşuyordu. Bilecik istasyon binasının bir odasında birleştik. İsmet Paşa da beraberdi. Buluşma, şöyle oldu: Ben, ilk söz olarak, "Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Başkanı" diyerek kendimi tanıttıktan sonra, "Kimlerle tanışıyorum" sorusunu yönelttim. Salih Paşa, benim amacımı kavramıyarak kendisinin Denizîşleri ve İzzet Paşanın İçişleri Bakanı olduğunu anlatmaya kalkışırken ben, hemen İstanbulda bir hükümet ve kendilerini o hükümetin üyeleri olarak tanımadığımı ve eğer İstanbulda bir hükümetin bakanları olarak görüşmek istiyorlarsa kendileriyle görüşemeyeceğimi söyledim. Ondan sonra, görev ve yetki sözkonusu yapılmaksızın düşünce alışverişinde bulunmak uygun görüldü.

Konuşmanın kimi evrelerinde Ankaradan bizimle birlikte gelen bazı meb'us

daşları da iştirak ettirdim. Birkaç saat cereyan eden mükâlemeden, gelen zevatın esaslı hiçbir malûmat ve kanaatleri olmadığı anlaşıldı. Nihayet, İstanbula avdetlerine müsaade etmeyeceğimi ve birlikte Ankaraya gideceğimizi tebliğ ettim.

Zaten intizar etmekte bulunan trenle hareket olundu. 6 Kânunuevvel 1336 da Ankaraya geldik. İstanbul heyetini, arzuları hilâfına tevkiif etmiştim. Fakat, bunu ilân etmeyi faydalı bulmadım. Çünkü, İzzet ve Salih Paşalardan ve diğer zevattan hükûmeti millîye umurunda istifadeyi düşünerek haysiyetlerini mahfuz buldurmak istedim. Bu maksatla, Ankaraya gelir gelmez matbuata tevdi ettiğim resmî ajans tebliğinde, mevzuubahs zevatın, Büyük Millet Meclisi Hükûmetile temas etmek vesilesile İstanbuldan çıktıklarını ve memleketin hayru selâmetine daha müsmir ve müessir bir surette çalışmak üzere iltihak eylediklerini ilân ettirdim.

Efendiler, biz, İzzet Paşa hey'eti ile Bilecik-Ankara yolu üzerinde bulduğumuz 5/6 Kânunuevvel 1336 tarihinde Reşit Beyden, Kütahyaya vardığından ve ertesi günü Teyfik Beyle müllâkat edeceğinden, Etem Beyin de oraya muvasalatından bahis ve fakat henüz müspet bir mana ifade etmiyen telgraf aldım. Dört gün sonra da Reşit Beyin avdet ederken Eskişehirden gönderdiği 9 Kânunuevvel tarihli bir telgrafnamede; "Teyfik ile olan mesele, hüsnü neticeye rap-tedilmiştir." denildikten sonra, "lâkin tanımak ve tanıtmak istediğimiz zevatın basit ve zamana lâyük düşünememeleri veyahut düşünemediklerine bin bir işaret konmuştur." ibaresi okunmakta idi. Reşit Bey tarafından Eskişehirde Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşaya da, meselenin hal ve muhaberenin temin edildiği ve Simav Havalisi Kumandanlığının iade olunabileceği söylenmiş idi. 9 Kânunuevvel 1336 da, Etem Beyden de aldığım bir şifre telgrafnamede; meselenin İsmet Paşa tarafından bililtizam ve nabemevsim ihdas edilmiş olduğu anlatılmak isteniyordu. O zaman seryaverim bulunan Salih Beyin de, gûya almakta olduğu tedabir ve tertibattan aynen haberdar edildikleri zikrediliyordu. Benim evhama sevk edildiğimi delâili ile istihbar ettiğini yazıyordu. Ondan sonra, birtakım tatminkâr cümlelerle, Kuvayi Seyyareye mensup olup Madenden berayi iltihak avdet eden ve Erkânıharbiyei Umumiyenin emrile Cenup Cephesine sevk edilen bir müfrezesinin, kendine iltihakını ve Kuvayi Seyyarenin Fuat Paşa zamanında seyyar jandarma teşkilâtı mucibince bütçeye dahil edildiğinden bahsile fazla para temin etmek istediği görülüyordu.

Benim üç gün sonra buna verdiğim tatminkâr cevapta; "son günlerin tecelliyatı fîliyesi, beni tevehhüme değil, fakat tereddüde sevkettiğini itiraf ederim" dedikten başka "vasiyeti umumiyemizin ahenk ve intizamım ihlâlde hiç kimseye müsamaha" eylememesini yazdım.

Hakikatte mesele hallolunmamıştı. Vereceğim izahattan anlaşılacaktır ki, Etem Bey ve kardeşleri, zaman kazanmak için bizi iğfale çalışıyorlardı. Maksatları, mümkün olabildiği kadar yeniden kuvvet celp ve cemm etmek ve Düzcede bulunan Sarı Efe kuvvetlerini ve Lefkede bulunan Gök Bayrak taburunun kendilerine iltihak ettirmek ve Demirci Mehmet Efenin de kendisile beraber isyanını temin etmek, bir taraftan da cephe kumandanlarını ıskat ve ordu zabitanının ve efradının kendilerine mukabele etmemeleri için propagandaya fırsat bulmak istiyorlardı. Filhakika, Simav ve Havalisi Kumandanı, Simava gitmek üzere Kütahya-

arkadaşları da buldurdum. Birkaç saat süren görüşmelerden, gelenlerin hiçbir esaslı bilgi ve düşünceleri olmadığı anlaşıldı. Sonunda, İstanbula dönmelerine izin vermeyeceğimi ve birlikte Ankaraya gideceğimizi bildirdim.

Beklemekte olan trenle yola çıkıldı. 6 Aralık 1920 de Ankaraya geldik. İstanbul hey'etini, istekleri dışında alıkoymuştum. Ama, bunu herkese duyurmayı yararlı bulmadım. Çünkü, İzzet ve Salih Paşalardan ve öbür kişilerden millî hükûmetin işlerinde yararlanmayı düşünerek onurlarını korumak istedim. Bu amaçla, Ankaraya gelir gelmez basına verdiğim resmî ajans bildirisinde, söz konusu kişilerin, Büyük Millet Meclisi Hükûmetile görüşmek gibi bir sudan nedenle İstanbuldan çıktıklarını ve memleketin hayrı ve esenliği için daha verimli ve etkili şekilde çalışmak üzere bize katıldıklarını duyurdum.

Efendiler, biz, İzzet Paşa hey'eti ile Bilecik-Ankara yolu üzerinde bulduğumuz 5/6 Aralık 1920 tarihinde Reşit Beyden, Kütahyaya vardığını ve ertesi günü Teyfik Beyle görüşeceğine, Etem Beyin de oraya geldiğini bildiren ve ama tutarlı bir anlam taşımayan telgraf aldım. Dört gün sonra da Reşit Beyin dönerken Eskişehirden gönderdiği 9 Aralık tarihli bir telgrafda; "Teyfik ile olan sorun, iyi bir sonuca bağlanmıştır." denildikten sonra, "ama tanımak ve tanıtmak istediğimiz kişilerin yalın oldukları ve zamana yaraşır şekilde düşünemediklerine ya da düşünemediklerine binbir işaret konmuştur." kelimele-ri okunmakta idi. Reşit Bey tarafından Eskişehirde Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşaya da, sorunun çözümlendiği ve haberleşmenin sağlandığı ve Simav Dolayları Komutanlığının yerine geri gönderileceği söylenmiş idi. 9 Aralık 1920 de Etem Beyden de aldığım bir şifre telgrafda; sorunun İsmet Paşa tarafından bilebile ve zamansız çıkarılmış olduğu anlatılmak isteniyordu. O zaman başyaverim bulunan Salih Bey de, sanki almakta olduğu önlem ve düzenlemelerden olduğu gibi bilgi verdikleri belirtiliyordu. Benim kuruntuya düşürüldüğümü kanıtlarıyla birlikte öğrendiğini yazıyordu. Ondan sonra, birtakım inan verici cümlelerle, Gezginci Güçlere bağlı olup katılmak üzere Madenden dönen ve Genelkurmayın emriyle Güney Cephesine gönderilen bir birliğinin, kendine katılmasını ve Gezginci Güçlerin Fuat Paşa zamanında gezginci jandarma örgütü olarak bütçeye alındığından söz ederek daha çok para sağlamak istediği görülüyordu.

Benim üç gün sonra buna verdiğim inandırıcı karşılıktaki; "son günlerin edimli belirtilerinin, beni kuruntuya değil, ama duraksamaya götürdüğünü kabul ederim" dedikten başka ".....kimsenin genel durumumuzun uyum ve düzenini bozmasını, hoşgörmemesini" yazdım.

Gerçekten sorun çözümlenmemişti. Yapacağım açıklamalardan anlaşılacaktır ki, Etem Bey ve kardeşleri, zaman kazanmak için bizi aldatmaya çalışıyorlardı. Amaçları, olabildiğince yeniden kuvvet toplamak ve Düzcede bulunan Sarı Efe birliklerinin ve Lefkede bulunan Gök Bayrak taburunun kendilerine katılmasını sağlamak olup Demirci Mehmet Efenin de kendisile birlikte ayaklanmasını sağlamak, bir yandan da cephe kumandanlarını düşürtmek ve ordu subay ve erlerinin kendilerine karşı koymamaları için propagandaya fırsat bulmak istiyorlardı. Gerçekte, Simav ve Dolayları Komutanı, Simava gitmek üzere Kütahya-

dan geçerken, Etem ve Teyfik Beyler tarafından celbolunarak kendi emirleri altında ve gösterecekleri mahalde istihdam edilmek üzere Kütahyada kalması emrolunmuştur. Bu emirlerinin teyidi lüzumunu da 10 Kânunuevvel 1336 da Cephe Kumandanlığından temenni etmişlerdir. Görülüyor ki, her şey hallolundu, denildiği halde mebdedeki ademi itaat, aynen muhafaza edilmekte idi.

Etem Bey, Konya, Ankara, Haymana dahil, her tarafa ellerinde hususî şifreler bulunan, irtibat zabiti unvanile, birtakım memurlar göndererek yeniden silâh ve hayvan tedarikine başladı. Bunlara verdikleri vazife ve hükûmet memurlarına yaptıkları tebliğler hakkında bir fikir edinmek üzere meselâ; 7 Kânunuevvel 1336 da Ankara şimalinde Kalecik kaymakamına yazdığı tezkereyi aynen okuyayım:

Kalecik Kazası Kaymakamı Canibi Valâsına Kütahya, 7 Kânunuevvel 1336

Kuvayi Seyyare müfreze kumandanlarından olup zirde künyesi muharrer İsmail Ağa kazayı valâları dahilinde Kuvayi Seyyareye mensup olup mezun ve gayrimezun mücahidin ile yeniden silâh ve hayvan tedarikile, iltihak edecek vatanperverleri alıp getirmek vazifesile, memuren Kaleciğe izam kılınmıştır. Kendisine her türlü teşkilât ve muavenatı lâzimei vataniyenin ifasını rica eylerim Efendim.

Umum Kuvayi Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı Etem

Garp Cephesi Kumandanı, Kuvayi Seyyare Kumandanlığından mevcut cephane miktarını ve son Gördes muharebesinde ne miktar topçu cepanesi sarfedildiğini sorması üzerine, Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Teyfik imzasile 11 Kânunuevvel 1336 da, "... bu yazışınızdan bize emniyet etmediğinizi anlıyorum. Cephane ne yenir, ne içilir, ancak düşmana atılır. Bu emniyet meselesi varidi hatır ise, cephane göndermiyebilirsiniz." tarzında cevap verilmekte idi.

Efendiler, burada ufak bir noktaya dikkatini celbedeyim. Görüyorsunuz ki, Etem Bey, cephede ve kuvvetinin başında olduğu halde Teyfik Bey yine vekil sıfatile muhabere ve muamelede bulunuyor. Aynı kuvvet üzerinde, aynı salâhiyette iki kumandan...

Cephe Kumandanı, 13 tarihinde sorulan soru ve alınan cevap suretlerini berayı malûmat bana göndermişti. Hükûmetçe, miftahı olmayan şifreler ve hususî şifreler istimali umumiyetle menedilmişti. Halbuki, Etem Beyin hususî memurları ve meb'uslardan bazı arkadaşları, bu memnuiyete riayet etmeksizin, şifre muhaberatına devam etmekte idiler. Bittabi bunlara mümanaat edildi. Bunun üzerine, Etem Bey, İsmet Paşaya 13/14 Kânunuevvel 1336 tarihli bir müracaatle "bazı ihtiyacat ve saire hakkında Ankara ve Eskişehir Kuvayi Seyyare irtibat zabitlerine verilen telgrafların tevkif edilmekte olduğu anlaşılmuştur. Muhaberatımızın menedilmesi veya müşkülâta uğratılması suretile vaki muamelenin lütfen izalesini rica ederim" diyordu. Halbuki, irtibat zabitlerinin açık muhabereleleri menedilmemişti. Menedilen, hususî şifre muhaberesi idi. Bilhassa Etem Beyin bahsettiği Ankara ve Eskişehirdeki zabitlerin hiçbir muhabereleleri menedilmiş ve bu zabitler tarafından Etem Beye şikâyet vaki olmuş değildi. O günlerde Eskişehirde keşide ettirilmeyen bir hususî şifre vardı. Fakat o, kumandan ve meb'us diye imza atan Etem Beyin bir arkadaşının şifresi idi. Onun için İsmet Paşa, Etem Beye verdiği cevapta, bu husustaki muhbirin kim olduğunun iş'arını talep etmişti.

Efendiler, başlıbaşına nazarı dikkati calip bir muameleyi de burada zikre deyim. Bu tarihlerde Kütahyada Mutasarrıf Vekili Kadı Ahmet Asım Efendi namında bir zat bulunuyordu. Kütahyada Mevki Kumandanı unvanile Etem Bey

dan geçerken, Etem ve Teyfik Beyler tarafından çağırılarak kendi emirleri altında ve gösterecekleri yerde kullanılmak üzere Kütahyada kalması emrolunmuştur. Bu emirlerinin doğrulanması gereğini de 10 Aralık 1920 de Cephe Komutanlığından istemişlerdir. Görülüyor ki, her şey hallolundu, denildiği halde başlangıçtaki emir dinlemezlik, olduğu gibi sürdürülmekte idi.

Etem Bey, Konya, Ankara, Haymanayla birlikte, her tarafa ellerinde özel şifreler bulunan, bağlantı subayı adıyla birtakım görevliler göndererek yeniden silâh ve hayvan toplamaya başladı. Bunlara verdikleri görev ve hükûmet görevlilerine yaptıkları bildirimlerin niteliği anlaşılсын diye örneğin; 7 Aralık 1920 de Ankara kuzeyinde Kalecik kaymakamına yazdığı yazıyı olduğu gibi okuyayım:

Kalecik Kazası Kaymakamı Yüksek Katına Kütahya, 7 Aralık 1920

Gezginci Güçler birlik komutanlarından olup aşağıda kimliği yazılı İsmail Ağa ilçeniz içinde Gezginci Güçlerden olan izinli izinsiz savaşçılar ile yeniden silâh ve hayvan toplamakla, katılacak yurtseverleri alıp getirmekle görevlendirilerek Kaleciğe gönderilmiştir. Kendisine yurt gereksinimi olan her kolaylık ve yardımın yapılmasını rica ederim Efendim.

Bütün Gezginci Güçler ve Kütahya Dolayları Komutanı Etem

Batı Cephesi Komutanının, Gezginci Güçler Komutanlığından eldeki cephane tutarını ve son Gördes savaşında ne kadar topçu cephanesi harcandığını sorması üzerine, Gezginci Güçler Komutan Vekili Teyfik imzasile 11 Aralık 1920 de, "... Bu yazışınızdan bize güvenmediğinizi anlıyorum. Cephane ne yenir, ne içilir, ancak düşmana atılır. Bu güven sorunu akla geliyorsa, cephane göndermiyebilirsiniz." yolunda karşılık verilmekte idi.

Efendiler, burada ufak bir noktaya dikkatinizi çekeceğim. Görüyorsunuz ki, Etem Bey, cephede ve kuvvetinin başında olduğu halde Teyfik Bey yine vekil olarak haberleşiyor ve iş yapıyor. Aynı kuvvet üzerinde, aynı yetkide iki komutan...

Cephe Komutanı, 13 tarihinde sorulan soru ve alınan yanıt örneklerini bilgi için bana göndermişti. Hükûmetçe, anahtarı olmayan şifreler ve özel şifreler kullanılması genellikle yasaklanmıştı. Oysaki, Etem Beyin özel görevlileriyle meb'uslardan bazı arkadaşları, bu yasağa uymaksızın, şifreli haberleşmeleri sürdürmekte idiler. Elbet bunlar engellendi. Bunun üzerine, Etem Bey, İsmet Paşaya 13/14 Aralık 1920 tarihli bir başvurusuyla "Birtakım gereksinimlerimiz ve benzerleri hakkında Ankara ve Eskişehir Gezginci Kuvvetler bağlantı subaylarına verilen telgrafların durdurulduğu anlaşılmuştur. Haberleşmelerimizin önlenmesi ya da güçleştirilmesi yolunda yapılan işlerin lütfen kaldırılmasını rica ederim" diyordu. Oysaki, bağlantı subaylarının açık haberleşmeleri yasaklanmamıştı. Yasaklanan, özel şifre ile haberleşme idi. Özellikle Etem Beyin söz konusu yaptığı Ankara ve Eskişehirdeki subayların hiçbir haberleşmeleri yasaklanmamış ve bu subaylar tarafından Etem Beye yakınma olmamıştı. O günlerde Eskişehirde çektilirilmeyen bir özel şifre vardı. Ama o, komutan ve meb'us diye imza atan Etem Beyin bir arkadaşının şifresi idi. Onun için İsmet Paşa Etem Beye verdiği karşılıkta, bu işi kendisine duyurmanın kim olduğunun bildirilmesini istemişti.

Efendiler, başlıbaşına dikkati çeken bir uygulamayı da burada söyleyeyim. Bu tarihlerde Kütahyada Mutasarrıf Vekili Kadı Ahmet Asım Efendi adında birisi bulunuyordu. Kütahyada Mevki komutanı sanı ile Etem Bey tarafından atan-

Çerkez Etem hükûmetin kanunlarını tanımayan

tarafından tayin edilmiş, Abdullah Bey namında da biri vardı. Bu kumandan, firarî efradı askeriyeye ailelerinden bazılarını tehcir edilmek üzere Kütahya Mutasarrıf Vekili Ahmet Asım Efendiye gönderir. Mutasarrıf vekili, tehcir muamelâtının kanunu âhir mucibincince, İstiklâl Mahkemesine aidiyetinden bahisle evrakı kumandanlığa iade eder. Bunun üzerine, mevki kumandanı, mutasarrıf vekilini, gece vakti, makamına celbettirmeye kalkar. Mutasarrıf vekili, gece meşgul olduğundan sabahleyin mülâkat edebileceğini bildirir. Kumandanın gönderdiği neferler, mutasarrıf vekilinin ikametgâhının harem kapısını kırmak suretile cebren hanesine girerek kemali hakaretle kendisini alırlar ve götürürler. İsticvap ettikten sonra, aynı gece, kuvvei musallâha ile on dört saat mesafede bulunan Kuvvei Seyyare Kumandanlığının huzuruna götürürler. Ondan sonra da Kütahyadan ihrac ve teb'it ederler. Kadı olmak ve mutasarrıf vekili bulunmak hesabı, muhtelif vekâletlerin büyük bir memuru olan bir zatın duçar olduğu tecavüz ve muamele, bittabi doğrudan doğruya hükûmete tevcih olunmuş bulunuyordu. Bu vak'a üzerine Mecliste, hükûmetten istizah yapıldı. Ait olduğu vekâletler, Cephe kumandanlığından vak'a mütecasirlerinin Divanı Harbe sevklarını talep ettiler. Cephe Kumandanının, Kuvayi Seyyare Kumandanlığından tahkikat icra ve neticenin iş'arına dair yazılan telgrafına, 19 Kânunuevvel 1336 da Umum Kuvayi Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandan Vekili Mehmet Teyfik imzalı gelen cevapta: "Abdullah Bey herne yapmış ise tarafımdan verilen emri kat'î üzerine yapmış ve yapmaya mecbur idi. Bu meselenin esbabı mucibesi icap eden vekâletlere arz edilmişti... Mumaileyhin avdetine emri kat'î verildiği tarafı âlinizden bildiriliyor. Avdet ettiği halde... behemehal idam edeceğim..." deniliyordu.

Efendiler, vükelâyı milletin emrile vazifesine iade edilmek istenilen bir memurun, idam edileceğinin bildirilmesi, elbette ahkâmı esasice ve kanuniye ile kabili telif değildi. 13 Kânunuevvel 1336 günü Etem Bey, Ankarada biraderi Reşit Beyle makina başında açık telgraflarla uzun uzadıya görüştü. Bu muhaberatın hulâsası şu idi: "Etem Bey, meseleyi behemehal Mecliste mevzuubahs ettiriniz. Sarı Efe denilen Edibin müfrezesile beraber Gök Bayrak taburuna iltihakı için haber gönderiniz. Meclis vasıtasile kumandanları çektiriniz. Meclis vasıtasile olamadığı takdirde bunu idareden hemen temin ediniz" diyor ve "patlatacağı bombaları ta İngilizlerin işiteceğini ve bunun patlamasının pek yakın olduğunu" söylüyor. Reşit beyin verdiği cevaplar meyanında da, nazarı dikkati calip şunlar vardı: "Kuvvei Seyyarenin düşmana karşı müdafaa etmemesini, bunu fırkalara bırakmasını ve Ediple bizzat muhabere etmesini, buna mümanaat edildiği takdirde Cephe Kumandanile tekrar alâkayı kesmesini" söylüyordu.

Reşit Bey, bu muhaberatı olduğu gibi bana gönderdi. Kendisi yanıma gelmedi. Zaten Eskişehirden Kütahyaya gidip avdet ettikten sonra yanıma gelmemişti. Kendisini nezdime celbettirdim. Ne istediklerini sordum... "Cephe kumandanlarını tebdil ediniz" dedi. "Yerine koyacak adamlarımız yoktur" dedim. "Beni tayin ediniz, ben daha iyi yaparım" dedi. "Cephe kumandanlarını tebdil etmek mühim bir meseledir. Vaziyeti umumiyemizi duçarı zâf eder. Böyle bir teklifi kabul etmek kolay ve muvafık değildir." cevabını verdim.

Aynı günde, yani 13 Kânunuevvel 1336 da Etem Beye de yazdığım bir telgrafta; Reşit Beyle makina başındaki muhaberatını okuduğumu söyledikten sonra,

Abdullah Bey adında da biri vardı. Bu komutan, kaçak askerlerin ailelerinden bir kısmını sürülmek üzere Kütahya Mutasarrıf Vekili Ahmet Asım Efendiye gönderir. Mutasarrıf vekili, sürme işini son kanun gereğince, İstiklâl Mahkemesinin yapabileceğini bildirerek ilgili kâğıtları komutanlığa geri verir. Bunun üzerine, mevki komutanı, mutasarrıf vekilini, gece vakti, yanına getirtmeye kalkar. Mutasarrıf vekili, gece işi olduğundan sabahleyin görüşebileceğini bildirir. Komutanın gönderdiği erler, mutasarrıf vekilinin evinin harem kapısını kırarak zorla evine girerek çok aşağılayıcı bir biçimde alırlar ve götürürler. Sorguya çekildikten sonra, aynı gece, silâhlı kimseler tarafından ondört saat uzakta bulunan Gezginci Güçler Komutanlığına götürülür. Ondan sonra da Kütahyadan çıkarıp kovarlar. Kadı olması ve mutasarrıf vekili bulunması dolayısıyla, birkaç bakanlığın yüksek bir görevlisi olan bir kişinin uğradığı saldırı ve kötü işler, elbette doğrudan doğruya hükûmete yöneltilmiş bulunuyordu. Bu olay üzerine Mecliste, hükûmetten soru soruldu. İlgili bakanlıklar, Cephe Komutanlığından bu olayı yapmaya cür'et edenlerin Askerî Mahkemeye verilmesini istediler. Cephe Komutanının, Gezginci Güçler Komutanlığından soruşturulma yapılması ve sonucunun bildirilmesine ilişkin olarak yazılan telgrafına, 19 Aralık 1920 de Bütün Gezginci Güçler ve Kütahya Dolayları Komutan Vekili Mehmet Teyfik imzalı gelen karşılıklı: "Abdullah Bey herne yapmış ise tarafımdan verilen kesin emir üzerine yapmış ve yapmaya zorunlu idi. Bu konunun gerekçesi gereken bakanlara sunulmuştu... Adı geçenin dönmesi için kesin emir verildiğini bildiriyorsunuz. Dönerse... ne yapıp yapıp asacağım..." deniliyordu.

Efendiler, ulusun vekillerinin emri ile yeniden görevine başlatılmak istenilen bir memurun, asılacağı bildirilmesi, elbette temel kurallar ve kanun hükümleriyle bağdaşmazdı. 13 Aralık 1920 günü Etem Bey, Ankarada kardeşi Reşit Beyle makina başında açık telgraflarla uzun uzadıya görüştü. Bu haberleşmenin özeti şu idi: "Etem Bey, sorunu ne yapıp yapıp Mecliste görüşme konusu yaptırınız. Sarı Efe denilen Edibin birliğiyle beraber Gök Bayrak taburuna katılması için haber gönderiniz. Meclis aracılığıyla komutanları çektiriniz. Meclis aracılığıyla olmazsa bir yolunu bulup gecikmeden yaptırınız" diyor ve "patlatacağı bombaları ta İngilizlerin işiteceğini ve bunun patlamasının pek yakın olduğunu" söylüyor. Reşit Beyin verdiği karşılıklar arasında da, dikkat çekici olarak şunlar vardı: "Gezginci Güçlerin düşmana karşı savunma yapmamasını, bunu tümenlere bırakmasını ve Ediple aracısız haberleşmesini, buna engel olunursa Cephe Komutanıyla yeniden ilişkiyi kesmesini" söylüyordu.

Reşit Bey, bu yazışmaları olduğu gibi bana gönderdi. Kendisi yanıma gelmedi. Aslında Eskişehirden Kütahyaya gidip döndükten sonra yanıma gelmemişti. Kendisini yanıma getirttim. Ne istediklerini sordum. "Cephe Komutanlarını değiştiriniz" dedi. "Yerine koyacak adamlarımız yoktur" dedim. "Beni atayınız, ben daha iyi yaparım" dedi. "Cephe komutanlarını değiştirmek önemli bir işdir. Genel durumumuzu güçsüzeleştirir. Böyle bir öneriyi kabul etmek kolay ve uygun değildir." karşılığımı verdim.

Aynı günde, yani 13 Aralık 1920 de Etem Beye de yazdığım bir telgrafta; Reşit Beyle makina başındaki yazışmalarını okuduğumu söyledikten sonra, işin

ra, meselenin Mecliste resmen mevzuubahs ve müzakere olması muvafık olmadığını, Edibin yerinden oynatılmasının caiz bulunmadığını bildirdim. Aynı tarihte, Etem Bey verdiği cevapta; meselenin ciddî olduğunu söyleyerek kumandanlar aleyhinde sözler sarfediyordu.

Efendiler, Etem ve kardeşleri cephede bulunan kumandanları beğenmiyorlar ve onlara itaat etmiyorlar. Vekâletleri ve hükûmeti tanımıyorlar. Yalnız gûya bana itaat ediyorlar ve Meclisi de, kendi arzularına göre harekete geçireceklerini ümit ediyorlar. Bana ve Meclise mümaşatkâr görünerek kemali faaliyetle hazırlıklarının ikmaline çalışıyorlardı. Etem Bey, 18/19 Kânunuevvel tarihli bir telgraf ile de, yine Edibin müfrezesile kendisine iltihak ettirilmesini benden rica ediyordu. Talebini haklı göstermek için de diyordu ki:

Anadolu harekâtı ve tedibatı zamanında hasbenvaz'ıye Biga havalisinde terkettiğim ve bilâhare Düzceye muvakkaten sevk edilen Birinci Kuvveî Seyyareye mensup Edip Beyin, müfrezenin kısmı küllisinin İzmir ve havalisi gönüllülerinden olan 250 süvari, 200 piyade, bir cebel takımı, iki makineli tüfek, 30 kişilik karargâh süvari efradından mürekkep müfrezemizin, İzmir hududuna takarrübümüz dolayısıyla kendilerinden daha fazla istifade edileceği tabii bulunmakla beraber mütemadiyen de müracaat vaki olmakta bulunduğu ve elyevm o havalide asayiş ve sairinin de şayanı emniyet bir raddede olduğu Edip Bey tarafından da iş'ar edildiğinden munasip diğer bir kıta ile, muntikâi mezkûre teslim alınarak, mumaileyh Edip Beyin müfrezesi mevsaati harbiyesile, Kuvayı Seyyareye iltihakının lâzımgelen makama emrû havalesini rica eylerim.

Efendiler, bu telgrafnamede serdolan mütaleata, en tecrübesiz ve en basit muhakemeli birinin dahi kani olması kabul olunabilir mi? Kütahyada bulunan bir zat İzmir hududuna takarrüpten, bana, bahsediyor. Düzce ve havalisinde vaziyetin şayanı emniyet olduğunu benden daha iyi istihbar ediyor. Edip Bey müfrezesinin kuvvetini, teferruat ile tadat ettikten sonra bu müfrezenin vesaiti harbiyesile beraber iltihakı ricasını kabili is'af telâkki edeceğimi zannediyor.

Bu telgraf üzerine, 19 Kânunuevvel 1336 da hususî olarak bizzat Düzcede Müfrezeye Kumandanı Edip Beye, Etem Beyin talebinden ve kendisinin bunu arzu ettiği bildirildiğinden bahsederek ve fakat müfrezesinin o havalide vücuduna ihtiyacı kat'î bulunduğunu da zikrederek yazdım.

Edip, 19/20 Kânunuevvel 1336 da verdiği cevapta, müfrezesinin o muntıkada kalmasının zarurî olduğunu bildirdi. Buna, müfrezesinin; Kuvveî Seyyare mürettebatı misillü aynı tahsisatla emri istihdamlarının temini istirhamını ilâve etmek fırsatını da kaçırmamıştı.

Efendiler, Etem ve arkadaşları, Ankara kurbünde Haymanada da ayrıca bir kuvvet cem'ine teşebbüs ettiler, Sirkat maddesinden Ankarada mevkufliken bilâhare tahliye olunan Van mültecilerinden Musa Beyzade Abbas namında biri, elinde vesika olduğu halde beş on kişi ile Haymana havalisinde efrad toplamaya başladı. O adam, 19 Kânunuevvelde derdest edilebilmiş ve Ankara İstiklâl Mahkemesine tevdi edilmişti. Bunu derdest etmek ve avanesini dağıtmak için hususî ve seri tertibat almak lâzımgeldi. Bu maksatla, Haymanaya gönderilen hususî bir kuvvet, elyevm meb'us bulunan Recep Zühtü Bey kumandasında sevk olunmuştu. Recep Zühtü Bey, Abbasi üç refik ile derdest ettikten sonra mühim bir hücumu maruz kalacağını kaviyen melhuz gördüğünden, mevkufları, yolunu tebdil ederek Polatlı üzerinden trenle Ankaraya getirmeye mecbur olmuştu.

Mecliste resmî olarak söz ve görüşme konusu yapılmasının uygun bulunmadığını, Edibin yerinden oynatılmasının uygun olmadığını bildirdim. Aynı tarihte, Etem Bey verdiği karşılıkta; işin önemli olduğunu söyleyerek komutanlara karşı yakışsız sözler söylüyordu.

Efendiler, Etem ve kardeşleri cephede bulunan komutanları beğenmiyorlar ve onların emirlerine uymuyorlar. Bakanlıkları ve hükûmeti tanımıyorlar. Sadece sanki benim emirlerime uyuyorlar ve Meclisi de, kendi isteklerine göre davrandırabileceklerini umuyorlardı. Bana ve Meclise karşı saygılı görünerek büyük çaba ile hazırlıklarını tamamlamaya çalışıyorlardı. Etem Bey, 18/19 Aralık tarihli bir telgraf ile de, yine Edibin birliğiyle kendisine katılmasını benden rica ediyordu. İsteğini haklı göstermek için de diyordu ki:

Anadoluda ayaklanmaların bastırılması sırasında durum gereği Biga dolaylarında bıraktığım ve sonra da Düzceye geçici olarak gönderilen Birinci Gezginci Güçlere bağlı Edip Beyin, birliğin büyük çoğunluğunun İzmir ve dolayları gönüllülerinden olan 250 atlı, 200 piyade, bir dağ topçu takımı, iki makineli tüfek, 30 kişilik karargâh atlı erlerinden oluşan birliğimizin, İzmir hududuna yakınlaşmamız dolayısıyla kendilerinden daha çok yararlanılabileceği doğal bulunmakla beraber, durmadan da başvuru yapılmakta olduğundan ve şimdi o bölgede içdüzen ve benzer durumların güvenilir bir derecede olduğu Edip Bey tarafından da bildirildiğinden başka uygun bir birlikle, o bölge teslim alınarak, adı geçen Edip Beyin birliği savaş araçlarıyla, Gezginci Güçlere katılmasının gereken yerlere emredilmesini rica ederim.

Efendiler, bu telgrafda ileri sürülen düşüncelere, en deneyimsiz ve en düşüncesiz birinin bile inanacağı kabul olunabilir mi? Kütahyada bulunan birisi bana İzmir hududuna yaklaşmaktan söz ediyor. Düzce ve dolaylarında durumun güvenilir olduğunu benden daha iyi haber alıyor. Edip Bey birliğinin kuvvetini, ayrıntılarıyla saydıktan sonra bu birliğin savaş araçlarıyla birlikte kendisine katılmasını kabul edebileceğimi sanıyor.

Bu telgraf üzerine, 19 Aralık 1920 de, özel olarak Düzcede Birlik Komutanı Edip Beye, Etem Beyin isteğinden ve kendisinin bunu istediğinin bildirildiğinden söz ederek ve ama birliğinin o dolaylarda bulunmasına kesin gereksinim olduğunu da belirterek yazdım.

Edip, 19/20 Aralık 1920 de verdiği karşılıkta, birliğinin o bölgede kalmasının zorunlu olduğunu bildirdi. Buna, birliğinin; Gezginci Güçlerdeki adamlara eşit ödenekle çalıştırılmasının sağlanması dileğini eklemek fırsatını da kaçırmamıştı.

Efendiler, Etem ve arkadaşları, Ankara yakınlarında Haymanada ayrıca bir kuvvet toplamaya giriştiler. Hırsızlık suçundan Ankarada tutuklu iken sonradan salıverilen Van sığınmacılarından Musa Beyzade Abbas adında biri, elinde belge beş on kişi ile Haymana dolaylarında asker toplamaya başladı. Bu adam, 19 Aralıkta yakalanabilmiş ve Ankara İstiklâl Mahkemesine verilmişti. Bunu ele geçirmek ve adamlarını dağıtmak için özel ve hızlı önlemler almak gerekti. Bu amaçla, Haymanaya gönderilen özel bir kuvvet, şimdi meb'us bulunan Recep Zühtü Bey komutasında yollanmıştı. Recep Zühtü Bey, Abbasi üç arkadaşıyla birlikte ele geçirdikten sonra önemli bir saldırıya uğrayacağını çok olası gördüğünden, tutukluları, yolunu değiştirerek Polatlı üzerinden trenle Ankaraya getirmek zorunda kalmıştı.

Efendiler, Demirci Efe, Etem Beyle muhabereden sonra bir vaziyeti mahsusa aldı. Bu, hissolunur olunmaz, Cenup Cephesinde bulunan Refet Bey süvarileri, derhal üzerine tevcih edildi. 15/17 Kânunuevvel 1336 da Dinar civarında İğdecik köyünde bir gece baskınla Efenin kuvvetleri dağıtılmış... kendisi beş on kişiyle firar etmiş. Efe, çok sonra iltica ederek mazharı affolmuştur.

Efendiler, Reşit Bey, 20/21 Kânunuevvel gecesi evinde dört kişiyi, ordu zabitan ve bilhassa efradını, Kuvvei Seyyare ile bir musademe halinde izlâle memur ediyordu. Bu dört kişi şunlardı: Yeni Dünya gazetesinde Hayrî, Arif Orucun hemşirezadesi Nizamettin, Müşür Fuat Paşazade Hidayet ve refikî Şükrü Beyler... Bunlar, 21 Kânunuevvelde trenle Eskişehir hareket ettiler. Beraberlerinde Etem Beyin kâtibi olan birisi de vardı. Bunların içinden biri, trenin hareketinden evvel hafî bir surette istasyondaki ikametgâhına gelip, bana keyfiyeti bildirdi. Bu zat, propagandayı tertip ve idareye memur imiş. Reisleri Hidayet Bey imiş. Para sarfî salâhiyeti de onda imiş. Muhbir olan, yalnız olarak Kütahyaya gidecek, Etem Beyden talimat aldıktan sonra Eskişehir dönecekti. Diğerleri Eskişehirde bekliyeceklerdi.

Ben, bu zata; "Biz Etem Bey ve kardeşleri hakkında muhabbetkârız. Onlar, beyhude telâşa düşüyorlar. Bu teşebbüslerinden müteessir oldum. Fakat Etem Beyin orduya ifşaat için vereceği talimatı bilmek isterim." dedim ve arkadaşlarıyla beraber kendilerini hareketlerinde serbest bıraktım.

Eskişehirde İsmet Paşaya, Afyon Karahisarında Fahrettin Paşaya malûmat verdim ve bu adamların takip olunmaları lüzumunu bildirdim.

Muhbir, ihbaratında sâdık olduğunu bilâhare fîliyat ile ispat etmiştir.

Efenailer, Kâzım Paşa, Reşit Beyle beraber Kütahyada Etem ve Teyfik Beylerle mülâkat ve mükâlematta bulunduğu zaman, Etem Beyin ifadelerinden calibi dikkat noktaları bana şu suretle hulâsa etmişti:

1 - Ankaradaki hükûmet, istihsalî gayeye müstait ve muktedir değildir. Bu hükûmete karşı miskin davranmamız gayricaidir.

2 - Filî teşebbüsümüzün mahiyetini, suítefsir edeceklerdir. Fakat neticede muvaffak olursam, herkes bana hak verecektir.

3 - Refet Beyle aramızda izzetinefis meselesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa Refet Beyin izzetinefisini tercih ve bizimkini kesrediyor. Her halde Refet Beyi, önüme katarak Ankaraya kadar kovalamak isterim, ölürsem de bu takipte öleyim.

4 - Biz, çoktan bu işi yapardık. Fakat Reşidin, Ankarada Mecliste vaziyeti, bizi iğfal etmiştir. Meclisin ne ehemmiyet ve mahiyeti vardır.

Kâzım Paşa, bu mütaleatı dinledikten sonra, Türkiyenin Garp Cephesinden başka şarkta, cenupta, merkezde dahi orduları vardır; bu orduların başında ve içinde büyük kıymette ve kudrette kumandanlar ve zabıtlar vardır, bütün bunlarla beraber bir millet vardır; diyerek kendilerini sakın ve mutedil bir vaziyete ircaa çalışmıştı.

Efendiler, Reşit Bey, Mecliste hararetli telkinat ve teşebbüsatta bulunuyordu. Bir gün, Mecliste, kırk elli kadar meb'us toplanmış, bunlar; cephe hakkında bazı şüpheler varmış, Heyeti Vekileyi davet ederek, bunu, anlamak istiyormuş. Bolu Meb'usu bulunan merhum Yusuf İzzet Paşa, bu vaziyeti ve içtima eden meb'usların arzusunu bir mektupla bana bildirdi. Ben, hali içtimada bulunan Heyeti Vekile nezdinde bulunuyordum. Heyeti Vekile; bu suretle içtima eden

Efendiler, Demirci Efe, Etem Beyle haberleştikten sonra özel bir tavır takındı. Bu sezilir sezilmez, Güney Cephesinde bulunan Refet Beyin atlıları, hemen üzerine gönderildi. 15/16 Aralık 1920 de Dinar yakınlarında İğdecik köyünde bir gece baskınla Efenin kuvvetleri dağıtılmış... kendisi beş on kişiyle kaçmış. Efe, çok sonra sığınarak bağışlanmıştı.

Efendiler, Reşit Bey, 20/21 Aralık gecesi evinde dört kişiyi, ordu subaylarını ve özellikle erleri, Gezgin Güçler ile bir çatışma olursa ayartmakla görevlendiriyordu. Bu dört kişi şunlardı: Yeni Dünya gazetesinde Hayrî, Arif Orucun kızkardeşinin oğlu Nizamettin, Mareşal Fuat Paşazade Hidayet ve arkadaşları Şükrü Beyler... Bunlar, 21 Aralıkta trenle Eskişehir doğru yola çıktılar. Beraberlerinde Etem Beyin kâtibi olan birisi de vardı. Bunların içinden biri, trenin hareketinden evvel, gizlice istasyondaki konutuma gelip, bana olup bitenleri bildirdi. Bu kişi, propagandayı düzenleyip yönetmekle görevli imiş. Başkan Hidayet Bey imiş. Para harcama yetkisi de onda imiş. Haber veren kişi, yalnız olarak Kütahyaya gidecek, Etem Beyden direktif aldıktan sonra Eskişehir dönecekti. Ötekiler Eskişehirde bekliyeceklerdi.

Ben, buna; "Biz Etem Bey ve kardeşlerini severiz. Onlar, boşuna telâşlanıyorlar. Bu girişimlerine üzülüm. Ama Etem Beyin orduyu karıştırmak için vereceği direktifi bilmek isterim." dedim ve arkadaşlarıyla birlikte istediklerini yapmakta serbest bıraktım.

Eskişehirde İsmet Paşaya, Afyonda Fahrettin Paşaya bilgi verdim ve bu adamların izlenmesi gereğini bildirdim.

Haber veren, doğru bilgi verdiğini sonradan yaptıklarıyla kanıtlamıştır.

Efendiler, Kâzım Paşa, Reşit Beyle birlikte Kütahyada Etem ve Teyfik Beylerle buluşup görüştüğü zaman, Etem Beyin sözlerinden dikkat çekici noktaları bana şöylece özetlemişti:

1 - Ankaradaki hükûmet, amacı gerçekleştirecek durumda ve güçte değildir. Bu hükûmete karşı miskin davranmamız doğru olmaz.

2- Etkili girişimlerimizin niteliğini, kötüye yoracaklardır. Ama sonunda başarılı olursam, herkes bana hak verecektir.

3- Refet Beyle aramızda onur sorunu olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Refet Beyin onurunu yeğliyor ve bizimkini kırıyor. Her halde Refet Beyi, önüme katarak Ankaraya kadar kovalamak isterim, ölürsem de bu yolda öleyim.

4- Biz, çoktan bu işi yapardık. Ama Reşidin, Ankarada Meclisteki durumu, bizi aldatmıştır. Meclisin ne önemi ne anlamı vardır.

Kâzım Paşa, bu düşünceleri dinledikten sonra, Türkiyenin Batı Cephesinden başka doğuda, güneyde, merkezde de orduları vardır; bu orduların başında ve içinde çok değerli ve güçlü komutanlar ve subaylar vardır, bütün bunlarla birlikte bir millet vardır; diyerek kendilerini dingin ve ılımlı bir duruma getirmeye çalışmıştı.

Efendiler, Reşit Bey, Mecliste ateşli sözler söylüyor ve girişimlerde bulunuyordu. Bir gün, Mecliste, kırk elli kadar meb'us toplanmış, bunlar; cephe hakkında bazı kuşku varmış, Bakanlar Kurulunu çağırarak, bunu, anlamak istiyormuş. Bolu Meb'usu bulunan merhum Yusuf İzzet Paşa, bu durumu ve toplanan meb'usların isteğini bir mektupla bana bildirdi. Ben, toplantı halindeki Bakanlar Kurulunda bulunuyordum. Bakanlar Kurulu; böylece toplanan meb'usla-

meb'usların herhangi bir meseleyi istizah için hükûmeti davet etmesi usule muvafık değildir, kabul edemeyiz, dedi. Ben, bu kararı, yine Yusuf İzzet Paşa vasıtasıyla tebliğ etmekle beraber şahsî mütaaleam olarak ilâve ettim ki: "Siz meb'ussunuz, ben de reisinizim. Herhangi bir mesele hakkında benimle görüşmek isterseniz maalmemnuniye kabul ederim." Benim cevabımı, Yusuf İzzet Paşa, halî içtimada bulunanlara tebliğ ettiği vakit Reşit Bey ayağa kalkarak: "Efendiler! bu cevap göğsünüzü kapayın! demektir. Malûmu âlinizdir ki, askerlerin göğüslerini kapalı bulunması zaptü rapt icabıdır."

Reşit Beyin, reis bizi askerî inzibat altına almak istiyor, demek istediği anlaşılıyor.

Mevzuubahs içtimai tertip eden, bittabi Reşit Bey ve bazı arkadaşları idi.

Reşit Bey, Ankarada bulunan İzzet Paşa heyetile de yaptığı temas ve mükâmelelere iptina ettirerek; paşaların İzmir, İstanbulu kurtararak sulh yapılabileceğini söylemek üzere geldikleri halde, tevkif edildikleri noktasi üzerinde, bir cereyan da uyandırmıştı.

22 Kânunuevvel 1336 günü, Reşit Beyi ve vekillerden ve meb'uslardan on beş kadar arkadaşı hükûmetteki daireye davet ettim. Bu arkadaşlar meyanında, Celâl Bey, Kâzım Paşa, Eyüp Sabri Bey, Adnan Bey, Vehbi Bey, Hasan Fehmi Bey, İhsan Bey, Kılıç Ali Bey, Yusuf İzzet ve Emîr Paşalar vardı. Fevzi Paşa Hazretleri de hazır bulundu. Bu heyete; mevzuubahs meselenin bütün silsilei cereyanını, icap eden vesaiki da irae suretile, açık bir tarzda izah ettim. Reşit Bey, söylediklerimin hiçbirini inkâr etmedi. Düşman tecavüzatına karşı yeğâne kuvvetin, Etem beyin kuvveti olduğunu ve bizim teşkil ettiğimiz fırkaların çil yavrusu gibi dağılacaklarını beyan ederek her halde Etem Bey kuvvetinin tezyit ve takviyesine ihtiyaç olduğunu bildirdi. Cevaben dedim ki: "Etem Beyin şahsen tahtı tesirinde olarak kullanabileceği kuvvetin azamî miktarı bin iki yüz, iki bin kişiden ibaret olabilir. Bu tezyit olunursa, inzıbtatsızlıktan dağılıp sebebi felâket olur. Her halde, mukadderatı memleketin, şahsa merbut kuvvetlere değil, ancak Büyük Millet Meclisinin kavaninine tâbi kutaatı muntazamaya tevdi edilmesi lâzımdır. Kuvayi Seyyare, muayyen bir kadro dahilinde verilen evamire tamamen itaat ve inkıyat eylemek şartile istifadeli olabilir."

Reşit Bey, serdolunan hakayiki teslim eder gibi bir vazı aldı. Bunun üzerine, son bir teşebbüs olmak üzere, Reşit Beyin bazı arkadaşlarla beraber kardeşlerinin yanına gidip icrayı nesayih eylemesi kabul edildi.

Bundan sonra, halli mesele için şimdye kadar yaptığım şahsî teşebbüsata da hitam vereceğimi, heyete beyan ettim. Heyet; Kuvvei Seyyareye, hükûmetin son ve kat'î metalibi olmak üzere şu hususatı tebliğ edecekti:

1 - Kuvvei Seyyare, diğer kutaat misillü emir ve kumandaya tamamen tebaiyet ve kanun haricinde her türlü taşkınlıklardan tevakkî edecektir.

2 - Kuvvei Seyyare, tezyidi kuvvet için kendiliğinden hiçbir yerde, hiçbir suretle adam toplamıyacak ve bu maksatla gönderdiği adamların faaliyetine derhal hitam verecektir. Efrat ihtiyacı, kutaatı saire misillü, vaki olacak mürcat üzerine cephe kumandanlığınca temin edilecektir.

3 - Kuvvei Seyyare, firarilerini derdest ettirmek için doğrudan doğruya adamlar tayin ve izam etmiyecek, firarileri, diğer kutaatın olduğu gibi cephe kumandanlığınca takip ve derdest ettirecektir.

rın herhangi bir işi sormak için hükûmeti çağırması prosedüre uygun değildir, kabul edemeyiz, dedi. Ben, bu kararı, yine Yusuf İzzet Paşa aracılığıyla bildirmekle birlikte kişisel düşüncem olarak ekledim ki: "Siz meb'ussunuz, ben de başkanınızım. Herhangi bir iş hakkında benimle görüşmek isterseniz sevinez kabul ederim." Benim yanıtımı, Yusuf İzzet Paşa toplantı halinde bulunanlara bildirdiği vakit, Reşit Bey ayağa kalkarak:

"Efendiler, bu cevap göğsünüzü kapayın! demektir. Bilirsiniz ki, askerlerin göğüslerinin kapalı bulunması askerî disiplin gereğidir."

Reşit Beyin, başkan bizi askerî disiplin altına almak istiyor, demek istediği anlaşılıyor.

Sözkonusu toplantıyı düzenleyen, elbette Reşit Bey ve birtakım arkadaşları idi.

Reşit Bey, Ankarada Bulunan İzzet Paşa hey'etile de yaptığı buluşma ve konuşmalara dayanarak; paşaların İzmir, İstanbulu kurtararak barış yapılabileceğini söylemek üzere geldikleri halde, tutuklandıkları yolunda, bir akımı da uyandırmıştı.

22 Aralık 1920 günü, Reşit Beyi ve bakanlardan ve meb'uslardan on beş kadar arkadaşı hükûmetteki odama çağırdım. Bu arkadaşlar arasında, Celâl Bey, Kâzım Paşa, Eyüp Sabri Bey, Adnan Bey, Vehbi Bey, Hasan Fehmi Bey, İhsan Bey, Kılıç Ali Bey, Yusuf İzzet ve Emîr Paşalar vardı. Fevzi Paşa Hazretleri de orada idi. Bu topluluğa; söz konusu sorunu, açıkça anlattım. Reşit Bey, söylediklerimin hiçbirini yadsımadı. Düşman saldırısına karşı tek kuvvetin, Etem Beyin kuvveti olduğunu ve bizim kurduğumuz tümenlerin çil yavrusu gibi dağılacaklarını söyleyerek ne yapıp yapıp Etem Bey kuvvetlerinin gücünü arttırmak ve desteklemek gerektiğini bildirdi. Karşılık olarak dedim ki: "Etem Beyin kendi komutası altında kullanabileceği kuvvetin sayısı en çok binikiyüz, ikibin kişi olabilir. Bu arttırılırsa, düzensizlikten dağılıp yıkımına yol açar. Ne olursa olsun, memleketin kaderini, kişiye bağlı güçlere değil, ancak Büyük Millet Meclisinin kanunlarına bağlı düzenli birliklere vermek gerekir. Gezginci Güçler, belirli bir kadro içinde kalıp verilen emirlere uymak koşulu ile yararlı olabilir."

Reşit Bey, ileri sürülen gerçekleri uygun buluyormuş gibi bir durum aldı. Bunun üzerine, son bir deneme olarak, Reşit Beyin kimi arkadaşlarla birlikte kardeşlerinin yanına gidip öğüt vermesi kabul edildi.

Bundan sonra, işin çözüme bağlanması için şimdye kadar yaptığım kişisel girişimlere de son vereceğimi, toplananlara bildirdim. Onlar; Gezginci Güçlere hükûmetin son ve kesin istekleri olmak üzere şunları bildirecekti:

1- Gezginci Güçler, öbür birlikler gibi emir ve komuta zinciri altında bulunacak ve kanun dışı her türlü taşkınlıklardan kaçınacaktır.

2- Gezginci Güçler, gücünü arttırmak için kendiliğinden hiçbir yerde, hiçbir şekilde adam toplamıyacak ve bu amaçla gönderdiği adamların çalışmalarına hemen son verecektir. Er gereksinimi, öbür birlikler gibi, yapılacak başvuru üzerine cephe komutanlığınca karşılanacaktır.

3- Gezginci Güçler, kaçaklarını yakalatmak için doğrudan doğruya adamlar görevlendirip göndermeyecek, kaçakları, öbür birliklerindeki gibi cephe komutanlığınca izletilecek ve yakalattırılacaktır.

4 - Kuvvei Seyyare mensubinin ailelerine bakmak üzere bazı yerlerde bulundurduğu irtibat zabıtlarının şahısları, hükümetçe, malûm olacak ve bu irtibat zabıtları yedinde bulunacak şifrenin bir sureti de bize tevdi edilecektir.

Bu şerait ifa olunduğu takdirde, Kuvvei Seyyare, şimdiye kadar olduğu gibi muayyen bir kadro dahilinde yine vazifesine devam edecektir. Reşit Beyle beraber Celâl, Kılıç Ali, Eyüp Sabri, Vehbi Beyler 23 Kânunuevvel zevalinde Ankaradan hareket ve 24 Kânunuevvel bedezzeval saat 4:45 te Kütahyaya muvasalat ettiler.

Efendiler, Etem, Teyfik Beylerin Cephe Kumandanının malûmat ve tensibi olmaksızın muntıkalarında bulunan nizamiye kutaatını cepheye tevzi ederek, Kuvvei Seyyarenin sebükkar efradını Gediste ve Pehlivan Ağa müfrezesini, Kütahyada cemmetmiş olduğunu istihbar ettim. Bunun üzerine 25/26 Kânunuevvel 1336 da, Kütahyada Celâl Bey ve rüfekasına yazdığım açık bir telgrafta; "Bu tarzı hareketten maksat ve mananın ne olduğunu kat'iyen bilmek isterim. Bu bap-taki kanaatinizin iş'arına makina başında intizar ederim" dedim. Bu telgrafın su-retini, İsmet, Refet ve Fahrettin Paşalara şifre ile bildirerek nazarı dikkatlerini celbettim. Heyet, müşterek imza ile şu kısa cevabı verdi: "Müsterih olunuz, suite-fehhümü mucip hiçbir maksat yoktur. Teyfik Bey yarın gelecek, hep birlikte görü-şeceğiz. Neticeyi bertafsil arzederiz." Ben, bu cevaptan, giden arkadaşların ya vaziyetten haberdar edilmeyerek iğfal edilmekte olduklarına veyahut tevkif olu-nup arzu edildiği gibi yazı yazmaya mecbur edildiklerine hükmettim. Onun için, vaziyeti hakikiyeyi anlamamış ve kısa telgraflarile verdikleri teminata kani olmuş görünmek istedim. Bu sebeple, Teyfik Beyle dahi mülâkatlarından sonra, mem-leket ve milletin menafii azamisini temin edecek esasat üzerinde ittifak edecekle-rine şüphem olmadığını.. bana vâsıl olan haberleri dedikodu addederek hükû-metçe hiçbir tedbir itihazına lüzum olmadığı kanaatimi arz ve ifhama muvaffak olacağımı, ancak samimiyeti muhil ahvalin bir an evel zail olmuş bulunduğu ha-berine intizar ettiğimi, beni rencide kalp etmemelerini cevaben yazdım.

Heyetin, 26/27 Kânunuevvel 1336 da müşterek imza ile keşide ettikleri mu-fassal ve açık bir telgrafnamede, mühim noktalar şunlardı:

1 - Emniyet tertibatı alındığına şüphe yoktur. Vaziyetleri tamamen tedafüüdir. Kendile-rine karşı tahsil ve ikame edilen kuvvetler ve nev icat karakollar mevazii asliyesine çekildiği takdirde, bu harekâtta dan sarfinazar edeceklerdir.

2 - Hasmane harekete maruz kalmadıkça, memleketin selâmeti atiyesi için ve şahsı dev-letlerine karşı perverde eyledikleri muhalesete binaen, her türlü filî hareketten içtinap edeceklerini en büyük yeminlerle temin eylemişlerdir.

3 - Kuvayi Seyyarenin, Konya ve Alacada bulunan efradile, Konyadan Mülâzım Sad-rettin Efendi kumandasına gelmekte iken, Fahrettin Paşa tarafından tevkif edilen seksen neferin ve Kuvayi Seyyare Müfrezes Kumandanlarından Kürt İsmail Ağanın, Kalecikten akrabasından cihada iştirak etmek üzere esnanı askeriyeye haricindeki kimselerden toplananların ilti-haklarına mümanaat edilmemesi;

4 - Kuvayi Seyyareye para verilmesi için Kütahya mutasarrıflığına emir verilmesi;

5 - Emniyet ve itimadın filen tesis ve idamesi için Fahrettin ve Refet Beylerin cepheden uzaklaştırılmaları.

Bu noktalardan çıkan mana nedir Efendiler!? Oraya giden arkadaşlarımızın kâffesinin bu manayı idrak edemeyeceklerine ihtimal verilebilir miydi? Bina-naleyh biraz evvel işaret ettiğim gibi Kütahyaya giden heyet, filhakika tevkif edilmişti. Kendilerine bu yazılan şeyler, dikte ettiriliyordu. Bunun böyle olacağını, heyet gitmeden evvel, biliyordum. Bu sebeple idi ki, Reşit Bey, Kâzım Paşayı

4- Gezginci Güçlerin adamlarının ailelerine bakmak üzere bazı yerlerde bulundurdu-ğu bağlantı subaylarının kimlikleri, hükümetçe bilinecek ve bu bağlantı subaylarının elinde bulunacak şifrenin bir örneği de bize verilecektir.

Bu koşullar yerine getirilirse, Gezginci Güçler, şimdiye kadar olduğu gi-bi belirli bir kadro içinde gene görevine devam edecektir. Reşit Beyle birlik-te Celâl, Kılıç Ali, Eyüp Sabri, Vehbi Beyler 23 Aralık öğleyin Ankaradan yo-la çıkarak, 24 Aralık öğleden sonra saat 4:45 te Kütühaya vardılar.

Efendiler, Etem, Teyfik Beylerin Cephe Komutanının bilgisi ve onayı ol-maksızın bölgelerinde bulunan ordu birliklerini cepheye dağıtarak, Gezginci Güçlerin ağırlıksız erlerini Gediz ve Pehlivan Ağa birliğini, Kütahyada topl-a-mış olduğunu haber aldım. Bunun üzerine 25/26 Aralık 1920 de, Kütahyada Celâl Bey ve arkadaşlarına yazdığım açık bir telgrafta; "Böyle bir davranışla ne yapılmak istendiğini kesin olarak bilmek isterim. Bu konudaki düşünceni-zin bildirilmesini makina başında bekliyorum" dedim. Bu telgrafın örneğini, İsmet, Refet ve Fahrettin Paşalara şifre ile bildirerek dikkatlarını çektim. Hey'et, ortak imza ile şu kısa karşılığı verdi: "Üzülme-yiniz, yanlış yorumlama-yı gerektirecek hiçbir amaç yoktur. Teyfik Bey yarın gelecek, hep birlikte gö-rüşeceğiz. Sonucu ayrıntılı olarak bilginize sunarız." Ben, bu karşılıktan, gi-den arkadaşların ya durum bildirilmeyerek aldatılmakta oldukları ya da tu-tuklanmış olup istendiği gibi yazı yazmaya zorlandıkları yargısına vardım. Onun için, gerçek durumu anlamamış ve kısa telgraflarile verdikleri güvence-ye inanmış gibi görünmek istedim. Bu nedenle, Teyfik Beyle de buluştuktan sonra, memleket ve milletin en yüksek çıkarlarını sağlayacak ilkeler üzerinde birleşeceklerine kuşku olmadığını.. bana gelen haberleri dedikodu sayarak hükûmetçe önlem alınması gerekmediği yolundaki inancımı (hükûmete) an-latmayı başaracağımı, ancak içtenliği bozan durumların bir an önce kalkmış bulunduğu haberini beklediğimi, kalbimi kırmamalarını karşılık olarak yaz-dım.

Hey'etin, 26/27 Aralık 1920 de, ortak imza ile çektiği uzun ve açık bir telgrafta önemli noktalar şunlardı:

1- Güvenlik önlemleri alındığına kuşku yoktur. Durumları tümüyle savunmaya yöne-likdir. Kendilerine karşı yığılan ve çıkarılan kuvvetler ve yeni kurulan karakollar eski yerle-rine çekilirse, bu önlemlerden de vazgeçeceklerdir.

2- Düşmanca davranışlarla karşılaşmadıkça, memleketin gelecekteki esenliği için ve size karşı besledikleri içten bağlılık dolayısıyla, her türlü etkin davranıştan sakınacaklarına en büyük yeminler etmişlerdir.

3- Gezginci Güçlerin, Konya ve Alacada bulunan erleri ile, Konyadan Teğmen Sad-rettin Efendi komutasında gelmekte iken, Fahrettin Paşa tarafından alkonulan seksen erin ve Gezginci Güçler Birlik Komutanlarından Kürt İsmail Ağanın, Kalecikten akrabasından dinsel savaşa katılmak üzere askerlik çağı dışında bulunanlardan toplananların katılmaları-nın engellenmemesi;

4- Gezginci Güçlere para verilmesi için Kütahya mutasarrıflığına emir verilmesi;

5- Güvenin etkin olarak oluşması ve sürdürülebilmesi için Fahrettin ve Refet Beyle-rin cepheden uzaklaştırılmaları.

Bunlardan çıkan anlam nedir Efendiler? Oraya giden arkadaşlarımızın hep-sinin de bu anlamı kavrayamayacakları düşünülebilir miydi? Öyleyse biraz evvel belirttiğim gibi Kütühaya giden hey'et, gerçekten tutuklanmıştı. Kendilerine, bu yazılan şeyler, dikte ettiriliyordu. Bunun böyle olacağını, hey'et gitmeden bi-liyordum. Bu nedenleydi ki, Reşit Bey, Kâzım Paşayı birlikte götürmek için di-

beraber götürmek için ısrar ettiği halde esnayı müzakerede bittesadiuf solumda oturan Kâzım Paşaya gitmemesi lâzımgeldiğini ihsas etmişim. Çünkü Kâzım Paşayı muvakkaten değil ilânihaye tevkif ederek, imzasını kullanmaktan çok istifade edebilirlerdi.

Aynı gece kendilerine şu cevabı verdim: "Telgrafnamenizi yarın Heyeti Vekileye arzedeceğim." Aynı zamanda, 26/27 gecesı Eskişehirde Garp Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendiye de, şu şifre telgrafı yazdım:

Kütahyaya giden heyetin mufassal telgrafnamesini aynen atıye dercediyorum. Bunun esas noktalarını hulâsa ederek, makına başında Refet ve Fahrettin Beylere bildirmenizi rica ederim. Heyete makına başında verdiğim cevap da; "telgrafnamenizi, yarın Heyeti Vekileye arzedeceğimden" ibaretir. Yarın, Heyeti Vekile kararile heyete, vazifelerinin hitam bulduğunu ve serian Ankaraya avdetlerini tebliğ edeceğim. Ondan sonra, meseleyi bütün teferruatile Meclise izah etmek fikrindeyim.

Kuvvei Seyyareye karşı, İsmet ve Refet Bey kuvvetlerinin, buldukları yerlerde toplu ve müteyakkız olmalarını ve itihaz edilmiş bulunan umumî tedabire daha çok ehemmiyet ve dikkat atfedilmesini rica ederim. Fıli harekete her halde onlar başlamadan, şimdilik başlamamasını taraftarıyım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Efendiler, ertesi günü Garp ve Cenup Cephesine şu telgraf verildi:

Şifre 27/12/1336

**Garp Cephesi Erkânıharbiye Birinci Şube Müdiriyyetine
Cenup Cephesi Erkânıharbiye Birinci Şube Müdiriyyetine**

Refet ve İsmet Beyefendilere mahsustur. Kütahyaya giden heyetin gönderdiği mufassal telgraf, Heyeti Vekilede müteale edilerek atideki mukarrerat itihaz olundu: Bu mukarrerat, bu akşam açık telgrafla Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesinden doğruca Kütahyaya tebliğ edilecek ve heyetin vazifesine hitam verilecektir. Buna nazaran icab eden tedabirin itihazı ve mütealeatinizin iş'arı mercudur. (Erkânıharbiye Umumiye Reisi Vekili Fevzi)

Harekât Şubesi Müdürü Salih

Kararname 27 Kânunuevvel 1336

Vatanın selâmet ve halâstı hakikîstı için ordularda vahdeti fikriye ve itaatı mutlakının vücup ve lüzumunu her şeyden akdem addeden Heyeti Vekile, Büyük Millet Meclisi azasından, Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylerin Kütahyadan 26/27 Kânunuevvel 1336 tarihli telgrafnamesini ve bu mesele etrafında cereyan eden ahval ve hadisatı müteale ve müzakereden sonra mukarreratı atıyeyi itihaz etmiştir:

1 - Birinci Kuvvei Seyyare, diğer bütün kutaatı askeriye gibi bilâ kaydü şart Büyük Millet Meclisinin kavaninine ve nizamat ve evamiri hükûmete tebaiyet ve itaatla mükellef ve zaptı raptı askerî ile mukayyettir.

2 - Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanlığının, vezaif ve hususatı askeriye dolay bilcümle teklifat ve mütealeatı, ancak tahtı emrinde bulunduğu kumandanlığa ve mezkûr kumandanlık vasıtasile icap eden makamata iblâğ olunur.

3 - Hususatı mezkûre ile işigal Erkânıharbiye Umumiye Riyasetine aittir.

Mustafa Kemal

**Dahiliye Vekili Doktor Adnan
Müdafaai Millîye Vekili Fevzi
Maliye Vekili Ferit**

**Hariciye Vekili Ahmet Muhtar
Şer'îye Vekil Fehmi**

Erkânıharbiye Umumiye Riyaseti Vekili Fevzi

Kütahyada Büyük Millet Meclisi Azasından Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylerin 26/27 Kânunuevvel 1336 tarihli mufassal telgrafnamesine, 27 Kânunuevvelde cevap verdim. Bunda; Heyeti Vekile kararını aynen tebliğ ettim ve dedim ki: "Buna nazaran zatı âlilerinizden rica ettiğim vazifei hususîye hitam bulmuş olmakla avdet buyurmanız mercudur.

rettiği halde görüşme sırasında rastlantı sonucu solumda oturan Kâzım Paşaya gitmemesi gerektiğini sezdirmişim. Çünkü Kâzım Paşayı geçici olarak değil temelli tutuklayarak, imzasını kullanmaktan çok yararlanabilirlerdi.

Aynı gece kendilerine şu karşılığı verdim. "Telgrafınızı yarın Bakanlar Kurulunun bilgisine sunacağım." Aynı zamanda, 26/27 gecesı Eskişehirde Batı Cephesi Komutanı İsmet Beyefendiye de, şu şifre telgrafı yazdım:

Kütahyaya giden hey'etin uzun telgrafını aşağıya olduğu gibi yazıyorum. Bunun temel noktalarını özetleyerek, makına başında Refet ve Fahrettin Beylere bildirmenizi rica ederim. Kurula makına başında verdiğim karşılık da; "Telgrafınızı, yarın Bakanlar Kurulunun bilgisine sunacağım" idi. Yarın, Bakanlar Kurulu kararı ile hey'ete, görevlerinin bittiğini ve ivedilikle Ankaraya dönmelerini bildireceğim. Ondan sonra, sorunu bütün ayrıntılarıyla Meclise açıklamayı düşünüyorum.

Gezginci Güçlere karşı, İsmet ve Refet Bey kuvvetlerinin, buldukları yerlerde toplu ve uyanık bulunmalarını ve alınmış olan genel önlemlere daha çok önem verilmesini ve dikkat edilmesini rica ederim. Ne olursa olsun saldırıya, onlar başlamadan, şimdilik başlamasından yanayım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Efendiler, ertesi günü Batı ve Güney Cephesine şu telgraf verildi:

Şifre 27/12/1920

**Batı Cephesi Kurmay Kurulu Birinci Şube Müdürlüğüne
Güney Cephesi Kurmay Kurulu Birinci Şube Müdürlüğüne**

Refet ve İsmet Beyefendilere özeldir. Kütahyaya giden hey'etin gönderdiği ayrıntılı telgraf, Bakanlar Kurulunda incelenerek aşağıdaki kararlar alındı: Bu kararlar, bu akşam açık telgrafla Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığından doğruca Kütahyaya bildirilecek ve hey'etin görevine son verilecektir. Buna göre gereken önlemlerin alınması ve düşüncelerinizin bildirilmesi rica olunur. (Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi)

Harekât Şubesi Müdürü Salih

Kararname 27 Aralık 1920

Vatanın gerçek esenliği ve kurtuluş için ordularda görüşbirliğinin ve emirlere yüzde-yüz uyulmasının gerekli ve zorunlu olmasını her şeyden önemli sayan Bakanlar Kurulu, Büyük Millet Meclisi üyelerinden Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylerin Kütahyadan 26/27 Aralık 1920 tarihli telgrafını ve bu sorunla ilgili olarak geçen olayları inceleyip görüştüğünden sonra aşağıdaki kararları almıştır:

1- Birinci Gezginci Güçler, bütün öteki ordu birlikleri gibi kayıtsız şartsız Büyük Millet Meclisinin kanunlarına ve hükûmetin düzenlerine ve emirlerine uymak ve ona göre davranmakla yükümlü ve askerlik disipliniyle bağlıdır.

2- Birinci Gezginci Güçler Komutanlığının, askerlik işleri ve görevleri ile ilgili bütün öneri ve düşünceleri, ancak bağlı bulunduğu komutanlığa ve o komutanlık aracılığı ile gereken yerlere bildirilir.

3- Bu kararları Genelkurmay Başkanlığı yürütecektir.

Mustafa Kemal

**İçişleri Bakamı Doktor Adnan
Millî Savunma Bakamı Feyzi
Maliye Bakamı Ferit**

**Dışişleri Bakamı Ahmet Muhtar
Dinişleri Bakamı Fehmi
Genelkurmay Başkanlığı Vekili Feyzi**

Kütahyada Büyük Millet Meclisi üyelerinden, Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylerin, 26/27 Aralık 1920 tarihli ayrıntılı telgraflarına 27 Aralıkta karşılık verdim. Bunda; Bakanlar Kurulu kararını olduğu gibi bildirdim ve dedim ki: "Buna göre sizden rica ettiğim özel görev son bulmuş olmakla dönmeniz rica olunur."

28 Kânunuevvel 1336 da heyetten aldığım bir telgrafname aynen şu idi:

Ankarada Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilisine Kütahya, 28/12/1336

Heyeti Vekile kararını muhtevi emirnamelerini akşam tebellûğ ettik. Esasen her birerlerimiz, selâmeti memleket ve millet için emrinize kemali samimiyetle inkıyat ederek buraya geldik. Eskişehirin ve buranın hal ve tavrını gördük, muhtelifünfiş olan meseleyi kemali bitarafî ve hakkaniyet ile tetkik ve tahkik ettik. Müzakerenin cereyanını ve safahatını olduğu gibi arz ve samimî kanaatlerimize istinaden meselenin hal noktasını anladığımız gibi yazdık. Maruzatımıza nazaran Heyeti Vekilenin mübellâğ kararının neyi ifade ettiğini anlayamadık. Bilâkis vatanın selâmet ve saadetine matuf olan maruzatımızın hüsnü telâkki edilmediğini gördük. Meselenin daha ziyade imtidadına tahammülü olmadığına itimat buyurmalarını istîrham ederiz.

Kılıç Ali Vehbi Eyüp Sabri Reşit Celâl

Bu telgrafta şu cevabı verdim:

Şifre makina başında Ankara, 28/12/1336

Kütahyada Büyük Millet Meclisi Azasından Celâl,

Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylere

C: 28/12/1336 şifreye: Selâmeti memleket ve millet için hakkı âciznemdeki samimiyetinize cidden müteşekkirim. Mevzuubahs mesele hakkında azimeti âlilerinizden evvel, bütün vesaiki irae etmek suretile verdiğim izahat neticesinde, meseleyi resmen hükûmete intikal ettirirken, zâtu âlilerinizin münasip olan sureti hareketi oradaki arkadaşlara izah ve ifham buyurmak üzere seyahat külfetinde bulunmanızı rica etmiştim. Meselenin hal noktası diye telgrafnamenizde işaret buyurduğunuz nokta, zaten burada dahi mevzuubahs olmuş idi. Hükûmetin tedabir ve tertibatı umumiyesi, herhangi bir tarafın imlâsile olamayacağını arz etmiştim. Heyeti Vekile kararı, zaten lâzîmürriaye olan tabii ve malûm hususâtı resmen ve kat'iyen bir defa daha ifade eder. İş'arati aliyeleri, hiçbir suretle suitelâkki edilmiş değildir. Ancak, burada dahi arzylediğim veçhile, benim bir buçuk aydanberidir şahsî ve hususî delâlet ve teşebbüsatımla ve kemali samimiyetle vukubulmuş olan iştigalimin, maatteşüf takdir edilmemiş olduğunu görüyorum ve bittabi meselenin hal ve takibini mes'ul ve alâkadar olan makamata terketmiş bulunuyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Efendiler, Kütahyadaki heyetin, Mecliste vaziyeti izah ederek kendilerine daha naft olabileceklerine Etem ve kardeşlerini ikna suretile ellerinden kurtulabildikleri anlaşılmuştur. Bittabi Reşit Bey orada kalmıştı.

Efendiler, Kütahyaya, Heyeti Vekile kararını ve heyetin avdeti lüzumunu tebliği müteakıp cephe kumandanlarına da asi Etem ve kardeşleri aleyhine harekâtı filiyeye geçmelerini emrettim.

Efendiler, harekâtı askeriyeyi, çapulculuktan ve devlet teşkil ve idaresini, şunun bunun masum çocuklarını fidiye necat dilenmek için dağlara kaldırmak haydutluğundan ibaret zanneden, şarlatanlıklarıyla, yaygaralarıyla bütün bir Türk vatanını iz'aç ve Türk milletinin Büyük Meclisini kendilerile işgal eden hayasız, hadnaşinas, küstah ve herhangi bir düşmanın boğaztokluğuna casusluğunu, uşaklığını yapacak kadar pest ve erzel tıynetinde bulunan bu kardeşleri, ellerindeki azamî kuvvet ve istinat ettikleri düşmanlar da dahil olduğu halde, tepip ve tenkil etmek suretile, inkulâp tarihimizde, bir ibreti müessire misali kaydetmek, zarurî görüldü. Onun için şu tertibatı almıştık:

Bursada bulunan Yunan kuvvetlerine karşı, bir piyade fırkası terkolunarak, iki piyade fırkası ve bir süvari livası, Eskişehirin garbicenubisinde ve Kütahya istikameti umumiyesinde tahşit edilmişti. Uşakta bulunan Yunan kuvvetlerine karşı da, yalnız bir tabur cephede terkolunarak, iki piyade fırkası ve yedi süvari alayı, Dumlupınar civarında ve keزالik Kütahya istikameti umumiyesinde tahşit edilmişti.

28 Aralık 1920 de kuruldan aldığım bir telgraf aynen şu idi:

Ankarada Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına Kütahya, 28/12/1920

Bakanlar Kurulu kararını içeren emrinizi akşam aldık. Gerçekte her birimiz, yurt ve ulusunu esenliği için emrinize içtenlikle uyarak buraya geldik. Eskişehirin ve buranın durum ve tutumunu gördük, uyuşmazlık konusunu tam bir tarafsızlık ve tam doğrulukla inceledik ve soruşturduk. Görüşmenin gidişini ve evrelerini olduğu gibi bilginize sunduk içten inançlarımızı dayanarak sorunun çözüm yolunu aklımız erdiği gibi yazdık. Sunularımız karşısında Bakanlar Kurulunun bildirilen kararının ne anlama geldiğini kavrayamadık. Tersine vatanın esenlik ve mutluluğuna yönelik sunularımızın iyi karşılanmadığını gördük. İşin sürüncecede bırakılmıyacağına inanmanızı dileriz.

Kılıç Ali Vehbi Eyüp Sabri Reşit Celâl

Bu telgrafta şu karşılığı verdim:

Şifre makina başında Ankara, 28/12/1920

Kütahyada Büyük Millet Meclisi Üyelerinden Celâl, Reşit,

Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylere

K: 28/12/1920 şifreye: Memleket ve millet için bana karşı beslediğiniz içten duygulara gerçekten teşekkür ederim. Sözkonusu sorunla ilgili olarak yola çıkmanızdan önce, bütün belgeleri göstererek yaptığım açıklamalar sonunda, konuyu resmî olarak hükûmete verirken, sizlerin, ne yolda davranılması uygun olacağı konusunda oradaki arkadaşları aydınlatmak için yolculuk güçlüklerine katlanmanızı rica etmişim. Sorunun çıkar yolu diye telgrafınızda gösterdiğiniz nokta, aslında burada da sözkonusu olmuş idi. Hükûmetin genel önlem ve düzenlemelerinin, taraflardan birinin dikte etmesile olamayacağını söylemişim. Bakanlar Kurulu kararı, aslında uyulması normal ve bilinen noktaları resmî ve kesin olarak bir defa daha bildirmektedir. Sizin bildirdikleriniz, hiçbir şekilde kötüye yorumlanmış değildir. Ancak, burada da belirttiğim gibi, benim bir buçuk aydan beridir kişisel ve özel araçlı ve girişimlerimle ve tam içtenlikle yaptığım işlerin değerinin, ne yazık anlaşılmadığını görüyorum ve elbette bunun sonucu olarak sorunun çözümlenmesi ve izlenmesini sorumlu ve ilgili olanlara bırakıyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Efendiler, Kütahyadaki hey'etin, mecliste durumu anlatarak kendilerine daha çok yardımcı olabileceklerine Etem ve kardeşlerini inandırarak ellerinden kurtulabildikleri anlaşılmuştur. Elbette Reşit Bey orada kalmıştı.

Efendiler, Kütahyaya, Bakanlar Kurulu kararını ve kurulun dönmesi gereğini bildirdikten sonra cephe komutanlarına da ayaklanan Etem ve kardeşlerine karşı eyleme geçmelerini emrettim.

Efendiler, askerlik işlerini, çapulculuk ve devlet kurup ve yönetmeyi, şunun bunun suçsuz çocuklarını kurtulmalık dilenmek için dağlara kaldırmak haydutluğu sanan, şarlatanlıklarıyla, yaygaralarıyla bütün bir Türk yurdunu rahatsız eden ve Türk milletinin Büyük Meclisini kendilerile uğraştıran utanmaz, haddini bilmez, küstah ve herhangi bir düşmanın boğaztokluğuna casusluğunu, uşaklığını yapacak kadar alçak ve rezilin rezili yaradılıştaki bulunan bu kardeşleri, ellerindeki bütün kuvvet ve dayandıkları düşmanlarla birlikte, tepeleyip yola getirerek, devrim tarihimizde, bir etkili örnek oluşturmak, zorunlu görüldü. Onun için şu önlemleri almıştık:

Bursada bulunan Yunan kuvvetlerine karşı, bir piyade tümeni bırakılarak, iki piyade tümenine ve bir atlı tugayına, Eskişehirin güney batısında ve Kütahya doğrultusunda yığınak yaptırılmıştı. Uşakta bulunan Yunan kuvvetlerine karşı da, sadece bir tabur cephede bırakılarak, iki piyade tümeni ve yedi atlı alayı, Dumlupınar yakınlarında ve Kütahya doğrultusunda yığınak edilmişti.

Asi Etem ve kardeşlerine karşı eyleme geçilmesini emrettim

Kuvvetlerimiz, hareket emrini alır almaz, derhal Kütahyada bulunan asi Etem kuvvetleri üzerine yürüyüşe geçtiler. 29 Kânunuevvel 1336 günü Kütahyayı işgal ettiler. Üç gün sonra da garp ve cenup cephelerinden hareket eden bütün kuvvetlerimiz, Kütahyanın 30, 40 kilometre ilerisinde ve Gediz istikameti umumiyesinde bir hatta birleştiler. Asi Etem, kuvvetlerini hiçbir yerde tevkif ve mukavemet ettirmeye cesaret edemeden Gediz üzerine çekilmişti.

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin şuurlu ordusu kendisini ve Büyük Millet Meclisi ve Hükümetini istisgar edecek kadar beyinsizlik ve gururu eblehane gösteren bu asilere, lâyük oldukları sillei tedibi vurmak için, zaptolunmaz bir hiddet ve şiddetle hareket ediyorlardı. Nefes alamaksızın firar eden asi Etem, Dersaadette sadareti uzmaya diye şu telgrafi veriyordu:

Ankarada tevkif edilen rüfekayi muhteremenizin İstanbula iade edilmeleri için Ankara Meclis Riyasetine keşide ettiğim protestoname berveçhizir maruzdur. Şimdiki halde Millet Meclisinin kararile taarruza maruz bulunuyorum. Kuvvetim müdafaaya hatta taarruza bile kâfi olmakla beraber cephe ve cenahım Yunanlılarla temasta bulunduğundan ve sureti hareket hakkında Yunan kumandanlığı ile itilâf edilmiş ise de muvafakati devletlerinin inzımanı her cihetten lâzım görülmele icrayı icabı ve muhaberat ve emri devletlerinin vusulünün temini için, Gediz telgraf hattının tamir ve islahı maruzdur ferman.

Sabık Umum Kuvvei Seyyar ve Kütahya Havalisi Kumandanı ve Elyevm Umum Kuvayi Millîye Kumandanı Etem

Efendiler, bu telgrafnamede münderiç, protestoname denilen bir hezeyanname, hakikaten Meclis Riyasetine çekilmiş ve bir celsei hafiyede Meclise okunmuştu. Bunda kullanılan elfaz ve tabirat, o kadar galiz ve o kadar biedebâne dir ki, bir defa okunduktan sonra, tekrar aynen okunmasına ve istimaina tahammül edilememişti. Bu kadar adi bir hezeyannameyi, huzurunuzda da arz etmeye lüzum görmüyorum. Bu hezeyanname ile meb'usların şahıslarına hakaret, Meclisi Millînin meşruiyetine tecavüz edilerek, İzzet Paşa heyetinin İstanbula hakerette serbest bırakılması talep olunuyordu.

Efendiler, kuvvetlerimiz Kütahyaya girerken, ben de, Mecliste bazı meb'uslar tarafından istizaha çekilmiş bulunuyordum. Asi Eteme karşı hareket, ona taarruz, onu takip etmemize itirazlar ediliyordu. Fuat Paşanın Etem ve kardeşini hüsnü idare edebildiğinden, değiştirilmemesi muvafık olurmuş. Bütün ihtilâfata sebebiyet veren, yeni tayin ettiğim kumandanların tecrübesizlikleri ve hale mutabık tavır ve tarzı harekette bulunmamaları imiş.. Orduda ciddiyet ve intizam aramak zamanı mı imiş, ya Allah muhafaza etsin, Etem Bey orduyu dağıtırsa ne yapacakmışım? Bu kadar mühim bir hâdiseye kim ve nasıl karar vermiş? Böyle bir karar Meclis haberdar edilmeksizin nasıl alınmış gibi birçok sualler ve tenkitlerden sonra, her halde Etem Bey ve kardeşleri, vurulmamalıdır, talepleri serdoldu. 29 Kânunuevvel gününün bütün celselerini ve 30 Kânunuevvel gününün birkaç hafî celsesini izahat vermeye geçirdim. Vaziyetin bütün safahatını vesâikiyle, delâliyle hakayikyle izaha çalıştım. Bütün bu izahatıma rağmen, münakaşa bir türlü hitam bulmuyordu. Her şeyden sarfınazar, yalnız Meclisin meşruiyetine tecavüzü mutazammun telgrafname, sahiplerini Hiyaneti Vataniye Kanununa çarptırmağa kâfi iken, bu asilerin aylardanberi irtikâp edegelmekte oldukları isyankâr vaziyetleri ve hükümeti millîyeyi yıkmak, kendi akıllarınca başka nevi bir hükümet teşkil etmek fikirlerini, tatbika yeltenmeleri nazarı dikkate alınmak istenmiyor, bilâkis tenkilden, tecziyeden, tahlisine çalışılmak isteni-

Kuvvetlerimiz, eylem emrini alır almaz, hemen Kütahyada bulunan asi Etem kuvvetleri üzerine yürüyüşe geçtiler. 29 Aralık 1920 günü Kütahyaya girdiler. Üç gün sonra da batı ve güney cephelerinden yürüyüşe geçen bütün kuvvetlerimiz, Kütahyanın 30, 40 kilometre ilerisinde ve Gediz doğrultusunda bir çizgide birleştiler. Asi Etem, kuvvetlerini hiçbir yerde durdurup diremeye cesaret edemeden, Gediz üzerine çekilmişti.

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilinçli ordusu kendisini ve Büyük Millet Meclisi ve Hükümetini küçümseyecek kadar beyinsizlik gösteren ve kendini aptalca beğenen bu asilere, hakettikleri haddini bildirme şamarını vurmak için, önüne geçilmez bir kırgınlık ve sertlikle davranıyordu. Nefes alamadan kaçan asi Etem, İstanbul Yüce Başbakanlığa diye şu telgrafi veriyordu:

Ankarada tutuklanan sayın arkadaşlarımızın İstanbula geri gönderilmeleri için Ankara Meclis Başkanlığına çektiğim protesto telgrafi aşağıda bilginize sunulur. Şimdiki durumda Millet Meclisinin kararile saldırıya uğramış bulunuyorum. Gücüm savunmaya hem de saldırmaya bile yeterli olmakla birlikte cephe ve yanlarımda Yunanlılar bulunduğundan ne yol tutulacağı hakkında Yunan komutanlığı ile anlaşma yapılmış ise de sizin de uygun bulmanızın eklenmesi her aşladan zorunlu görüldüğünden gereğinin yapılması ve bildiri ve emirlerinizin alınmasını sağlamak için, Gediz telgraf hattının onarılıp düzeltilmesini emretmenizi onayınıza sunarım.

Eski Bütün Gezgin Güçler ve Kütahya Dolayları Komutanı ve Şimdi Bütün Ulusal Güçler Komutanı Etem

Efendiler, bu telgrafda, "protesto telgrafi" denilen bir saçma sapan şey, gerçekten Meclis Başkanlığına çekilmiş ve bir gizli oturumda Meclise okunmuştu. Bunda kullanılan kelimeler ve terimler, o kadar çirkin ve o kadar utanmazca şeylerdir ki, bir kere okunduktan sonra, yeniden olduğu gibi okunmasına ve duyulmasına dayanılamamıştı. Bu kadar aşağılık bir zırva yazıyı, sizlere de sunmayı gerekli görmüyorum. Bu zırva yazı ile meb'usların kişiliklerine sövülerek, Millî Meclisin meşruluğuna saldırarak, İzzet Paşa kurulunun İstanbul gitmekte serbest bırakılması isteniyordu.

Efendiler, kuvvetlerimiz Kütahyaya girerken, ben de, Mecliste bazı meb'uslar tarafından sorguya çekilmiş bulunuyordum. Ayaklanan Eteme karşı yürüyüp, ona saldırmamıza, onu izlememize karşı çıkılıyordu. Fuat Paşanın Etem ve kardeşini çekip çevirebildiği için, değiştirilmemesi uygun olurmuş. Bütün anlaşmazlıklara neden olan, yeni atadığımız komutanların deneyimsizlikleri ve duruma uygun davranmamaları imiş... Orduda ciddî olmanın ve disiplin aramanın zamanı mı imiş, ya Allah korusun, Etem Bey orduyu dağıtırsa ne yapacakmışım? Bu kadar önemli bir olaya kim ve nasıl karar vermiş? Böyle bir karar Meclise haber verilmeksizin nasıl alınmış gibi birçok sorular ve eleştirilerden sonra, ne olursa olsun Etem Bey ve kardeşleri, vurulmamalıdır, istekleri ileri sürüldü. 29 Aralık gününün bütün oturumlarını ve 30 Aralık gününün birkaç gizli oturumunu açıklama yapmakla geçirdim. Durumun bütün evrelerini belgeleriyle, kanıtlarıyla, gerçekleriyle anlatmaya çalıştım. Bütün bu açıklamalarıma karşın, tartışmalar bir türlü son bulmuyordu. Her şeyden vazgeçilse, bu haydutların aylardanberi sürdürdükleri karşı gelici tutumları ve millî hükümeti yıkmak, kendi akıllarınca başka türden bir hükümet kurmak düşüncelerini, uygulamaya yeltenmeleri dikkate alınmak istenmiyor, tersine bunları, tepelenmekten, cezalandırıl-

yor gibi idi. Bunun kısaca sebebini izah edeyim. Efendiler; meb'uslardan bazıları, vaziyetin şahsî ve hissî iğbirarlardan tevellüt ettiğine, zahip olmuşlardı. Filhakika bu vadede, namütenahi propaganda yapılmış ve efkârı umumîye izlâl edilmek istenmişti. Yine kuvvetli ve mübalâğalı telkinlerden, Etem kuvvetlerinin çok ve mağlûp edilmesi müşkül olduğu zannında bulunarak, ordu ile musademesi halinde, ordunun çil yavrusu gibi dağılacığını ve o zaman, hakikaten vaziyetin feci olabileceğini tasavvur ediyorlar ve böyle bir musademei filiyeye mâni olmayı muvafık müteale ediyorlardı.

Efendiler, bu mütealeaları musip görüp ona göre hareket etmenin neticesi, emirberlikten gelen ve esasen daha yüksek bir kabiliyeti fikriyeye malik bulunmayan Etemin, koskoca Türk vatanında diktatörlüğünü kabul ve tasdike müncer olacağını anlamamak kabil mi idi?

Meclisin heyecan ve tereddüdünü izale edecek, tatminkâr bir surette idarei kelâm ederek, haft celseler müzakeratını, netayiçi filiyeye intizaren kapattık.

Efendiler, Etem kuvvetlerini takip eden kitaatımız, 5 Kânunusani 1337 günü Gedisi işgal ederek, o civarda toplandılar. Etem ve kardeşleri de, kuvvetlerle beraber düşman saflarında lâyük oldukları vaziyeti aldılar. Artık, Etem vak'ası kalmamıştı. Ordumuzun içinde bulunan düşman, tardedilerek, cephesine irca edilmişti. Bundan sonra, yalnız bir düşman cephesini ve hareketini müşahede edeceğiz. Filhakika, bir gün sonra, 6 Kânunusani 1337 umum Yunan ordusu, bütün cephe üzerinde her noktadan taarruza geçti.

İznikten, Gediz üzerinden Uşağa bir hat tasavvur ediniz, bu hattın Gedisin şimalinde kalan parçası, iki yüz kilometredir. Gedisten Uşağa olan parçası da, otuz kilometre kadardır. Düşman, üç fırka ile bu hattın şimal ucundan Eskişehir üzerine hareket etti. Bizim Gediste bulunan mühim kuvvetlerimiz, Eskişehir üzerinden bu düşman fırkalarını karşılamaya mecbur idi. Karşıladi; mağlûp etti. İnkilâbımız tarihine, Birinci İnönü Zaferini kaydetti.

Efendiler bugünkü vaziyeti askeriyeyi basit bir şekilde izah için söyleyeceğim.

Cenup Cephesine ait olan kuvvetler, eski yerlerine, Dumlupınara iade edildiler. Kütahyada yalnız Altmış Birinci Fırka, iki alay kadar kuvvete İzzettin Bey (Ordu Müfettişi İzzettin Paşadır) kumandasında terkedilmişti.

Efendiler, 8 Kânunusani 1337 Cumartesi günü Meclisin alenî celsesinde, vaziyeti izah ediyordum. Artık herkes hakikati görmüş ve anlamıştı. Etem ve kardeşleri lehinde mülayim hareket mütealeasında bulunanlar, bu defa aleyhlerinde pek coşkun idiler. Ben beyanatta bulunurken Etem, Teyfik ve Reşit Beylerin diyerek konuştuğuma itiraz olundu. Yükselen bir sada "Paşa Hazretleri, artık Bey demeyiniz. Hain deyiniz!" ihtarında bulundu. "Etem ve Teyfik hainleri diyeceğim, fakat henüz Büyük Millet Meclisi azası sıfatını taşıyan Reşit Bey hakkında da aynı şeyi kullanmak mecburiyetindeyim. Heyeti aliyenize hürmeten bunu telâffuz edemem. Evvelâ Reşit Beyin azalıktan ıskatına rey vermenizi rica ederim" dedim.

Reis "Menafîi millet ve memleket aleyhine istimali silâh ederek düşmanlarla teşriki mesai eden Saruhan Meb'usu Reşit Beyin mebusluktan ihracını kabul buyuranlar el kaldırsın!" dedi. Eller kalktı, kabul olundu.

maktan, kurtarmaya çalışılmak isteniyor gibi idi. Bunun nedenini kısaca açıklayayım. Efendiler; meb'usların bir kısmı, durumun kişisel ve duygusal kırgınlıklardan doğduğu sanısına, kapılmışlardı. Gerçekten bu alanda, sonsuz propaganda yapılmış ve kamu oyu bulandırılmak istenmişti. Yine güçlü ve abartmalı söylentilerden, Etem kuvvetlerinin çok ve yenilmesi zor olduğu sanısında bulunarak, ordu ile çatışırca, ordunun çil yavrusu gibi dağılacığını ve o zaman, durumun gerçekten acıklı olabileceğini kafalarında kuruyorlar ve böyle bir çatışmayı önlemenin uygun olacağını düşünüyorlardı.

Efendiler, bu düşünceleri uygun bulup ona göre davranmanın sonucu, emir erliğinden gelen ve asla daha yüksek bir düşünce yeteneği bulunmayan Etemin, koskoca Türk vatanına diktatör olmasını kabul etmeye ve onaylamaya varacağını anlamamak olur muydu?

Meclisin heyecan ve kuşkusunu giderecek, inandırıcı sözler söyleyerek, gizli oturumlardaki görüşmeleri, çarpışma sonuçlarını beklemek üzere kapattık.

Efendiler, Etem kuvvetlerini kovalayan birliklerimiz, 5 Ocak 1921 günü Gedize girerek, o bölgede toplandılar. Etem ve kardeşleri de, kuvvetlerle birlikte düşmandan yana geçip kendilerine yaraşır duruma girdiler. Artık, Etem olayı kalmamıştı. Ordumuzun içinde bulunan düşman, kovularak, gerçek yerine sürülmüştü. Bundan sonra, yalnız, tek bir düşman cephesini ve bununla ilgili olayları göreceğiz. Gerçekten, bir gün sonra, 6 Ocak 1921 tüm Yunan ordusu, bütün cephe üzerinde her noktadan saldırıya geçti.

Efendiler, bugünkü askerî durumu kolay anlaşılır bir biçimde açıklamak için şöyle diyeceğim:

İznikten, Gediz üzerinden Uşağa bir çizgi düşününüz, bu çizginin Gedizin kuzeyinde kalan bölümü, iki yüz kilometredir. Gedizden Uşağa kadar olan bölümü de, otuz kilometre kadardır. Düşman, üç tümenle bu çizginin kuzey ucundan Eskişehir üzerine ilerlemeye başladı. Bizim Gedizde bulunan önemli kuvvetlerimiz, Eskişehir üzerinden bu düşman tümenlerini karşılamak zorunda idi. Karşıladi; yenilgiye uğrattı. Devrimimizin tarihine, Birinci İnönü Zaferini yazdı.

Güney Cephesine bağlı olan kuvvetler, eski yerlerine, Dumlupınara geri gönderildiler. Kütahyada sadece Altmışbirinci Tümen, iki alay kadar kuvvete İzzettin Bey (Ordu Müfettişi İzzettin Paşadır) komutasında bırakılmıştı.

Efendiler, 8 Ocak 1921 Cumartesi günü Meclisin açık oturumunda, durumu anlatıyordum. Artık herkes gerçeği görmüş ve anlamıştı. Etem ve kardeşlerinden yana ılımlı davranmak düşüncesinde olanlar, bu kez onlara karşı pek coşku idiler. Ben konuşurken Etem, Teyfik ve Reşit Beylerin diyerek konuştuğuma karşı çıkıldı. Yükselen bir ses "Paşa Hazretleri, artık Bey demeyiniz. Hain deyiniz" hatırlatmasında bulundu. "Etem ve Teyfik hainleri diyeceğim, ama hâlâ Büyük Millet Meclisi üyesi kimliğini taşıyan Reşit Bey hakkında da aynı şeyi kullanmak zorundayım. Yüce topluluğunuza saygım nedeniyle böyle diyemem. Önce Reşit Beyi üyelikten çıkartmaya oy vermenizi rica ederim" dedim.

Başkan "Ulus ve ülke çıkarlarına karşı silâh kullanarak düşmanlarla işbirliği yapan Saruhan Meb'usu Reşit Beyin mebusluktan çıkarılmasını kabul edenler el kaldırsın" dedi. Eller kalktı, kabul edildi.

Etem ve kardeşleri, kuvvetleri ile beraber düşman saflarında lâyük oldukları vaziyeti aldılar

Birinci İnönü Zaferi

Düşmanlarla teşriki mesai eden Saruhan Meb'usu Reşit Beyin mebusluktan ihracı kararı

Etem ve kardeşleri, kuvvetleri ile birlikte düşman hatlarında lâyük oldukları durumu aldılar

Birinci İnönü Zaferi

Düşmanlarla işbirliği yapan Saruhan Meb'usu Reşit Beyin mebusluktan çıkarılması kararı

Yunan ordusunun icra ettiği bu taarruzda, Etem ve kardeşleri de, kendilerine düşen vazifeyi ifadan geri durmadılar. Tekrar Kütahyaya teveccüh ederek, orada bulunan zayıf fırkamıza taarruza başladılar. İzzettin Paşanın mefûn karakteri ve vakıfane kumandası ve maiyetindeki Türk zabıt ve neferlerinin yüksek kahramanlıkları, Etem ve kardeşlerle saldıran hain kuvvetleri mağlûp ve ricate mecbur etti. Eğer, şahısları da dahil olduğu halde kâmilen imha edilmekten kurtulabilmişlerse bunu da hiç sevmedikleri Refet Paşaya medyun bulduklarını söylemeliyim. Bu noktayı izah edivereyim:

Refet Paşa, iki süvari fırkası ile, Dumlupınarın on kilometre kadar şarkında Küçükköyde bulunuyordu. Kütahyada bulunan Altmış Birinci Fırkaya, garptan taarruz eden Etem kuvvetlerini, seri bir surette mağlûp ve imha etmek üzere hareketi emrolundu. Refet Paşa süvarileriyle Etem kuvvetlerinin yan ve arkasına gidecekti. Bulunduğu mevkiiden şimale, Kütahyaya bakılacak olursa, bu vazifenin tabû bir yürüyüşle ve pek müessir bir surette yapılabileceği meydana idi. Halbuki Refet Paşa, icap eden yere gitmemiş, bunun aksi tarafına, Kütahyanın garbında değil, şarkında, Alayunda gitmiş. Süvari kuvvetleri, 12 Kânunusani 1337 zevaline doğru Alayunt muntakasına vâsıl oldu.

Refet Paşa, İzzettin Paşa ile görüşmek üzere Kütahyaya gitti. İzzettin Paşa, süvari fırkalarının Kütahya cenubundan Yellice dağı garbından, tamamen süvarilerden ibaret olan, Etem kuvvetlerinin gerilerine sevk edilmesini teklif etmiş.

Refet Paşa, tarafeynin muharebe vaziyeti hakkında tam bir malûmatı olmadığını ileri sürerek, böyle bir harekete yanaşmamış.. Refet Paşa, İzzettin Paşa kuvvetlerinin, şarka, Porsuk suyu gerisine çekilmesi halinde, süvarileriyle Kütahya ovasından ussatın yan ve gerilerine taarruzu düşünüyormuş. Atlı ussat hayvanlarından inmiş, piyade fırkamuz karşısında yaya cenk yaptığı en zayıf vaziyetinde üzerine yürümekte tereddüt gösteren kumandan, piyade fırkamuz mağlûben ricat ederken atları üzerinde bulunacak, kuvvei maneviyeleri yükselmiş, ussatın, hangi yanına ve nasıl taarruz etmeyi düşündüğü, hakikaten her asker için düşünülecek bir meseledir. Böyle şey olamaz! Bu düşman süvarisi ricate mecbur ettiği piyadeyi bırakıp, Refet Paşa süvarileri üzerine atılmıyacak mıydı?

Efendiler, muharebe meydanına, top ve tüfek sadasına gelen bir kuvvet, bir tek tüfek, muharebe eden kendine mensup kuvvetin mağlûbiyetine intizar etmek ve ondan sonra iş görebileceği zannında bulunmak, yalnız asker olanların değil, en sade görüşlü insanların bile, makul bulacağı bir fikir değildir. Vazife ve fedekârlık, muharebe eden kısmın mağlûp olmadan, çekilmeden, muvaffakiyetini temine çalışmakla ifa olunur.

Arkadaşı muharebe ederken ve muavenete muhtaç iken, seyirci kalmış kumandanlar arkadaşının mağlûbiyetine şahit olabilirlerse de, tarihin bîaman tenkidinden, takbihinden asla kurtulamazlar.

İzzettin Paşa, 11 Kânunusani 1337 zevalinden 13 Kânunusani geceyarısına kadar cereyan eden şiddetli ve buhranlı muharebeler esnasında, süvari gruplarının da taarruza iştiraki zamanının geldiği hakkında Erkânîharbiyei Umumiye Riyasetine de maruzatta bulunmuştu. Refet Paşa, Cenup Cephesinden celbettiği Sekizinci Fırka yetişebildiği takdirde, 14 Kânunusani taarruza geçmek niyetinde olduğunu, kutaatına bildiriyordu. İzzettin Paşa, 11, 12, 13 Kânunusani günlerinde yalnız başına düşmanla muharebe ettikten sonra, akşam grup zama-

Yunan ordusunun yaptığı bu saldırıda, Etem ve kardeşleri de, kendilerine düşen görevi yapmaktan geri kalmadılar. Yeniden Kütahyaya yönelerek, orada bulunan güçsüz tümenimize saldırmaya başladılar. İzzettin Paşanın sağlam karakteri ve bilgili komutası ve emrindeki Türk subay ve erlerinin yüksek kahramanlıkları Etem ve kardeşlerle saldıran hain kuvvetleri yenilgiye uğrattı ve çekilmek zorunda bıraktı. Eğer, kendileri de başta olmak üzere büsbütün yok edilmekten kurtulabilmişlerse bunu da hiç sevmedikleri Refet Paşaya borçlu bulduklarını söylemeliyim. Bu noktayı açıklayayım:

Refet Paşa iki atlı tümeniyle, Dumlupınarın on kilometre kadar doğusunda Küçükköyde bulunuyordu. Kütahyada bulunan Altmışbirinci Tümen, batıdan saldıran Etem kuvvetlerini, hızla yenip yok etmesi için ilerlemesi emrolundu. Refet Paşa atlılarıyla Etem kuvvetlerinin yan ve arkasına gidecekti. Bulunduğu yerden kuzeye, Kütahyaya bakılacak olursa, bu görevin normal bir yürüyüşle ve pek etkin bir şekilde yapılabileceği meydana idi. Oysa Refet Paşa, gereken yere gitmemiş, bunun tersi tarafına, Kütahyanın batısında değil, doğusunda olan, Alayunda gitmiş. Atlı kuvvetler, 12 Ocak 1921 öğlene doğru Alayunt bölgesine vardı.

Refet Paşa, İzzettin Paşa ile görüşmek için Kütahyaya gitti. İzzettin Paşa, atlı tümenlerinin Kütahya güneyinden Yellice dağı batısından, tümü atlı olan, Etem kuvvetlerinin gerilerine gönderilmesini önermiş.

Refet Paşa, iki tarafın savaş durumu hakkında tam bir bilgisi olmadığını ileri sürerek, böyle bir harekete yanaşmamış.. Refet Paşa, İzzettin Paşa kuvvetleri, doğuya, Porsuk suyu gerisine çekilirse, atlılarıyla Kütahya ovasından asilerin (Etem kuvvetlerinin yan ve gerilerine saldırmayı düşünüyormuş. Atlı asilerin hayvanlarından inmiş, piyade tümenimiz karşısında yaya olarak savaştığı en güçsüz durumlarında üzerine yürümekte kararsız kalan komutan, piyade tümenimiz yenilip çekilirken atları üzerinde bulunacak, moralleri yükselmiş asilerin, hangi yanına ve nasıl saldırmayı düşündüğü, gerçekten her asker için düşünülecek bir sorundur. Böyle şey olamaz. Bu düşman atlıları, çekilmek zorunda bıraktığı piyadeyi bırakıp, Refet Paşanın üzerine atılmıyacak mıydı?

Efendiler, savaş alanına, top ve tüfek sesine gelen bir kuvvet, bir tek tüfek, savaşı kendine bağlı kuvvetin yenilmesini bekleyip ve ondan sonra iş görebileceği sanısında bulunmak, yalnız asker olanların değil, en kısa görüşlü insanların bile, akla yakın bulacağı bir düşünce değildir. Görev ve özveri, savaşı bölümün yenilmeden, çekilmeden, başarısını sağlamaya çalışmakla yapılır.

Arkadaşı savaşırken ve yardım beklerken, seyirci kalmış komutanlar arkadaşının yenilgisine tanık olabilirlerse de, tarihin acımasız eleştirisinden, suçlamasından hiç kurtulamazlar.

İzzettin Paşa, 11 Ocak 1921 öğleninden 13 Ocak geceyarısına kadar süren sert ve bunalımlı savaşlar sırasında, atlı gruplarının da saldırıya katılmaları zamanının geldiğini Genelkurmay Başkanlığının da bilgisine sunmuştu. Refet Paşa, Güney Cephesinden getirttiği Sekizinci Tümen yetişebilirse, 14 Ocakta saldırıya geçmek niyetinde olduğunu, birliklerine bildiriyordu. İzzettin Paşa, 11, 12, 13 Ocak günlerinde yalnız başına düşmanla savaştıktan sonra, akşam güneş ba-

ni, yaptığı bir mukabil taarruzla ussatı mağlûp ve firara mecbur etti. Refet Paşa, muharebeye seyirci kalmak suretile büyük bir fırsat kaçırdı ve Etemin ve kuvvetlerinin ricatine müsait vaziyet bıraktı. 14 üncü günü tahtı emrinde bulunan bütün süvari kuvvetlerini Süvari Fırka Kumandanlarından Derviş Beyin (Kolordu Kumandanı Derviş Paşadır), tahtı emrine vererek onu; Etemin takibine memur etti. Derviş Paşa; Afşarda, bilhassa Gediste Etem kuvvetlerinin gerilerine doğru, geceleri de yürümek suretile tevcih ettiği müthiş darbelerle Etem, Teyfik, Reşit kardeşleri sersem etti. Kuvvetlerinin toplanmasına zaman bırakmadı. Derviş Bey, Etem ve kardeşlerini 14 Kânunusaniyenin 22 Kânunusaniye kadar, dokuz gün nefes aldırmaksızın mütemediyen takip etmiştir. Neticede, bütün Etem kuvvetleri esir edilmiş, yalnız Etem, Teyfik ve Reşit kardeşler yeni vazife almak üzere, düşman ordugâhına firar edebilmişlerdir.

Muhterem Efendiler, Ankarada bulunan İstanbul misafirlerimize bir, bir buçuk aylık müddeti misafiretleri esnasında çok şeyler göstermek fırsatlarına malik olduğumuzu zannediyorum. Asi Etem ve kardeşlerinin kuvvetleri ortadan kaldırıldı. Yunanlıları, üç günde İnönünde mağlûp ettik. Büyük Millet Meclisinin müstehzab ve memnun olacağı yeni bir devir açıldı. Fakat, İzzet ve Salih Paşalar bunların hiçbirinden memnun görünmüyorlar, daiüsslâyla müptelâ olmuş gibi, ille payitahta gitmek istiyorlardı. İstanbuldaki arkadaşlarının da çok merak etmekte oldukları anlaşılıyordu.

Ankaraya muvasalatlarından on gün sonra, Fransız telsiz telgrafı ile Zonguldağa bir telgraf gelmişti. Telgraf şudur:

16 Kânunuevel 1336

Zonguldak mutasarrıflığı vasıtasile Devletlü İzzet Paşa Hazretlerine
Taraftı samii fahimanelerinden henüz bir iş'ar vaki olmadığından heyeti celilenin muvasalatı haberine intizar edilmekte olduğu.

Mustafa Arif

İki gün sonra Adapazarı üzerinden de şu telgraf geldi:

Dahiliye Nâzırı İzzet Paşa Hazretlerine

Taraf samii fahimanelerinden bir iş'ar vaki olmadığından muvasalatı aliyeleri haberine intizar edilmekte olduğuna dair birkaç gün evvel Zonguldak tarikiyle yazılan telgrafname cevabının bir an evvel imba buyurulması mercudur.

Dahiliye Nâzırı Vekili Mustafa Arif

Teyfik Paşa Kabinesi namına, Ziya Paşanın İneboluya gönderdiği bir me-muru mahsus, 10/11 Kânunusani 1337 de uzun bir şifre ile birtakım malûmat veriyordu.

İzzet Paşa heyetinin, Anadoluya iltihakı haberi İstanbulca teyyit etmiş.. Kabine, İzzet Paşadan malûmat talep ediyormuş.. Ziya Paşa, Safa, Mustafa Arif ve Raşit Beyler de demişler ki: "Menfaati memleket, heyetin Anadolu da kalmasını müstelzim ise, buna bir şey denilmez. Bu takdirde, kabinenin sukut edeceği muhakkaktır. Ancak, bu halde, biz de bu vatanın evlâtlarıyız. Hiç olmazsa bizleri de vaziyetten haberdar etsinler.. bizi tenvir etsinler, biz de ona göre hareket edelim.."

Ziya Paşa, Paristen, Ahmet Rıza Beyden aldığı bir mektup muhteviyatından ve İstanbulda mevsuk bir membadan elde ettiği bir malûmattan da bahsettiriyordu.

Ahmet Rıza Bey diyormuş ki, eğer Kuvayi Millîyenin kudreti askeriyesi müsait ise, İzmir meselesi, iyi hazırlanmış bir hücumla emrivaki suretile halle-

tarken, yaptığı bir karşı saldırıyla asileri yendi ve kaçmak zorunda bıraktı. Refet Paşa, savaşa seyirci kalarak büyük bir fırsat kaçırdı ve Etemin ve kuvvetlerinin çekilmelerine uygun bir ortam yarattı. 14 üncü günü emrinde bulunan bütün atlı kuvvetlerini Atlı Tümen Komutanlarından Derviş Beyin (Kolordu Komutanı Derviş Paşadır), emrine vererek onu; Etemi kovalamakla görevlendirdi. Derviş Paşa; Afşarda, özellikle Gedizde Etem kuvvetlerinin gerilerine doğru, geceleri de yürüyerek vurduğu korkunç yumruklarla Etem, Teyfik, Reşit kardeşleri sersem etti. Kuvvetlerinin toplanmasına zaman bırakmadı. Derviş Bey, Etem ve kardeşlerini 14 Ocaktan 22 Ocağa kadar, dokuz gün nefes aldırmaksızın durmadan kovalamıştır. Sonunda, bütün Etem kuvvetleri tutsak edilmiş, yalnız Etem, Teyfik ve Reşit kardeşler yeni görev almak için, düşman ordusunun içine kaçabilmişlerdir.

Muhterem Efendiler, Ankarada bulunan İstanbul konuklarımıza bir, bir buçuk aylık konuklukları sırasında çok şeyler gösterebildiğimizi sanıyorum. Ayaklanan Etem ve kardeşlerinin kuvvetleri ortadan kaldırıldı. Yunanlıları, üç günde İnönünde yendik, Büyük Millet Meclisinin gönül rahatlığı ve kıvanç duyacağı yeni bir dönem açıldı. Ama, İzzet ve Salih Paşalar bunların hiçbirisinden kıvanç duymuş görünmüyorlar, silaya tutulmuş gibi, ille başken-te gitmek istiyorlardı. İstanbuldaki arkadaşlarının da çok kaygı duymakta oldukları anlaşılıyordu.

Ankaraya gelişlerinden on gün sonra, Fransız telsiz telgrafı ile Zonguldağa bir telgraf gelmişti. Telgraf şudur:

16 Aralık 1920

Zonguldak mutasarrıflığı aracılığıyla İzzet Paşa Hazretlerine
Sizlerden şimdiye dek bir bilgi alınmadığından yüksek heyetinizin varış haberinin beklenmekte olduğu.

Mustafa Arif

İki gün sonra Adapazarı üzerinden de şu telgraf geldi:

İçişleri Bakanı İzzet Paşa Hazretlerine

Sizlerden şimdiye dek bir bilgi alınmadığından yüksek heyetinizin varış haberinin beklenilmekte olduğu hakkında birkaç gün evvel Zonguldak yoluyla yazılan telgrafın karşılığının çabuklaştırılması rica olunur.

İçişleri Bakan Vekili Mustafa Arif

Teyfik Paşa hükûmeti adına, Ziya Paşanın İneboluya gönderdiği bir özel görevli, 10/11 Ocak 1921 de uzun bir şifre ile birtakım bilgiler veriyordu.

İzzet Paşa heyetinin, Anadoluya katıldığı haberi İstanbulca doğrulanmış.. Hükûmet, İzzet Paşadan bilgi istiyormuş.. Ziya Paşa, Safa, Mustafa Arif ve Raşit Beyler de demişler ki: "Ülke çıkarı, heyetin Anadolu da kalmasını gerektiriyorsa, buna bir şey denilmez. Böyle olunca, hükûmetin düşeceği kesindir. Ancak, böyle olunca, biz de bu vatanın çocuklarıyız. Hiç olmazsa bizlere de durumdan haber versinler.. bizi aydınlatınlar, biz de ona göre davranalım.."

Ziya Paşa, Paristen, Ahmet Rıza Beyden aldığı bir mektupta yazılanlardan ve İstanbulda güvenilir bir kaynaktan elde ettiği bir bilgiden de söz ediyordu.

Ahmet Rıza Bey diyormuş ki, eğer Ulusal Güçlerin asker kuvveti elverişli ise, İzmir sorunu, iyi hazırlanmış bir saldırıyla oldu bitti yapmak yoluyla çö-

dilmeli imiş.. aldığı malûmat bunu teyit ediyormuş. Kıral Konstantini tutacaklarmış.

Ziya Paşanın hususî malûmatı da, son konferanstan evvel Yunanlıların takviye olunarak büyük bir taarruz icra ettirileceğine dair idi.

Damat Ferit Paşa, hummalı faaliyete başlamış.. Balta Limanında müteadit kabine listeleri tanzim edilmeye başlanmış..

İneboluya gelmiş olan memuru mahsus vasıtasile Ziya Paşaya ve rüfeka-sına iblâğ ettirdiğim cevapta: "Verdikleri malûmata teşekkürden sonra, İzzet ve Salih Paşalar, maksadı müşterekimizin icabı kat'isi olarak Ankarada kalmışlardır." dedim. Kendilerinin İstanbulda hâkim vaziyette kalmaları caiz ise de, sukut etmeden evvel cümlesinin, şimdiden hazır bulunduracakları emin ve seri bir vasıta ile, hemen Anadoluya gelmelerinin menafîi âliyei vataniye icabından olduğunu ve bu suretle ifa edecekleri hizmet ve fedakârlığın nezdi millette pek meşkûr olacağını yazdım.

Memuru mahsusun, İstanbula avdetini müteakıp, İneboluya gönderdiği ve oradan 19 Kânunusani 1337 de çekilen şifrede; Ziya Paşa ve rüfeka-sının noktai nazarım dairesinde harekete karar verdikleri bildirilmişti.

Efendiler, bu tarihten bir hafta kadar sonra, Kocaeli Kumandanlığından şöyle bir telgraf aldım:

Büyük Millet Meclisi Riyasetine Geyve İstasyonu, 26/1/1337

Memleketin menafîi âliyesine müteallik bir meselei mühimme hakkında Sadrazam Paşanın Zatı Devletlerle makina başında görüşmek istedikleri İstanbul telgraf müdürü umumi-sinin 26/1/1337 ve saat 16:30 sonra işaretli telgrafiye bildirilmektedir. Bu bapdaki iradeleri arz ve istizan olunur.

Kocaeli Kumandanlığına aynı günde makina başında verdiğim cevapta dedim ki:

İstanbul, Geyve ile doğrudan doğruya nasıl muhabere edebilir? İstanbulda Tevfik Paşa ile veya herhangi biriyle, muhabere ve münasebette bulunabilmekliğim, Heyeti Vekilenin ve belki Meclisin kararına vabeste olduğundan, bu hususta şimdiden bir şey diyemem. Tevfik Paşa ile telgraf memurunun dahi, açıktan açığa muhaberede bulunması, İstanbula karşı olan vaziyetimizin hariçteki telâkkiyatını teşviş edeceğinden gayricaizdir. Ancak Tevfik Paşanın, benim şahsıma değil, fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine bir müracaatı varsa, bu müracaatin kabulü tabiidir. Bu hususun gayrresmi ve aynı vasıta ile kendisine isalinde beis yoktur.

İstanbuldan Adapazarına telgraf ve oradan Geyveye ciheti askeriyenin nezareti altında telefon hattı mevcut idi. Tevfik Paşanın benimle kapalı olarak görüşmek istemesi üzerine, İstanbul teli Ankaraya raptettirildi.

Tevfik Paşadan açık olarak şu telgrafı aldım:

İstanbul, 27/1/1337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

25 Kânunusani tarihinde Pariste in'ikat eden meclis tarafından müteahz mukarreat mucibince şark meselesinin hallini müzakere etmek üzere 21 Şubat Londrada Düveli Müttefike murahhaslarile Osmanlı ve Yunan Hükûmetleri murahhaslarından mürekkep bir konferans içtima davet olunacaktır. Mevcut muahhedede, hadisat dolayısıyla zarurî görülecek tadilât icra edilecektir. Hükûmeti seniyeye gönderilecek davet, Mustafa Kemal Paşanın veyahut mezuniyeti lâzimeyi haiz murahhasların Osmanlı heyeti murahhasası meyânında bulunmaları meşruttur. İşbu mukarreat, Düveli Müttefikanın İstanbul mümessilleri tarafından tebliğ edildi. Tayin buyuracağımız murahhaslar, buradan intihap edeceğimiz zevatla birleşerek azimet eylemek üzere karar ve cevabınıza intizar ediyorum. Zamanın nezaketine binaen bu gibi bazı tebligatı mühimme için hattın açık bulun-

zümlemeli imiş.. aldığı bilgiler bunu doğruluyormuş. Kral Konstantini tutacaklarmış.

Ziya Paşanın özel olarak elde ettiği bilgiler de, son konferanstan evvel Yunanlıların kuvvetleri arttırılarak büyük bir saldırı yapılacağı yolunda idi.

Damat Ferit Paşa, çok sıkı çalışmaya başlamış.. Balta Limanında birçok hükûmet listeleri düzenlenmeye başlanmış..

İneboluya gelmiş olan özel görevli aracılığıyla Ziya Paşaya ve arkadaşlarına ilettirdiğim karşılıktaki: "Verdikleri bilgilere teşekkür ettikten sonra, İzzet ve Salih Paşalar, ortak amacımızın kesin gereği olarak Ankarada kalmışlardır." dedim. Kendilerinin İstanbulda egemen durumda kalmaları uygun ise de, hükûmet düşmeden önce hepsinin, şimdiden hazır bulunduracakları güvenilir ve hızlı araçla, hemen Anadoluya gelmelerinin ülkenin yüksek çıkarları gereğinden olduğunu ve bu yolda yapacakları hizmet ve özveriye ulusun çok değer vereceğini yazdım.

Özel görevlinin, İstanbula döndükten sonra, İneboluya gönderdiği ve oradan 19 Ocak 1921 de çekilen şifrede; Ziya Paşa ve arkadaşlarının görüşme uygun davranmaya karar verdikleri bildirilmişti.

Efendiler, bu tarihten bir hafta kadar sonra, Kocaeli Komutanlığından şöyle bir mektup aldım:

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına Geyve istasyonu, 26/1/1921

Yurdun yüksek çıkarlarına ilişkin önemli bir konu üzerinde Başbakan Paşanın sizinle makina başında görüşmek istedikleri İstanbul telgraf genel müdürününün 26/1/1921 ve saat 16:30 işaretli telgrafiye bildirilmektedir. Bu konudaki yüksek emirleriniz nedir, bildiriniz.

Kocaeli Komutanlığına aynı günde makina başında verdiğim karşılıktaki dedim ki:

İstanbul, Geyve ile doğrudan doğruya nasıl haberleşebilir? İstanbulda Tevfik Paşa ile veya herhangi biriyle, haberleşip ilişki kurabilmekliğim, Bakanlar Kurulunun ve belki Meclisin kararına bağlı olduğundan, bu konuda şimdiden bir şey diyemem. Tevfik Paşa ile telgraf memurunun bile, açıktan açığa haberleşebilmesi, İstanbula karşı olan durumumuzun yabancılara karşılanış şeklini karıştıracığı için uygun değildir. Ancak Tevfik Paşanın, bana değil, ama Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine bir başvurusu varsa, bu başvuru elbet kabul edilir. Bunun resmî olmayan yoldan ve aynı araçla kendisine duyurulmasında sakınca yoktur.

İstanbuldan Adapazarına telgraf ve oradan Geyveye askerlerin gözetimi altında telefon hattı vardı. Tevfik Paşanın benimle kapalı olarak görüşmek istemesi üzerine, İstanbul teli Ankaraya bağlandı.

Tevfik Paşadan açık olarak şu telgrafı aldım:

İstanbul, 27/1/1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

25 Ocak tarihinde Pariste toplanan hey'et tarafından alınan kararlar gereğince doğu sorununun çözümlenmesine girişmek üzere 21 Şubat Londrada İtilâf Devletleri delegeleriyle Osmanlı ve Yunan Hükûmetleri delegelerinden oluşacak bir konferans toplantıya çağırılacaktır. Yürürlükteki antlaşmada, olaylar dolayısıyla zorunlu görülecek değişiklikler yapılacaktır. Padişah hükûmetine gönderilecek çağrı Mustafa Kemal Paşanın ya da kendilerine gerekli izin verilmiş delegelerin Osmanlı delege heyeti arasında bulunmalarını şart koşmaktadır. Bu kararlar, İtilâf Devletlerinin İstanbul temsilcileri tarafından bildirildi. Atayacağımız delegeler, buradan seçeceğimiz kişilerle birleşerek yola çıkmak üzere karar ve yanıtınızı bekliyorum. Durumun önemi nede-

Sadrazam
Tevfik Paşa
benimle
temas arıyor

Sadrazam
Tevfik Paşa
benimle
ilişki arıyor

durulmasını rica ederim. Makina başında hemen cevap vermek mümkün ise telgraf başında intizar etmekteyim Efendim. Bir de şifre var Efendim.

Tevfik

Şifre mahlûlü de şu idi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Dersaadet, 27 Kânunusani 1337 Saat: 8 Sonra

Londra Konferansında kuvvetli idarei kelâm etmek için Yunanlıların bir kolorduyu İzmir sevketmekte ve Trakyadaki kuvvetlerini de Anadoluya tahrik eylemede olduğu ve on güne kadar bir hareketi taarruziyeye bağlayacakları mevsukan istihbar edilmiştir.

Tevfik

Efendiler, Tevfik Paşaya verdiğim cevabî telgraf, şu idi:

Tel Dersaadette Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 28/1/1337

C: 27/1/1337. İradei millîyeye müsteniden Türkiyenin mukadderatına vazıyüyet olan yeğâne meşru ve müstakil kuvvei hâkime, Ankarada müstemirren münakit, Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Türkiye müteallik bilcümle mesailin halline memur ve her türlü münasebatı hariciyede muhatap, ancak işbu Meclisin heyeti hükümetidir. İstanbulda herhangi bir heyetin minküllilvücu bir vaz'ı meşru ve hukukisi yoktur. Binaenaleyh, böyle bir heyetin kendine hükümet namını vermiş olması, milletin hukuku hakimiyetine sarahaten mugayir ve bu nam altında memleket ve milletin hayatına ait mesailde harice karşı kendini muhatap göstermesi nakabili tevizdir. Heyetinize tevccüh eden vatani ve vicdanî vazife derhal hakikat ve vaziyete iktifa ederek millet ve memleket namuna meşru, muhatap hükümetin, Ankarada olduğunu kabul ve ilân etmektir. Millet ve memleketimiz namuna salâhiyeti meşruaya sahip hükümetin Ankarada olduğu Düveli İtilâfiyece takdir edildiği şüphesiz bulunduğu halde, düveli mezkûrenin bu noktâi nazarını alenen izharda teahhur etmeleri İstanbulda mütevassıt bir heyetin mevcudiyeti kendileri için istifadeli olabileceğini zannetmelerinden neş'et etmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulh ve müsaalemeti kemali ciddiyet ve samimiyyetle arzu ettiğini ve yalnız hukuku millîyesinin tanınmasını talepten ibaret olan şeraitini mükerrenen ilân ve işbu hukukun tasdikı halinde, teklif olunacak müzakeratı kabule amade olduğunu beyan eylemiştir. Düveli İtilâfiye, Londrada aktedecekleri konferansta, şark meselesini adli hak dairesinde halletmeye karar vermişlerse, davetlerini Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine doğrudan doğruya tevcih etmelidirler. Şeraiti ânife dairesinde vukubulacak davetin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından hüsnü kabul edileceğini tekrar beyan ederiz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Saat: Dakika 30 evvel

Bunu müteakip da re'sen ve hususî olarak ta şu telgrafi yazdım:

Tel Ankara, 28 Kânunusani 1337

İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine

Zatı samileri gibi bütün bir ömür bu millet ve memlekete bilâfasıla meşkûr hizmetlerde bulunmuş bir recülü muhtereme, bütün hidematı sabıkanızı tetviç ve ikmal edecek müstesna ve tarihî bir fırsat zuhûr ettiğine kanîiz. Biz, vahdeti tamme üzere hareket etmek istiyoruz. Bilvasıta med'uv olduğumuz konferansta memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki heyetin nekadâr mehaziri dai olduğunu tamamilen takdir buyurduğunuz eminiz.

Milletin, sırf hukuku hakimiyetini muhafaza daiyesile sarfettiği emekler, aktığı hesapsız kanlar dahil ve haricî birçok müşkülâta karşı gösterdiği sebat ve mukavemet, bugün karşısında bulunduğumuz müsait yeni vaziyeti ihdas etti. Bir taraftan da, hadisatî âlem, sebat ve mukavemetin hedefi aslî olan istiklâlî tammumuzu teyit edecek surette inkişaf etmekte devam ediyor. Bizi esaret ve izmihlale mahkûm etmek istemiş olan hükümetler muvacehesinde, hukuku millîyemizi müdafaa ederken... maddî ve manevî bütün kuvayı memleketin mütehid hareket emesi elzemdir. Bunun için zatı şahanenin iradei millîyeye memlekette yeğâne tecelligâh olan Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıdığını resmen ilân etmesi artık icap etmiştir. Bu suretle İstanbulun memlekete mütevali zararları ıka ettiği tecaribi meş'ume ile sabit olan ve ancak ecebiler lehine idame edilen gayritabii vaziyetine bir nihayet vermek müvesser olur. Düveli Mütelife mümessilleri tarafından

nile bu gibi bazı önemli bildirimler için hattın açık bulundurulmasını rica ederim. Makina başından hemen cevap verilebilirse telgraf başında beklemekteyim Efendim. Bir de Şifre var Efendim.

Tevfik

Şifrenin çözülmüşü de şu idi:

Saat: 8 Sonra Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine İstanbul, 27 Ocak 1921

Londra Konferansında etkili olarak konuşmak için Yunanlıların bir kolorduyu İzmir göndermekte ve Trakyadaki kuvvetlerini de Anadoluya yollamakta olduğu ve on güne kadar bir saldırıya başlayacakları inanılır kaynaklardan öğrenilmiştir.

Tevfik

Efendiler, Tevfik Paşaya karşılık olarak çektiğim telgraf, şu idi:

Tel İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 28/1/1921

K: 27/1/1921. Ulusal iradeye dayanarak Türkiyenin kaderini ele almış olan tek meşru ve bağımsız egemen güç, Ankarada sürekli olarak toplantı halinde bulunan, Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Türkiye ile ilgili bütün sorunların çözülmesiyle görevli ve her türlü dış ilişkilerde başvurulacak yer, ancak bu Meclisin hükümetidir. İstanbulda herhangi bir kurulun hiçbir yönden meşru ve yasal durumu yoktur. Bunun için, böyle bir kurulun kendine hükümet adı vermiş olması, milletin egemenlik hakkına açıkça aykırıdır ve bu ad altında memleket ve milletin hayatıyla ilgili işlerde dışı karşı kendini yetkili göstermesi uygun görülmez. Kurulunuza düşen vatan ödevi hemen gerçeğe ve duruma uyarak millet ve memleket adına meşru, yetkili hükümetin, Ankarada olduğunu kabul ve ilân etmektir. Millet ve memleketimiz adına meşru yetkinin sahibi Ankara hükümeti olduğunun İtilâf Devletlerince anlaşıldığına kuşku yokken, sözü edilen devletlerin bu düşüncelerini açıkça belirtmede gecikmeleri İstanbulda aracı bir kurulun bulunmasının işlerine yarayabileceğini sanmalarındadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti barış ve esenliği gerçek bir önem ve içtenlikle istediğini ve yalnız ulusal haklarının tanınmasını istemekten ibaret olan şartlarını çok ke-re duyurmuş ve bu hakları tanınırsa, önerilecek görüşmelere katılmaya hazır olduğunu söylemiştir. İtilâf Devletleri, Londrada yapacakları konferansta, doğu sorununu hak ve adalete uygun olarak çözümlenmeye karar vermişlerse, çağırılarını Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine doğrudan doğruya yapmalıdır. Yukarıdaki koşullara uygun olarak yapılacak çağırının Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından iyi karşılanacağını yeniden bildiririz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Saat: Dakika 30 evvel

Bunun arkasından da kendim özel olarak da şu telgrafi yazdım:

Tel İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 28 Ocak 1921

Sizin gibi yaşadığı bütün süre bu millet ve memlekete aralıksız değerli hizmetlerde bulunmuş bir sayın ergin kişi için, bütün geçmiş hizmetlerinizi tamamlayıp yüceltecek eşsiz ve tarihsel bir fırsat çıktığı kanısındayız. Biz, tam birlik içinde iş görmek istiyoruz. Aracı kanalıyla çağırılmış olduğumuz konferansta memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki kurulun ne denli sakinler doğuracağını iyice anladığınıza inanıyoruz.

Milletin, salt egemenlik haklarını korumak uğrunda harcadığı emekler, aktığı hesapsız kanlar iç ve dış birçok güçlülere karşı gösterdiği dayanış ve direnç, bugün karşısında bulunduğumuz yeni elverişli durumu yarattı. Bir yandan da, dünya olayları, dayanış ve direncin temel amacı olan tam bağımsızlığımızı doğrulayacak şekilde geliyor. Bizi tutsaklığa ve yıkılmaya zorlamak istemiş olan hükümetler karşısında, ulusal haklarımızı savunurken... nesnel ve tinsel bütün ulusal güçlerin birlikte davranmaları çok gereklidir. Bunun için padişahın, ulusal iradenin memlekette belirlediği tek yer olan Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıdığını resmî olarak duyurması artık gerekli olmuştur. Böylece İstanbulun memlekete arka arkaya verdiği zararlar kötü denemelerle anlaşılabilir ve ancak yabancılar yararına sürdürülen olağandışı durumuna son verilebilir. İtilâf Devletleri temsilcilerinin yaptığı bildirimler gösteriyor ki, İstanbuldan gidecek

vaki olan tebligat gösteriyor ki, İstanbul'dan hareket edecek bir heyeti murahhasanın Londra Konferansına iştirak edebilmesi ancak onun, Ankara Hükümeti tarafından salâhiyeti tamme ile terhis edilmiş mümessilleri ihtiva etmesile meşruttur. Bu suretle İtilâf Devletleri, Türkiye namuna, sulh müzakeratına girecek murahhasların, ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından gönderilebileceğini kâfi bir vuzuh ile itiraf etmiş oluyorlar. Filen ve hukukun memlekette yegâne hükümeti meşru olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin vaz'ü ilân ettiği esasatı kabul ve bu esasatın düşmanlarımız tarafından dasdikını teshil için, bize ilihak suretile vaziyetinizi tashih ve tespit buyurmanızı tarih ve millet muvacehesinde deruhde etmiş olduğumuz vazife ve salâhiyetle teklif ederiz. Bu suretle mücadelemizi bir neticeyi mes'udeye erdirmek hususu tesri edilmiş olur. Müttehidin hareket ve amali milliyeyi azamî kuvvetle müdafaa etmek fikrile vaki olan bu teklifatı samimanemiz, kabul ve infaz buyurulmadığı takdirde, câlisi makamı saltanat ve hilâfet olan zatı şahanenin vaziyeti mütezelzil olmak tehlikesinden bihakkin korkular ve biz, iradei millîyenin bahşetmiş olduğu filî ve hukukî bütün salâhiyetleri haiz bir hükümet sıfatı ile, şimdiden kayıt ve işaret ederiz ki, bundan tevelliüt edecek mes'uliyet nakabili tahmin olan bütün vakibile doğrudan doğruya zatı şahane aittir. Zatı samîlerinin bu vaziyet karşısında vicdanî ve tarihî vazifenizi tamamilen ifa ve netayicini tarafımıza kat'î ve sarîh olarak iş'ar buyurmanıza intizar ediyoruz. Bu vesile ile ihtiramata mahsusamızın kabulünü rica ederiz Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, zâten manen ve maddeten hükmü kalmamış ve fakat muhafazai mevcudiyeti çok muzır olan İstanbul hükümetini, bertaraf etmek mühimdi. Buna, başlıca mâni olanların başında, padişah ve halife, bulunuyordu. Binaenaleyh, bu makama, Türkiye Büyük Millet Meclisini ve Hükümetini tanıtmak, vaziyetin vuzuh peyda etmesi için bittabi ilk teşebbüs olmak lâzımgeldi. Zâten elimizde ve temasımızda olmayan bu makama, henüz başka bir muamele tatbikına imkânı maddî de yoktu. Binaenaleyh Tefvik Paşaya aynı günde şu üçüncü telgrafı da yazdım:

Ankara, 28 Kânunusani 1337

Dersaadette Tefvik Paşa Hazretlerine

Resmî ve hususî telgrafnamemizdeki mütaleât ve teklifatımızı berveçhiati hulâsaten tekrar ve icabatının sürati ifasile neticesinin iş'arını rica ederiz:

1 - Zâtı şahane Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıdığını kısa bir hattı humayun ile ilân buyuracaklardır. Bu hattı humayun makamı hilâfet ve saltanatın masuniyetini esas olarak kabul etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisini şekil ve mahiyet ve salâhiyeti hazırasile kabul buyurdıklarını ihtiva edecektir. Tafsilat ve teferruatı sairenin ilâvesi, şimdilik mucibi teşevvüş olabilir.

2 - Birinci madde hükmü infaz olunduğu takdirde ailevî olan dahilî vaziyetimizin tanzimi berveçhiati olabilir:

Zatı şahane kemafissabık Dersaadette ikamet buyururlar. Sahibi salâhiyet ve mes'uliyet olup her türlü tecavüzden masun ve her türlü şeraiti istiklâli cami olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümeti şimdilik Ankarada bulunur. Bittabi İstanbulda artık kabine namı altında bir heyet kalmaz. Ancak, İstanbulun vaziyeti mahsusası ilcasile nezdi şahanede Büyük Millet Meclisinden vazife ve salâhiyeti haiz bir heyet bulundurulur.

3 - İstanbul şehri ve havalisi umuru idaresinin sureti tanzimi badehu teemmül ve tatbik olunur.

4 - Şeraiti mezkûrenin kabul ve tatbikiyle beraber, Büyük Millet Meclisince musaddak bütçemizde, esasen mevcut tahsisatı seniyeye ve hanedanı saltanat tahsisatı ile beraber, bilûmum memurîni lâzime ve sair ashâbı maaşın muhassasatlarını itaya muktazî mebalîğ hükümetçe temin ve tediyeye edilecektir. Kudreti maliyemiz bu hususu mütekefildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Tefvik Paşanın bu uzunca telgrafımıza gece verdiği cevap çok kısa oldu, Tefvik Paşanın cevabı şu idi:

bir delegeler kurulunun Londra Konferansına katılabilmesi ancak bu kurulun, Ankara Hükümeti tarafından tam yetki ile görevlendirilmiş temsilcilerin de bulunması koşuluna bağlıdır. Böylece İtilâf Devletleri, Türkiye adına, barış görüşmelerine katılacak delegelerin, ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından gönderilebileceğini yeter bir açıklıkla kabullenmiş oluyorlar. Pratikte ve hukuk açısından memlekette tek meşru hükümet olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin koyduğu ve yayımladığı ilkeleri kabul buyurmanızı ilkelerin düşmanlarımızca da kabulünü kolaylaştırmak için, bize katılarak durumunuzu düzelterek saptamanızı tarih ve millet karşısında yüklenmiş olduğumuz görev ve yetkiyle öneririz. Böylece savaşımlarımızı mutlu bir sonuca erdirmek işi çabuklaştırılmış olur. Birlik olarak çalışmak ve ulusal emelleri olanca gücümüzle savunmak düşüncesile ve içtenlikle yaptığımız bu önerimiz, kabul olunmaz ve uygulanmazsa, saltanat ve hilâfet makamında oturan padişahın durumunun sarsılmasından haklı olarak korkular ve biz, ulusal iradenin vermiş olduğu etkin ve yasal tüm yetkilere sahip bir hükümet olarak, şimdiden bildirir ve belirtiriz ki, bundan doğacak sorumluluk önceden kestirilemeyecek olan bütün sonuçlarıyla doğrudan doğruya padişaha ait olacaktır. Sizin bu durum karşısında vicdan ve tarih ödevinizi tam olarak yapmanızı ve sonucu bize kesin ve açık olarak bildirmenizi bekliyoruz. Özel saygılarımızın kabulünü rica ederiz Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, aslında tinsel ve nesnel etkisi kalmamış ve ama varlığını sürdürmesi çok zararlı duruma gelmiş olan İstanbul hükümetini, ortadan kaldırmak önemliydi. Buna, başlıca engel olanların başında, padişah ve halife, bulunuyordu. Bundan dolayı bu makama, Türkiye Büyük Millet Meclisini ve Hükümetini tanıtmak durumun açıklık alması için elbette ilk yapılacak iş olmak gerekirdi. Gerçekte elimiz altında ve yakınıımızda olmayan bu makama karşı, başka bir işlem uygulamaya şimdilik kesinlikle olanak yoktu. Bunun için Tefvik Paşaya aynı günde şu üçüncü telgrafı da yazdım:

Ankara, 28 Ocak 1921

İstanbulda Tefvik Paşa Hazretlerine

Resmî ve özel telgrafımızdaki düşünce ve önerilerimizi aşağıda özel olarak yeniler ve gereğinin tezelden yapılmasıyla sonucunun bildirilmesini rica ederiz:

1 - Padişah Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıdığını kısa bir buyrukla duyuracaktır. Bu buyruk halifelik ve padişahlık makamının dokunulmazlığını temel saymış olan Türkiye Büyük Millet Meclisini şimdiki biçim ve nitelik ve yetkisile tanıdığını içerecektir. Başka ayrıntıların eklenmesi, şimdilik karışıklığa yol açabilir.

2 - Birinci madde hükmü yerine getirildiğinde yalnız bizleri ilgilendiren iç durumumuzun düzenlenmesi şöyle olabilir:

Padişah eskisi gibi İstanbulda oturur. Yetkili ve sorumlu olup her türlü saldırıdan korunmalı ve her türlü bağımsızlık koşullarını özünde toplamış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümeti şimdilik Ankarada bulunur. Elbette İstanbulda artık hükümet adına bir kurul kalmaz. Ancak, İstanbulun özel durumu nedeniyle padişahın yanında Büyük Millet Meclisinden görev ve yetki almış bir kurul bulundurulur.

3 - İstanbul şehri ve dolaylarının yönetim işlerinin düzenleme şekli sonra düşünülür ve uygulanır.

4 - Bildirilen koşulların kabul edilip uygulanmasıyla birlikte, Büyük Millet Meclisince onaylı bütçemizde, zaten var olan padişah ve ailesi ödenekleriyle birlikte, tüm gerekli görevlilerin ve öbür maaş bağlanmış kişilerin personel aylıklarını vermek için gereken paralar hükümet tarafından sağlanıp ödenecektir. Malî gücümüz bunu garanti eder.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Tefvik Paşanın bu uzunca telgrafımıza gece verdiği karşılık çok kısa oldu, Tefvik Paşanın yanıtı şu idi:

Tel

28/29/1/1337

Telgrafhaneleri aldım. Yarın heyeti toplayarak saat altıda arzı malûmat ederim Efendim. Tevfik Paşa, heyetini toplamış, cevap verdi. Bunu da aynen arzedeceğim. Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Dersaadet, 29/1/1337

28 Kânunusani 1337 tarihli üç kit'a telgrafnamelerine cevaptır:

Hükûmeti hazıra, İstanbul ve Anadolu İttihatı hususundaki menafii ötedenberi takdir eylediğinden bu maksatla iş başına gelmiş ve şimdiye kadar bu uğurda sarfı mesai eylemiştir.

Milletin hukuku hakimiyetini muhafaza daiyesile sarfettiğiniz emeklerin ve verdiğiniz kurbanların karşısında bulunduğumuz vaziyeti müsaideyi ihdas eylediğine, külli tesiri olduğuna kanî. Binaberin bir faidei millîye temin edecek teklifatınızı kabule hazırız. Bu cihetle iş'aratınız hakkındaki noktai nazarımızı berveçhiati izah eyliyorum:

Konferansa bilvasıta davet edilmeniz tabiidir. Çünkü Hükûmatı Mütelifinin mümessilleri buradadır. Binaenaleyh İstanbulda bulunan ve sizinle teşriki mesaiye çalışan bir hükümet vastasıle ifayı tebligat, pek tabii görülmelidir. Şimdiye kadar Anadoluyu tanımaya bile lüzum görmiyen Avrupa hükûmatının, bilhassa Anadolu murahhaslarının konferansta vücudunu şart itihaz eylemeleri mucibi memnuniyettir. Bu cihetle, bir şekil meselesi tasavvurible bu tahavvülli mes'uttan istifade etmemek, millete karşı deruhde buyurduğunuz vazife ile asla tevafuk etmez. Zaten beynimizde itihat eylediğimiz ilân edildikten sonra murahhaslarımız ayrı gayrı değil, yekvücut demek olur. Esasatı müttehaze dairesinde idarei kelâm edeceklerine nazaran bu bapta bir mahzur tasavvur edilemez. Binaberin devlet ve millete karşı mükellef olduğumuz vazife, bu anı tarihide bize uzatılan elden istifade edilmesini kat'iyen âmirdir. Bundan istinkâf, Yunan müddeayatının müdafisiz kalmasını ve memleketimizin daha ne kadar müddet mesaii harbîyeye sahne olmasını mucip olacağı teemmül buyurulmalıdır. Esasen metalibimizi konferans huzurunda dermeyer eylemek ve hakkımızı Avrupada işaa etmek, bilfarz konferans neticesiz bile kalmış olsa, mucibi mazarrat değildir. Zati Alileri ve rüfekanızın hamiyeti vataniyeleri bu fırsatı fevt ettirmemeye kâfildir. Şimdiye kadar sabık kabineler tarafından itihaz edilmiş ve her iki taraf için fena netice vermiş olan mukarrerat, refedilmek tabii bulunduğundan ayrılık ve gayrılık kalmamıştır. Ancak İstanbulun tahtı işgalde bulunmasına binaen burasının kuvvei icraiyyeden hâli kalması idarei hükûmetin kâmilen ve tamamen Dîvelî İtilâfiye eline geçmesini ve binaberin muahhedede münderiş İstanbul hakkındaki kuyudun mevkii tatbika konulmasına sebebiyet verilmiş olacağı gibi muharip bulunduğumuz Yunan askerinin şimdiki halde İstanbul ve havalisinde mevcudiyeti dahi, bu teklifatı gayrikabili icra bir hale koymuştur. Heyetimizce muhafazaî makam fikrinin, bu mütaaleatta varit olmadığını temine bile lüzum görmem. Esasen bugün en ziyade müstacelen halli icap eden mesele, vakti takarrüp etmekte bulunan konferansa delegelerimizi yetiştirmekten ibaret olduğundan ve biz konferansta isbatı vücut eylemediğimiz halde Yunanlılar iştirak ederek konferansta hükmü gıyabîye duçar ve binaberin davamızı kaybetmek muhatarasında kalacağımızdan bu bapta tarafımızdan mes'uliyet kabul edilemeyeceğini beyan ve konferansta vakti merhunundan evvel bulunmak mucibi menfai olacağına binaen murahhaslarımızın serian buraya izamını rica ederim.

Sadrizam Tevfik

Muhterem Efendiler, Tevfik Paşa ve hükûmeti, İstanbul ve Anadolu İttihatı için çalışmış olduğunu söylüyor. Doğrudur. Biz de, aynı şey için çalışmakta idik; şu fark ile ki, Tevfik Paşa ve rüfeka, Anadolu kemafissabık İstanbul rapta ve esir etmek istiyordu. O İstanbul ki, düşman kuvvetlerinin tahtı işgalinde bulunuyordu. Tevfik Paşa ve rüfeka, Anadolu İttihatı İstanbul hükümetine rapta çalışıyor. Öyle bir hükûmette ki, cihanda, mevcudiyetine itiraz olunuyorsa, düşman amalini teshile medar olacak mahiyete telâkki edildiği içindi. Tevfik Paşa ve rüfeka göre müsait vaziyet hudusuna Anadolu mücadelesinin külli tesiri vardır. Ama vaziyeti ihdas eden mahza Anadolu mücadelesi değildir. İhtimal ki

Tel

28/29/1/1921

Telgraflarınızı aldım. Yarın Kurulu toplayarak saat altıda bilgi sunarım Efendim. Tevfik Paşa, kurulunu toplamış, yanıt verdi. Bunu da olduğu gibi bilgini-ze sunacağım.

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine İstanbul, 29/1/1921

28 Ocak 1921 tarihli üç parça telgrafımıza karşılıktır:

Şimdiki hükûmet, İstanbul ve Anadolu'nun birleşmesindeki yararları ötedenberi değer verdiği için bu amaçla iş başına gelmiş ve şimdiye kadar bu uğurda çalışmıştır.

Milletin egemenlik haklarını korumak için harcadığınız emeklerin ve verdiğiniz kurbanların içinde bulunduğumuz elverişli durumu yarattığına, buna büyük ölçüde etki yaptığını inanmaktayız. Bundan ötürü bir ulusal yarar sağlayacak önerilerinizi kabule hazırız. Bu bakımdan bildirdikleriniz hakkındaki düşüncelerimizi aşağıda açıklıyorum:

Konferansa dolaylı olarak çağırılmamız doğaldır. Çünkü İtilâf Hükûmetlerinin temsilcileri buradadır. Bunun için İstanbulda bulunan ve sizinle işbirliği yapmaya çalışan bir hükümet aracılığıyla bildirim yapılması, çok doğal görülmelidir. Şimdiye kadar Anadoluyu tanımaya bile gerek görmiyen Avrupa hükûmetlerinin, özellikle Anadolu delegelerinin konferansta bulunmalarını koşturmak yapmaları sevindiricidir. Bu bakımdan, bir biçim sorunu düşünerek bu mutlu değişiklikten yararlanmamak, millete karşı yüklenmiş olduğunuz ödevle hiç bağdaşmaz. Doğrusu aranıza aramızda birleştiğimiz duyurulduktan sonra delegelerimiz ayrı ayrı değil, hepbirlik sayılır. Delegeler kabul edilen ilkeler çerçevesinde konuşacaklarına göre bu konuda bir sakınca düşünülemez. Bundan ötürü devlet ve millete karşı yükümlü olduğumuz ödev, bu tarihsel zamanda bize uzatılan elden yararlanmayı kesinlikle emretmektedir. Bundan kaçınmanın, Yunan iddialarına karşı savunma yapılmamasına ve memleketimizin daha uzun süre savaş yıkıntıları içinde kalmasına neden olacağı düşünülmelidir. Aslında isteklerimizi konferansta ileri sürmek ve hakkımızı Avrupada duyurmak, söz gelişi, konferans sonuçsuz kalmış olsa bile, bir zarar getirmez. Sizin ve arkadaşlarımızın yurtseverlikleri bu fırsatı kaçırmamayı gerektirir. Şimdiye kadar eski hükûmetler tarafından alınmış ve her iki taraf için kötü sonuç vermiş olan kararlar, elbette kaldırılacağından ayrılık ve gayrılık kalmamıştır. Ancak İstanbul işgal altında bulunduğundan burasının yürütme gücünden boş bırakılması hükûmet işlerinin tümüyle ve bütünüyle İtilâf Devletlerinin eline geçmesini ve bundan ötürü İstanbul ile ilgili olarak antlaşmada yazılı bağlayıcı hükümlerinin uygulamaya konulmasına neden verilmiş olacağı gibi savaşmakta bulunduğumuz Yunan askerinin şimdiki durumda İstanbul ve dolaylarında bulunması da, bu önerileri yürütülemez bir duruma getirmiştir. Kurulumuzca koltuk korumak istemenin bu düşüncelerimizde akla bile gelmediğini söylemeye gerek görmem. Bugün en çok ivedilikle çözümlenmesi gereken sorun, yaklaşmakta olan konferansa delegelerimizi yetiştirmekten başka bir şey olmadığından ve biz konferansa katılmıyız Yunanlılar katılarak konferansta gıyapla karar alınmasıyla karşılaşmak ve dâvamızı bundan ötürü de kaybetmek tehlikesinde kalacağımızdan bu konuda tarafımızdan sorumluluk kabul edilemeyeceğini bildirir ve konferansta toplantı gününden evvel bulunmak yararlı olacağından delegelerinizin ivedilikle buraya gönderilmesini rica ederim.

Başbakan Tevfik

Muhterem Efendiler, Tevfik Paşa ve hükûmeti, İstanbul ve Anadolu'nun birleşmesi için çalışmış olduğunu söylüyor. Doğrudur. Biz de, aynı şey için çalışmakta idik; şu fark ile ki, Tevfik Paşa ve arkadaşları, Anadolu eskisi gibi İstanbulla bağlayıp tutsak etmek istiyordu. O İstanbul ki, düşman kuvvetlerinin işgali altında bulunuyordu. Tevfik Paşa ve arkadaşları, Anadolu İttihatı İstanbul hükümetine bağlamaya çalışıyor. Öyle bir hükûmete ki, dünyada, varlığına karşı çıkmıyorsa, düşmanın emellerini kolaylaştırıcı nitelikte sayıldığı içindi. Tevfik Paşa ve arkadaşlarına göre elverişli durumun doğmasına Anadolu savaşımının büyük etkisi vardır. Ama bu durumu doğuran sadece Anadolu savaşımı değildir.

bu ihtiyar diplomat, bu kerameti, kendisinin mevkii iktidara gelmesinde tahayyül ediyordu.

Tevfik Paşaya şu suretle cevap verdim:

İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 30/1/1337

27/1/1337 ve 28/1/1337 tarihlerinde yazdığım üç telgrafname ile zatı samilerine icap eden ve tatbik ve tervici zarurî olan bülümle hususatı sarahat ve kat'iyetle bildirmiş olduğuma kaniyim. Buna rağmen 29 Kânunusani 1337 tarihli telgrafnamenizle vaziyetin henüz lüzumu derecede vukuf ve isabetle mütalâa edilememekte olduğunu gördüm. Vaziyetin ehemmiyeti ve zamanın nezaketi, zatı samileriyle beraber rüfekayı kiramanızın ve bilhassa zatı şahenenin her hususta bir defa daha tenvirine delâletinizi bir vazife hükmüne koyuyor. Mütalea ve muhakematınızdan netayici musibe istihracını teshil maksadile Türkiye Büyük Millet Meclisince vaz'ü tatbik edilen Teşkilâtı Esasiye Kanununun mevaddı esasiyesini berveçhiati aynen tebliğ ediyorum:

Teşkilâtı Esasiye Kanunu Mevaddı Esasiye

1 - Hakimiyet bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

2 - İcra kudreti ve teşri salâhiyeti, milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.

3 - Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" unvanını taşır.

4 - Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir.

5 - Büyük Millet Meclisinin intihabı, iki senede bir kere icra olunur. İntihap olunan azanın azalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık heyet, lâhik heyetin içtimama kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin yalnız bir sene temdidî caizdir. Büyük Millet Meclisi azasının herbiri, kendini intihap eden vilâyetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir.

6 - Büyük Millet Meclisinin heyeti umumiyesi, Teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder.

7 - Ahkâmı şer'iyenin tenfizi, umum kavaninin vaz'ı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akti ve vatan müdafaası ilânı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir. Kavanin ve nizamat tanziminde, muamelâtı nasa erfak ve ihtiyacı zamana evfak ahkâmı fıkhiye ve hukukiye ile adap ve muamelât esas itihaz kılınır. Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti kanunu mahsusla tayin edilir.

8 - Büyük Millet Meclisi, hükûmetin inkısam eylediği devairi, kanunu mahsus mucibince intilapkerdesi olan vekiller vasıtasile idare eder. Meclis, icraî hususat için vekillere veçhe tayin ve ledelhace bunları tebdil eyler.

9 - Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesi tarafından intihap olunan reis, bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Reisi'dir. Bu sıfatla Meclis namına imza vaz'ına ve Heyeti Vekile mukarreratını tasdikla salâhiyettedir. İcra Vekilleri Heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi Reisi Vekiller Heyetinin de reisi tabi'sidir.

10 - Kanunu Esasinin işbu mevât ile tearuz etmiyen ahkâmı kemakân mer'iyülicradır. Bizce tadat eylediğim esas maddelere mugayir hareket etmeye imkân ve salâhiyet olmadığını nazarı dikkati samilerine ehemmiyetle vazederim. Meclis riyasetile başlıyan muhaberenizin istilzam ettiği muamelenin takibi İcra Vekilleri Heyetine tevdi edilmiştir Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, bu telgrafnamemde mevaddı esasiyesi bildirilen Teşkilâtı Esasiye Kanunu; bu tarihten, henüz on gün evvel yani 20 Kânunusani 1337 tarihinde Meclisten çıkmıştı. Meclisin ve hükûmeti millîyenin vaziyet ve salâhiyetini ve şeklü mahiyetini tespit ve ifade eden ilk kanundur. Meclis 23 Nisan 1336 da açıldığına göre, bu esas kanunun Meclisten çıkarılabilmesi için dokuz ay kadar bir zamanın geçmesi zarurî olmuştu. Bu zaruretin menşei hak-

Belki bu ihtiyar diplomat, bir ermiş gibi kendisinin işbaşına gelmesinin bu durumu sağladığını hayal ediyordu.

Tevfik Paşaya şöyle karşılık verdim:

İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 30/1/1921

27/1/1921 ve 28/1/1921 tarihlerinde yazdığım üç telgrafla size gereken ve uygulanıp benimsenmesi zorunlu olan bütün işleri açık ve kesin olarak bildirmiş olduğuma inanıyorum. Buna karşın 29 Ocak 1921 tarihli telgrafınızla durumun daha yeterince anlaşılmadığını ve doğru olarak düşünülememekte olduğunu gördüm. Durumun önemi ve zamanın nezaketi, sizinle birlikte sayın arkadaşlarınızın ve özellikle padişahın her bakımdan bir daha aydınlatılmasına çalışmamızı bir ödev kılıyor. Düşünce ve yargılarımızdan doğru sonuçlar alınmasını kolaylaştırmak amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisince konulan ve uygulanan Anayasanın temel maddelerini aşağıda olduğu gibi bildiriyorum:

Anayasa Temel Maddeler

1 - Egemenlik sınırsız ve koşulsuz olarak ulusundur. Yönetim usulü, halkın kaderini kendisinin edimli olarak yönetmesi ilkesine dayanır.

2 - Yürütme erki ve yasama yetkisi, ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde belirir ve toplanır.

3 - Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yürütülür ve hükûmeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" adını taşır.

4 - Büyük Millet Meclisi seçimi, iki senede bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki senedir ama üyeler yeniden seçilebilirler. Eski meclis, yeni meclis toplanana kadar göreve devam eder. Yeni seçim yapılamıyacağı anlaşılırsa toplantı dönemi sade bir sene uzatılabilir. Büyük Millet Meclisi üyelerinin herbiri, kendini seçen ilin vekili olmayıp bütün ulusun vekilidir.

6 - Büyük Millet Meclisinin genel kurulu, Kasım başında çağırılmadan toplanır.

7 - Şeriat kurallarının yerine getirilmesi, bütün kanunların konulması, değiştirilmesi kaldırılması ve antlaşma ve barış yapmak ülke savunması ilânı (savaş kararı) gibi temel haklar Büyük Millet Meclisininindir. Kanunlar ve tüzükler düzenlenirken, halkın işine en uygun ve zamanın gereklerine en elverişli din ve hukuk kurallarıyla töreler ve tüzeler esas alınır. Bakanlar Kurulunun görev ve sorumluluğu kanunla belirlenir.

8 - Büyük Millet Meclisi, hükûmetinin bölümleri, özel kanununa göre seçtiği bakanlar elile yürütür. Meclis, yürütme işleri için bakanlara yön verir ve gerektiğinde bunları değiştirir.

9 - Büyük Millet Meclisi genel kurulu tarafından seçilen başkan, bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisi Başkan'dır. Bu kimlikle Meclis adına imza atmaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu içlerinden birini kendilerine başkan seçerler. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkanı Bakanlar Kurulunun da doğal başkanıdır.

10 - Anayasanın* bu maddelerle çelişmeyen hükümleri olduğu gibi yürürlüktedir. Saydığım temel maddelere aykırı davranmayacağımız gibi buna yetkimiz de olmadığını dikkatinize önemle sunarım. Meclis Başkanlığıyla başlıyan yazışmalarınızın gerektirdiği işlerin yapılması Bakanlar Kuruluna verilmiştir Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Muhterem Efendiler, bu telgrafımda temel maddeleri bildirilen Anayasa; bu tarihten, daha on gün önce yani 20 Ocak 1921 tarihinde Meclisten çıkmıştı. Meclisin ve millî hükûmetin durum ve yetkisini ve biçim ve niteliğini saptayıp belirten ilk kanundur. Meclis 23 Nisan 1920 de açıldığına göre, bu esas kanunun Meclisten çıkarılabilmesi için dokuz ay kadar bir zamanın geçmesi zorun-

* Osmanlı anayasasının